

การศึกษาเปรียบเทียบสหวิทยาการในมหาวชิภัค สมนตปาสาทิกา และก้งขาวิทรรณี

พระมหานรินทร เชื้อชิต

วิทยานินพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาภาษาบาลีและสันสกฤต ภาควิชาภาษาตะวันออก

คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2557

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทคัดย่อและแฟ้มข้อมูลฉบับเต็มของวิทยานินพนธ์ตั้งแต่ปีการศึกษา 2554 ที่ให้บริการในคลังปัญญาจุฬาฯ (CUIR)

เป็นแฟ้มข้อมูลของนินิตเจ้าของวิทยานินพนธ์ที่ส่งผ่านทางบัณฑิตวิทยาลัย

The abstract and full text of theses from the academic year 2011 in Chulalongkorn University Intellectual Repository (CUIR)

are the thesis authors' files submitted through the Graduate School.

A COMPARATIVE STUDY OF WORDS EXPLANATION  
IN MAHĀVIBHAGŪGA SAMANTAPĀSĀDIKĀ AND KĀṆKHĀVITARAṆĪ

Pm. Niran Chueachit

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements  
for the Degree of Master of Arts Program in Pali and Sanskrit  
Department of Eastern Languages  
Faculty of Arts  
Chulalongkorn University  
Academic Year 2014  
Copyright of Chulalongkorn University

หัวข้อวิทยานิพนธ์

การศึกษาเปรียบเทียบสัทททธิบายในมหาวิภังค์

สมันตปาสาทิกา และกัังขาวิตรณี

โดย

พระมหานรินทร์ เชื้อชิด

สาขาวิชา

ภาษาบาลีและสันสกฤต

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

อาจารย์ ดร.ชานปวีชช ทัตแก้ว

---

คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้หัวข้อวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่ง  
ของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโทมหาบัณฑิต

.....คณบดีคณะอักษรศาสตร์

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ประพจน์ อัครวิรุฬหการ)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....ประธานกรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ประพจน์ อัครวิรุฬหการ)

.....อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

(อาจารย์ ดร.ชานปวีชช ทัตแก้ว)

.....กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย

(รองศาสตราจารย์ ดร.ประเทือง ทินรัตน์)

นิรันดร์ เชื้อชิด : การศึกษาเปรียบเทียบสัททาทิบายในมหาวิภังค์ สมันตปาสาทิกา และ  
 กังขาวิตรณิ. (A COMPARATIVE STUDY OF WORDS EXPLANATION IN  
 MAHĀVIBHAGŪGA SAMANTAPĀSĀDIKĀ AND KAṅKHĀVITARAṅĪ)  
 อ.ที่ปริกษาวิทยานิพนธ์หลัก : อ. ดร.ชานบีวิชช ทัตแก้ว, 65 หน้า.

วิทยานิพนธ์นี้มุ่งศึกษาเปรียบเทียบสัททาทิบายโดยเน้นศึกษาจากพระปาฏิโมกข์ 150 ข้อที่  
 ปรากฏในมหาวิภังค์ ซึ่งเรียกว่า ปทภาษนีย สมันตปาสาทิกาและกังขาวิตรณิ ผู้วิจัยแบ่งประเด็น  
 การศึกษาออกเป็น 3 ด้าน ได้แก่ รูปแบบ เนื้อหา และกลวิธีในการสัททาทิบาย

จากการศึกษาพบว่า ในปทภาษนีย การสัททาทิบายเป็นไปตามลำดับคำที่ปรากฏใน  
 สิกขาบทโดยเน้นสัททาทิบายด้านความหมายเป็นหลัก มีการอธิบายไวยากรณ์เป็นส่วนน้อยไม่พบการ  
 อธิบายวากยสัมพันธ์ ในกรณีของสมันตปาสาทิกาและกังขาวิตรณิมีการอธิบายไวยากรณ์และ  
 วากยสัมพันธ์มากขึ้น อีกทั้งมีการอธิบายความหมายเพิ่มเติมจากสิกขาบทและปทภาษนีย

ในด้านความสัมพันธ์พบว่า สมันตปาสาทิกามีความสัมพันธ์กับปทภาษนียมากกว่า  
 พระปาฏิโมกข์ นอกจากนี้ยังพบการอ้างอิงถึงคัมภีร์อื่น ๆ ด้วย ส่วนกังขาวิตรณิมีความสัมพันธ์กับ  
 พระปาฏิโมกข์ อีกทั้งมีการอ้างอิงและย่อความจากปทภาษนียและสมันตปาสาทิกาแสดงให้เห็นถึง  
 ความสัมพันธ์ของวรรณคดีบาลีที่เกี่ยวข้องกับพระวินัย

ภาควิชา.....ภาษาตะวันออก.....ลายมือชื่อนิสิต.....  
 สาขาวิชา.....ภาษานาลีและสันสกฤต.....ลายมือชื่อ อ.ที่ปริกษาวิทยานิพนธ์หลัก.....  
 ปีการศึกษา.....2557.....ลายมือชื่อ อ.ที่ปริกษาวิทยานิพนธ์ร่วม.....

## 5480146922 : MAJOR PALI AND SANSKRIT

KEYWORDS: WORDS EXPLANATION / MAHAVIBHANGA /  
SAMANTAPASADIKĀ / KANKHAVITARANI

NIRAN CHUEACHIT: A COMPARATIVE STUDY OF WORDS  
EXPLANATION IN MAHĀVIBHAGĀ SAMANTAPĀSĀDIKĀ  
AND KAṆKHĀVITARAṆĪ.

ADVISOR: CHANWIT TUDKEAO, Ph.D., 65 pp.

This thesis aims to study and compare words explanation in 150 monastic rules (Pāṭimokkha) in Padabhājanīya of Mahāvibhaṅga, Samantapāsādikā and Kaṅkhāvitarāṇī. The study is conducted, focusing on characteristics, contents and methods of words explanation in those 3 works.

The results of the study clearly shows that in Padabhājanīya, the explanation is done almost every words in each rule, emphasizing explanations or definitions of used terms. Grammatical explanations are rare, whereas syntactical explanation is found nowhere. In case of Samantapāsādikā and Kaṅkhāvitarāṇī, in comparison with Padabhājanīya, there are more grammatical and syntactical explanations besides further explanations or definitions of words or phrases.

In regard to the relationship, Samantapāsādikā is related to Padabhājanīya rather than Pāṭimokkha. Moreover, references to other texts is found as well. On the one hand, Kaṅkhāvitarāṇī has close relationship to Pāṭimokkha, however references and summaries of Padabhājanīya and Samantapāsādikā.

Department : Eastern Languages

Student's Signature .....

Field of Study : Pali and Sanskrit

Advisor's Signature .....

Academic Year : 2014

Co-advisor's Signature .....

### กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงไปได้เป็นอย่างดีด้วยความเมตตาของอาจารย์ ดร. ชานบีวิชช์ ทัดแก้ว อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลักที่ได้ประสิทธิ์ประสาทความรู้ทางด้านภาษาบาลีและสันสกฤต ช่วยแนะนำหัวข้อวิทยานิพนธ์ จัดหาหนังสืออันเป็นประโยชน์แก่การวิจัย และยังได้สละเวลาอันมีค่าในการให้คำปรึกษา อ่าน ตรวจสอบ แก้ไขวิทยานิพนธ์ด้วยความเอาใจใส่เป็นอย่างยิ่ง ผู้วิจัยขออนุโมทนาบุญเป็นอย่างยิ่งไว้มา ณ โอกาสนี้

ผู้วิจัยขออนุโมทนาบุญกับ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ทัศนีย์ สิ้นสกุล อาจารย์สอนภาษาสันสกฤต ท่านแรกที่ได้ความเมตตาแก่ผู้วิจัยตั้งแต่วันแรกเข้ามาศึกษา ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ร้อยโท ดร. บรรจบ บรรณรุจิ อาจารย์สอนภาษาบาลี อาจารย์ ดร. สมพรนุช ต้นศรีสุข ที่กรุณาตรวจทานบทคัดย่อ ภาษาอังกฤษ และให้คำปรึกษาถามไถ่ด้วยดีตลอดมา

ผู้วิจัยขออนุโมทนาบุญกับ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ประพจน์ อัครวิรุฬหการ ประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ รองศาสตราจารย์ ดร. ประเทือง ทินรัตน์ กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ

ในการศึกษาระดับมหาบัณฑิต ผู้วิจัยได้รับทุนการศึกษาจากมูลนิธิคีตาอาศรมแห่งประเทศไทยประจำปี 2557 ผู้วิจัยขออนุโมทนา มา ณ ที่นี้

ผู้วิจัยกราบขอบพระคุณในความเมตตาของพระเดชพระคุณพระพรหมดิลก เจ้าอาวาส วัดสามพระยา เจ้าคณะกรุงเทพมหานคร กรรมการมหาเถรสมาคม หลวงพ่อพระครู สุกจิตบุญญาภรณ์ เจ้าอาวาสวัดหนองแฝก รองเจ้าคณะอำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ อาจารย์พระมหาอดิศักดิ์ อภิปณโณ ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดบรมสถล กรุงเทพมหานคร กัลยาณมิตรผู้เปรียบเสมือนพระพี่ชาย ที่อนุเคราะห์ในการจัดพิมพ์วิทยานิพนธ์จำนวนเงิน 10,000 บาท อาจารย์พระมหาประเสริฐ อลีโน จังหวัดสุรินทร์ ที่ให้การสนับสนุนทุนการศึกษามาโดยตลอด

ผู้วิจัยขออนุโมทนาบุญกับครอบครัวคุณคริสเตียน คอปเปอร์ คุณทัศนียา วังพลกษั คุณแจ่มจันทร์ พองศักดิ์ คุณฐกฤต คุณจันทร์สม ตรีเวฬุริยากร คุณปานจิตต์ อิศรางกูร ณ อยุธยา คุณเพ็ญศรี พิทยาไพบูลย์ คุณธนภรณ์ ศิริวงศ์ไพศาล คุณประดับ จงกุลสถิตชัย คุณอริสรา รัตนวงศ์พิบูลย์ คุณจันทนี ทุมโฆษิต คุณจิตติมา ผาเบา และคุณสุณีย์ อริยวงค์ ญาติพี่น้องของวิจัยทุก ๆ ท่านที่มีส่วนในการสนับสนุนผู้วิจัยในทุก ๆ ด้าน

ผู้วิจัยขออนุโมทนาบุญกับ น.ส.มนสิชา เอกปิยะพรชัย ที่เฝ้าดูแลในระหว่างเรียนวิชาภาษาสันสกฤตเบื้องต้น ครอบครัวของอาจารย์ณัชพล ศิริสวัสดิ์ ที่เฝ้าดูแลด้วยดีตลอดมา เพื่อนร่วมรุ่น คือ น.ส.สุวิมล คำนวน น.ส.สรารัตน์ นวะระโต น.ส.จิรณีย์ วิทิตกุล คุณเกษร ช่างกลาง ร้านถ่ายเอกสารประจำตีพิมพ์มหาจักรี และ น.ส.บุณทริกา บุญโณ ที่ช่วยผู้วิจัยในระหว่างเรียนและการทำวิจัยด้วยดีเสมอมา ท้ายที่สุดนี้ ผู้วิจัยขออุทิศส่วนบุญส่วนกุศลนี้ให้แก่ดวงวิญญาณของโยมพ่อณรงค์ โยมแม่จันทร์เพ็ญ เชื้อชาติ บุพการีทั้งสองของผู้วิจัยที่ได้ล่วงลับไปแล้ว และขออำนาจคุณงามความดีทุก ๆ ประการจงบังเกิดมีแก่คณาจารย์ทุกท่าน และกัลยาณมิตรทุกท่านดังกล่าวมาข้างต้น

## สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช

### บทที่

1. บทนำ.....	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	7
1.3 สมมติฐานการวิจัย.....	7
1.4 ขอบเขตของการวิจัย.....	7
1.5 นิยามศัพท์ที่ใช้ในงานวิจัย.....	8
1.6 ข้อตกลงเบื้องต้น.....	10
1.7 วิธีการดำเนินการวิจัย.....	11
1.8 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	12
2. สัทธาธิบายในมหาวิภังค์.....	13
2.1 ด้านรูปแบบ.....	13
2.2 ด้านเนื้อหา.....	14
2.2.1 การอธิบายเกี่ยวกับการต้องอาบัติ.....	14
2.2.2 การอธิบายไวยากรณ์.....	20
2.3 ด้านกลวิธี.....	23
2.3.1 การใช้ นาม และ อิติ ต่อท้ายคำหรือกลุ่มคำที่ยกมาอธิบาย.....	23
2.3.2 การจำกัดความโดยใช้คำไวพจน์ (เววจนหาระ).....	26
2.3.3 การใช้อุปมา.....	29
3. สัทธาธิบายในสมันตปาสาทิกา.....	32
3.1 ด้านรูปแบบ.....	34
3.2 ด้านเนื้อหา.....	36
3.2.1 การอธิบายไวยากรณ์.....	36
3.2.1.1 เรื่องสนธิ.....	36

บทที่	หน้า
3.2.1.2 เรื่องอุปสรรค.....	38
3.2.1.3 ว่าด้วยเรื่องนิบาต.....	40
3.2.2 อธิบายวากยสัมพันธ์.....	41
3.2.3 อธิบายการก.....	42
3.3 ด้านกลวิธี.....	46
3.3.1 การใช้ นาม และ อิติ ต่อท้ายคำหรือกลุ่มคำที่ยกมาอธิบาย.....	46
3.3.2 การใช้คำไวพจน์.....	46
4. สัทธาธิบายในกัณฑ์ชาตรี.....	46
4.2 ด้านเนื้อหา.....	49
4.2.1 การอธิบายเกี่ยวกับการต้องอาบัติ.....	49
4.2.2 การอธิบายไวยากรณ์.....	54
4.3 ด้านกลวิธี.....	55
4.3.1 การยกข้อความบางส่วนโดยใช้ อาทิ ศัพท์.....	55
4.3.2 การสังเขปและแนะนำเพิ่มเติมโดยอ้างคัมภีร์อื่น.....	57
5. การอภิปรายผลและสรุปการศึกษาสัทธาธิบายในมหาวีถังค์ สมันตปาสาทิกา.....	59
และกัณฑ์ชาตรี	
รายการอ้างอิง.....	62
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์.....	65



## บทที่ 1

### บทนำ

#### 1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พระไตรปิฎก เป็นคัมภีร์หลักของพระพุทธศาสนา คำว่า ไตรปิฎก แปลว่า ปิฎก 3 ซึ่งภาษาบาลีเรียกว่า **ติปิฎก** หรือ **เตปิฎก** ได้แก่ พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก เป็นคัมภีร์ที่รวบรวมคำสอนของพระพุทธเจ้าและของพระสาวกสำคัญบางรูปเป็นหมวดหมู่ ตามมติของนักวิชาการ เช่น **Wilhelm Geiger (1978:9-10)**<sup>1</sup> กล่าวว่า

“การรวบรวมพระไตรปิฎกอยู่ในช่วงประมาณ 483 ปีก่อนคริสตกาล หลังการปรินิพพานของพระพุทธเจ้า ประชุมกันที่เมืองราชคฤห์ พัฒนามาอีก 100 ปีที่เมืองเวสาลี สาเหตุหลักเกิดขึ้นจากทัศนคติบางอย่างที่ผิดพลาด ซึ่งเป็นอันตรายและบั่นทอนวินัย การสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ 3 ประชุมกันภายใต้การอุปถัมภ์ของพระเจ้าอโศกประมาณปี 264-227 ก่อนคริสตกาล การประชุมกันในครั้งนี้จึงมีการรวบรวมพระไตรปิฎกขึ้นและเกี่ยวเนื่องเป็นพิเศษกับการเกิดอภิธรรม เพราะส่วนใหญ่เชื่อว่า พระโมคคัลลีบุตรติสสเถระได้แต่งคัมภีร์กล่าววัตถุปรุณในการประชุมครั้งนี้”

ในที่นี้จะกล่าวถึงเฉพาะพระวินัยปิฎก ดังที่ **K.R. Norman (1983:18)** ได้กล่าวว่า “พระวินัยปิฎกมีส่วนประกอบ 3 ส่วน คือ **1. สุตตวิภังค์** เป็นส่วนประกอบของมหาวิภังค์ หรือเรียกได้อีกอย่างหนึ่งว่า ภิกขุวิภังค์ และ ภิกขุณีวิภังค์ ประกอบด้วยบทบัญญัติ หรือสิกขาบท ในปาฏิโมกขสูตรของภิกษุและภิกษุณี **2. ชันธกะ** เป็นส่วนประกอบของมหาวรรคและจุลวรรค ว่า

---

<sup>1</sup> อ้างถึงใน พระมหาสายัญ ศรีอ่อน, “ประณามบทและนิคมณฑลในวรรณคดีบาลี:แนวคิด รูปแบบ และ ภาษา,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาบาลีและสันสกฤต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2550) หน้า 32

ด้วยสิกขาบทนอกปาฏิโมกข์สุดตะตอนต้น 10 ชั้นชกะ และตอนปลาย 12 ชั้นชกะ และ 3. **ปริวาร** เป็นคู่มือบรรจุกำถามคำตอบสำหรับซ้อมความรู้เรื่องวินัย”<sup>2</sup>

ในที่นี้จะขอกล่าวถึงเฉพาะส่วนที่เรียกว่า **สุดตวิภังค์** ดังที่ **สุภาพรรณ ฌ บางช้าง (2526:45-48)** กล่าวว่า “การที่เรียกหมวดที่กล่าวถึงบทบัญญัติในปาฏิโมกข์สุดตะของภิกษุและภิกษุณีว่า มหาวิภังค์และภิกษุณีวิภังค์ หรือเรียกรวมกันว่า **สุดตวิภังค์** ก็เพราะหมวดนี้มีได้มีเฉพาะตัวบทบัญญัติเท่านั้น แต่ยังมีกรวิเคราะห์ (วิภังค์) ที่มาของบทบัญญัติ เหตุการณ์อื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนความหมายของแต่ละคำในบทบัญญัติ สรุปได้ว่าแต่ละสิกขาบทประกอบด้วยเนื้อหาสำคัญ 6 เรื่อง คือ

1) เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นอันเป็นเหตุให้พระพุทธเจ้าต้องทรงบัญญัติสิกขาบทนั้น ๆ เรียกส่วนนี้ว่า **นิทาน** หรือ **ปกรณ**

2) การประชุมสงฆ์วินิจฉัยปัญหาที่เกิดขึ้นในข้อแรกนั้น พระพุทธเจ้าทรงอธิบายถึงประโยชน์ของการบัญญัติสิกขาบท 10 ประการ แล้วจึงบัญญัติสิกขาบทที่เกี่ยวข้องกับปัญหา

3) เล่าเรื่องการประพตติผิดจากข้อวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ พระภิกษุผู้ประพตติผิดพยายามอ้างหลักเลียงกฎ เช่น อ้างว่าสิ่งที่ตนทำไม่ได้ตรงกับข้อกำหนดห้าม

4) การประชุมสงฆ์บัญญัติอนุสิกขาบท คือ กำหนดเพิ่มเติมลงในสิกขาบทเดิมให้ละเอียดครอบคลุมความประพตติผิดในเรื่องนั้น ๆ ได้ทั้งหมด

5) สิกขาบทวิภังค์ หรือ ปทภาษณีย์ คือ การอธิบายคำแต่ละคำของสิกขาบทเสมือนเป็นอรรถกถา นักวิชาการต่างประเทศ เรียกตอนนี้ว่า **Old Commentary** ถือว่าเป็นอรรถกถารุ่นแรกในคัมภีร์พุทธศาสนา

6) ตัวอย่างเรื่องการประพตติผิดวินัย เน้นที่การวินิจฉัยว่า คติที่มีปัญหาเป็นอาบัติหรือไม่ ถ้าเป็นอาบัติขนาดหนัก กลาง หรือเบา แก้ไขได้หรือไม่ได้”

**ตัวอย่างเช่น** ในปาราชิกสิกขาบทที่ 2 ที่ว่าด้วยการห้ามลักทรัพย์ มีเนื้อความทั้งสิกขาบท โดยย่อ ดังนี้

เริ่มแรกกล่าวเล่าเรื่องพระภิกษุ ชื่อ ธนินะ ผู้ก่ออธิกรณเรื่องกฐินที่อาศัยเพราะสร้างเป็นกฐินเล็ก ๆ มุงบังด้วยหญ้า ก็มีคนหาพินหาหญ้ามารื้อถอนไปในเวลาที่ท่านไปบิณฑบาต ท่านจึงสร้างกฐินด้วยดินหลังใหญ่สวยงาม แต่พระพุทธองค์ทรงเห็นว่าไม่สมควรแก่บรรพชิต ท่านจึงคิดสร้างกฐินด้วยไม้แล้วจึงได้ไปขอไม้จากพนักงานรักษาไม้ เจ้าพนักงานอธิบายว่าไม้เหล่านั้นเป็นของหลวง จักให้ได้ต่อเมื่อมีพระบรมราชานุญาตพระราชทานแก่พระธนินะ พระธนินะจึงตอบว่าพระเจ้าแผ่นดินได้

<sup>2</sup> อ้างถึงใน พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), “พระไตรปิฎกสิ่งที่ชาวพุทธต้องรู้,” (บริษัทเอส. อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดัคส์ จำกัด, 2545) หน้า 51

พระราชทานไม้เหล่านั้นแก่ท่านแล้ว เจ้าพนักงานจึงมอบไม้ให้ ต่อมาพระเจ้าแผ่นดินทรงทราบเรื่อง จึงให้นิมนต์พระธิดามาไต่สวน ตรัสถามว่าพระองค์ได้ถวายไม้แต่พระธิดาเมื่อไร พระธิดากราบทูลว่า “เมื่อครั้งที่พระองค์เสด็จเถลิงราชสมบัติใหม่ ๆ ครั้งนั้นพระองค์ทรงประกาศว่า “หญ้า ไม้ และน้ำ ข้าพเจ้าถวายแล้วแก่สมณะและพราหมณ์ทั้งหลาย ขอสมณะและพราหมณ์ทั้งหลาย โปรดใช้สอยเถิด” พระเจ้าแผ่นดินทรงตำหนิพระธิดาว่าจงใจโมยของหลวงด้วยเล่ห์ลับ แต่เนื่องจากท่านเป็นภิกษุ พระองค์จึงทรงงดเว้นการลงโทษ พระพุทธเจ้าทรงทราบเรื่องจึงโปรดให้ประชุมคณะสงฆ์ ทรงอธิบายถึงประโยชน์ของการบัญญัติวินัยสำหรับสงฆ์ 10 ประการ<sup>3</sup> แล้ว บัญญัติวินัยที่เกี่ยวข้องกับการขโมยว่า<sup>4</sup>

“โย ปน ภิกขุ อทินน เถยยสงฆาต อาทียะย... อยมปี ปาราชิโก โหติ อสวาโสติ”

“อนึ่ง ภิกษุใด ถือเอาทรัพย์ที่เจ้าของมิได้ให้ด้วยส่วนแห่งความเป็นขโมย... แม้ภิกษุนี้ ต้องอาบัติปาราชิกหาสังวาสไม่ได้”

ต่อจากนั้น มีเรื่องการพยายามหลีกเลี่ยงข้อวินัย เล่าว่า พระภิกษุพวกหนึ่งไปลักห่อผ้า ของช่างย้อมนำมาแบ่งกัน เมื่อมีผู้ทักท้วง พระภิกษุพวกนั้นก็อ้างว่า สิ่งที่ทำไม่ผิดจากข้อบัญญัติ เรื่องการขโมย เพราะข้อบัญญัติกำหนดเฉพาะการขโมยในเขตบ้านเท่านั้นไม่ได้บัญญัติไปถึงการขโมย ในป่า บริเวณลานผ้าที่พวกตนไปเอาผ้าชิ้นไม่อยู่ในเขตบ้าน พวกตนจึงไม่ผิดต่อข้อบัญญัติ เมื่อ พระพุทธเจ้าทรงทราบเรื่อง จึงประชุมคณะสงฆ์อีกครั้งหนึ่งแล้วเพิ่มเติมข้อบัญญัติเดิมให้มีขอบเขต กว้างขวางและชัดเจนยิ่งขึ้น เรียกว่า **อนุบัญญัติ** ดังความว่า<sup>5</sup>

“โย ปน ภิกขุ **คามา** วา อรณฺเณ วา อทินน เถยยสงฆาต อาทียะย ...”

“อนึ่ง **ภิกษุใด** ถือเอาทรัพย์ที่เจ้าของมิได้ให้ด้วยส่วนแห่งความเป็นขโมย **จากบ้านก็ดี จากป่าก็ดี...**”

<sup>3</sup> วิ.มหา.วิ.1/20/37

<sup>4</sup> วิ.มหา.วิ.1/83/83

<sup>5</sup> วิ.มหา.วิ.1/84/84

จากนั้นจะเป็น **ลิกขาบทวิภังค์** หรือ **ปทภาษณีย์** ที่มีการอธิบายความหมายของคำ แต่ละคำในบทบัญญัติหรือปาฏิโมกข์ชุดต่อนั้นไปตามลำดับบท ดังตัวอย่างการอธิบายคำว่า **โย ปน** และคำว่า **คามา** จากคำที่ขีดเส้นใต้ไว้ข้างต้น ดังต่อไปนี้

#### ตัวอย่างการอธิบายคำว่า “โย ปน”<sup>6</sup>

“โย ปนาติ โย ยาติโส ยถายุตโต ยถาชจโจ ยถานาโม ยถาโคตโต ยถาสีโล ยถาวิหารี ยถาโคจโร เถโร วา นโว วา มชฺฉิมโ วา เอโส วุจฺจติ โย ปนาติ”

“คำว่า **โย ปน** ความว่า ผู้ใด คือ ผู้เช่นใด มีการประกอบ(งาน)อย่างใด มีชาติอย่างใด มีชื่ออย่างใด มีโคตรอย่างใด มีปกติอย่างใด มีธรรมเครื่องอยู่อย่างใด มีอารมณ์อย่างใด เป็นเถระก็ตาม เป็นนวกะก็ตาม เป็นมชฺฉิมะก็ตาม ผู้นี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกว่า “**อนึ่ง..ใด**”

#### ตัวอย่างการอธิบายคำว่า “คาโม”<sup>7</sup> (จากบทตั้ง คือ คามา)”

“คาโม นาม เอกกุฎฺธิโกปิ คาโม ทวิกุฎฺธิโกปิ คาโม ติกุฎฺธิโกปิ คาโม จตุกุฎฺธิโกปิ คาโม สมฺนุสฺโสปิ คาโม อมฺนุสฺโสปิ คาโม ปริกฺขิตฺโตปิ คาโม อปริกฺขิตฺโตปิ คาโม โคนิสาทินิวิฏฺโฐปิ คาโม โยปิ สตฺถโ อติเรกจตุมฺมาสนิวิฏฺโฐ โสปิ วุจฺจติ คาโม”

“ที่ชื่อว่า **บ้าน** มีอธิบายว่า บ้านมีกระท่อมหลังเดียวก็ดี มีกระท่อม 2 หลังก็ดี มีกระท่อม 3 หลังก็ดี มีกระท่อม 4 หลังก็ดี มีคนอยู่ก็ดี ไม่มีคนอยู่ก็ดี แม้ที่เขาล้อมไว้ก็ดี แม้ที่เขาไม่ได้ล้อมไว้ก็ดี แม้ที่เขาสร้างดุงเป็นที่เลี้ยงโคก็ดี แม้หมู่เกวียนที่อาศัยอยู่เกิน 4 เดือนก็ดี แม้ที่นั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกว่า **บ้าน**”

หลังจากนั้น เป็นตัวอย่างเรื่องที่เกิดขึ้นจริง อันเป็นปัญหาที่พระพุทธเจ้าต้องทรงวินิจฉัยว่า การกระทำนั้น ๆ ต้องอาบัติหรือไม่ ถ้าต้องอาบัติ จะต้องอาบัติใด ตัวอย่างเช่น บุรุษผู้หนึ่งเดินทางไกลไปกับภิกษุรูปหนึ่ง เมื่อจะผ่านด่านเก็บภาษี บุรุษนั้นได้หย่อนพลอยมีราคาในย่ามของพระภิกษุ โดยที่พระภิกษุนั้นไม่ทราบ เมื่อผ่านด่านเก็บภาษีแล้ว พระภิกษุจึงเห็นพลอย เกิดสงสัยว่า

<sup>6</sup> วิ.มหาวิ. 1/25/42

<sup>7</sup> วิ.มหาวิ.1/25/42

ท่านต้องถูกปรับอาบัติเป็นปาราชิกหรือไม่ พระพุทธเจ้าให้ภิกษุทั้งหลายในที่ประชุมวินิจฉัย ภิกษุได้ วินิจฉัยตรงกันว่า ภิกษุรูปนั้นมีได้ประพฤติผิดเพราะไม่มีเจตนา หรือมีเรื่องภิกษุลักเสนาสนะของ พระภิกษุอื่น เช่น ลักเตียง ฟูก หมอน บานประตู บานหน้าต่าง ไม้กลอน ในแต่ละเรื่อง พระพุทธเจ้าทรงไต่สวนภิกษุผู้ลักว่า มีเจตนาในการลักหรือไม่ เมื่อสารภาพว่า มีเจตนา พระองค์ก็ ทรงวินิจฉัยปรับอาบัติเป็นปาราชิก”

จากเนื้อหาสำคัญทั้ง 6 ข้อของแต่ละสิกขาบทดังกล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยจะเน้นศึกษา เฉพาะส่วนที่ 5 คือ **สิกขาบทวิภังค์** หรือ **ปทภาษนีย์** ที่อธิบายคำหรือกลุ่มคำในปาฏิโมกขสูตรตะ จำนวน 150 ข้อเท่านั้น สิกขาบทเหล่านี้เป็นสิกขาบทดั้งเดิม มีการนำมาสาธยายในวันอุโบสถทุก กิ่งเดือน คือ ในวันขึ้น 15 ค่ำ และแรม 14 ค่ำ หรือ 15 ค่ำ ดังมีหลักฐานปรากฏในทุติย ปิณณาสกั ติกนิบาต อังคุตตรนิกาย<sup>8</sup>

ในสมัยหลัง เมื่อพระพุทธศาสนาเผยแผ่ไปยังดินแดนต่าง ๆ ด้วยกาลเวลาที่ล่วงไป เกิด ปัญหาในการทำความเข้าใจเนื้อหาในพระไตรปิฎกรวมถึงคำและไวยากรณ์ ดังนั้นจำเป็นต้องอาศัย การอธิบาย การตีความโดยอรรถกถาจารย์ คัมภีร์ที่อธิบายพระไตรปิฎกนั้น ซึ่งแต่งโดยอรรถกถาจารย์ ผู้ทรงความรู้ เรียกว่า คัมภีร์อรรถกถา

ในกรณีของพระวินัยปิฎกก็เช่นเดียวกัน มีอรรถกถาชื่อว่า **สมันตปาสาทิกา** ผู้รจนาคัมภีร์นี้คือพระพุทธโฆชะ ถือว่าเป็นอรรถกถาพระวินัยปิฎกเล่มแรก แต่งขึ้นตามคำอาราธนาของ พระพุทธสิริ ระหว่าง ค.ศ. 429-430 (**สุภาพรรณ ณ บางช้าง, 2526:292-3**)

ชื่อ **สมันตปาสาทิกา** นี้แปลว่า (อรรถกถา) ที่ก่อให้เกิดความเลื่อมใสรอบด้าน มาจาก สมณฑ “โดยรอบ” + ปาสาทิกา “นำมาซึ่งความเลื่อมใส” ดังข้อความตอนท้ายของปฐมปาราชิก ได้แสดงความดีเด่นของเนื้อหาในคัมภีร์นี้ อันสะท้อนความมุ่งหมายในการรจนาของพระพุทธโฆชะ ดังนี้<sup>9</sup>

“ตตริท สมณฑปาสาทิกาย	สมณฑปาสาทิกตตตสมิ
อาจริยปรหมปรโต	นิทานวตถูปปเภททีปนโต
ปรสมยวิวชชนโต	สกสมยวิสุทธิโต เจว
พยุณชนปริโสธนโต	ปทตถโต ปาลีโยชนากุมโต
สิกขาบทวินิจฉยโต	วิภังคณยเภททสสนโต

<sup>8</sup> ดูเพิ่มใน อจ.ติก. 20/526/297

<sup>9</sup> วิ.มหา.อ.1/233

สมปัสสดี น ทิสฺสติ	กิญฺจึ อปาสาทิกํ ยโต เอตถ
วิญญนฺมย ตสฺมา	สมนตปาสาทิกาเตว
สํวณฺณา ปวตฺตา	วินยสฺส เวเนยยทมนกฺุสเลน
วุตฺตสฺส โลกนาเถน	โลกมนุกฺมปมาเนนาติ”

“เพราะเหตุที่ในสมันตปาสาทิกานี้ ย่อมไม่ปรากฏคำสั้นๆ  
 หนึ่งที่ไม่ก่อให้เกิดความเลื่อมใส แก่วิญญชนทั้งหลาย  
 ผู้พิจารณาอยู่โดยลำดับสืบ ๆ แห่งอาจารย์ โดยแสดง  
 ประเภทแห่งนิทานและวัตถุ โดยเว้นลัทธิอื่น โดยความ  
 บริสุทธิ์แห่งลัทธิตน โดยชำระพยัญชนะให้หมดจด โดย  
 เนื้อความแห่งบท โดยลำดับแห่งพระบาลีและโยชนา โดย  
 วินิจฉัยในสิกขาบท โดยแสดงประเภทแห่งนัยในคัมภีร์วิภังค์  
 ฉะนั้นสังวรณนาแห่งพระวินัยซึ่งพระผู้เป็นที่พึ่งแห่งโลก  
 ผู้อนุเคราะห์โลก ผู้ฉลาดในการฝึกเวไนยสัตว์ได้ตรัสไว้แล้วนี้  
 จึงเป็นไปโดยชื่อว่า “สมันตปาสาทิกา” แล

จากความมุ่งหมายดังกล่าว ร่วมกับคำอาราธนาของพระพุทธสิริ จึงทำให้พระพุทธโฆชะ  
 แต่งสมันตปาสาทิกานี้ขึ้นเพื่ออธิบายความในพระวินัยปิฎกทั้งหมด ไม่ได้เน้นการอธิบายปาฏิโมกข-  
 สุตตะเท่านั้น นอกจากสมันตปาสาทิกาแล้ว เชื่อกันว่าพระพุทธโฆชะได้แต่งอรรถกถาอีกเล่มหนึ่งใน  
 สมัยหลัง อธิบายเฉพาะปาฏิโมกขสุตตะเท่านั้น อรรถกถาดังกล่าวชื่อว่า กังขาวิตรณิ์ แต่งขึ้นตามคำ  
 อาราธนาของพระโสณเถระ

ชื่อ กังขาวิตรณิ์ แปลว่า (อรรถกถา) ที่ช่วยให้ข้ามพ้นความสงสัย มาจาก กงฺขา  
 “เคลือบแคลง,สงสัย” + วิตรณิ์ “ข้ามพ้น” ในคำลงท้ายของกังขาวิตรณิ์ มีข้อความระบุถึงความ  
 ตั้งใจของพระพุทธโฆชะที่ต้องการให้ภิกษุทั้งหลายก้าวพ้นความสงสัยในพระปาติโมกข์เมื่อได้อ่าน  
 อรรถกถานี้แล้ว ความว่า<sup>10</sup>

“วณฺณน ปาติโมกฺขสฺส โสณตเถเรน ยาจิโต  
 วินเย ชาตกฺงฺขาน กงฺขาวิตรณฺตถิโก”  
 “ข้าพเจ้าต้องการจะช่วยถ่ายถอนความสงสัยให้  
 แก่พระภิกษุทั้งหลายผู้เกิดความสงสัยในพระวินัย”

<sup>10</sup> กงฺขา.อ.413

แต่มิ่้นักวิชาการต่างประเทศ ได้ให้ข้อสังเกตว่า สมันตปาสาทิกาและกัังขาวิตรณีนั้้น อาจจะไม่ไ้ด้แต่งโดยผู้แต่งคนเดียวกันก็ไ้เป็นไ้ น่าจะแต่งในเวลาที้ต่างกัน และยั้งระบุว่่า กัังขาวิตรณีนั้ น่าจะแต่งภายหลั้งสมันตปาสาทิกา เพราะในขณะที้กัังขาวิตรณีนั้้อั้ถึงสมันตปาสาทิกา แต่สมันตปาสาทิกากลับไม่มีข้อความใ้ตย่่า ระบุถึงกัังขาวิตรณีนั้เลย ดูเหมือนว่่ากัังขาวิตรณีนั้มีจุดประสงคื้ในการแต่ง เพื่อให้ความรู้โดยสังเขปเกี่ยวกับพระวินัยในเชิงปฏิบัติแก่พระภิกษุสงฆ์ (Von Hinüber, Oskar. 2000:110-111)

เนื่องจกัังยั้งไม่มีการวิจัยเกี่ยวข้องกับการศึกษาเปรียบเทียบสั้ทธาธิบายในมหาวิภังคื้ สมันตปาสาทิกาและกัังขาวิตรณีนั้ มาก่อน ดั้งนั้้นในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยจึงจะศึกษาเปรียบเทียบสั้ทธาธิบายในทั้ง 3 คัมภีร์

## 1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. ศึกษารูปแบบและกลวิธื้การอธิบายคั้พที้ในมหาวิภังคื้ สมันตปาสาทิกา และกัังขาวิตรณีนั้
2. เปรียบเทียบรูปแบบและกลวิธื้การอธิบายคั้พที้ในคัมภีร์ดั้งกล่าว
3. วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของรูปแบบและกลวิธื้การอธิบายคั้พที้ในคัมภีร์ดั้งกล่าว

## 1.3 สมมติฐานการวิจัย

สั้ทธาธิบายในมหาวิภังคื้ที้เรียกว่่า ปทภาษณียั้ อันเป็นอรรถกถารุ่นแรกอยู่ใ้ในพระวินัยปิฎก มีความแตกต่างจากอรรถกถาพระวินัยรุ่นหลังไ้ได้แก่ สมันตปาสาทิกา และกัังขาวิตรณีนั้ ในด้านรูปแบบ เนื้อหา กลวิธื้ แม้จะมีความสัมพันธ์กัน สันนิษฐานว่่า ความแตกต่างดั้งกล่าวเกิดจากความมุ่งหมายในการสั้ทธาธิบายและสมัยในการแต่งคัมภีร์ทั้ง 3

## 1.4 ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษานั้้จำกัดขอบเขตศึกษาเฉพาะปทภาษณียั้ของปาฎิโมกขสูตรตะ 150 ข้อในมหาวิภังคื้ สมันตปาสาทิกา และกัังขาวิตรณีนั้เท่านั้น ปาฎิโมกขสูตรตะ ในงานวิจัยนี้ หมายถึงปาฎิโมกขสูตรตะในภิกขุวิภังคื้ 150 ข้อเท่านั้น ผู้วิจัยไ้ไม่ได้ศึกษาสิกขาบททั้ง 227 ข้อ และไ้ไม่ได้ศึกษาภิกขุณีวิภังคื้ เนื่องจกัังสั้ทธาธิบายปาฎิโมกขสูตรตะที้เกินจากข้อ 150 เป็นข้อความสั้นเกินไป เป็นสิกขาบทเล็กน้อย ส่วนภิกขุณีวิภังคื้มีสั้ทธาธิบายในทำนองเดียวกับภิกขุวิภังคื้ การศึกษาสั้ทธาธิบายในกรณีของภิกขุวิภังคื้จึงเพียงพอและเป็นแนวเทียบให้แก่ภิกขุณีวิภังคื้ไ้

## 1.5 นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

**สัตถาธิบาย\*** หมายถึง การอธิบายคำศัพท์หรือกลุ่มคำศัพท์จากปาฏิโมกข์สุดตะที่ถูกนำมาอธิบายในมหาวิทยาลัย สมันตปาสาทิกา และกัณฑ์ไตรปิฎก และเนื่องจากยังไม่มีการศึกษาเปรียบเทียบสัตถาธิบายดังกล่าวอย่างเป็นระบบ ผู้วิจัยจึงได้ศึกษาเปรียบเทียบสัตถาธิบายดังกล่าวโดยแยกประเด็นการศึกษาวิเคราะห์ออกเป็น 3 ด้าน คือ 1) **ด้านรูปแบบ** ศึกษาวิเคราะห์เกี่ยวกับการนำเสนอการอธิบายของแต่ละคัมภีร์ว่ามีลักษณะอย่างไร 2) **ด้านเนื้อหา** ศึกษาวิเคราะห์เกี่ยวกับการตีความหมาย ไวยากรณ์และวากยสัมพันธ์ 3) **ด้านกลวิธี** ศึกษาวิเคราะห์ว่ามีวิธีการอธิบายอย่างไรบ้าง

**ปทภาษณีย์<sup>11</sup>** หมายถึง การแจกแจงคำต่อคำไปตามลำดับบทที่อธิบายสิกขาบทหรือบทบัญญัติว่าในมหาวิทยาลัย มีลักษณะอย่างไร ดังนั้นในงานวิจัยนี้ผู้วิจัยเลือกใช้คำว่า สัตถาธิบายในมหาวิทยาลัย แทนการใช้คำว่า สัตถาธิบายในปทภาษณีย์ เพราะเนื่องจากปทภาษณีย์เป็นส่วนประกอบในมหาวิทยาลัยนั่นเอง

ดังตัวอย่างปาฏิโมกข์สุดตะ เมณฺฐนสิกขาบท ปาราชิกข้อที่ 1 ว่าด้วยการห้ามภิกษุเสพเมณฺฐน โดยที่สุตฺตเมในเตรจฉานตัวเมีย<sup>12</sup>

“(1) โย ปน ภิกขุ ภิกขุณ สิกขาชาสาชีวสมาปนโน สิกข อปฺปจฺจกฺขาย ทฺพฺพลย อนาวิกตฺวา (2) เมณฺฐน ธรรมํ ปฏฺิเสเวยฺย อนตฺมโส ตฺริจฉานคตฺตายปิ ปาราชิกโก โหติ อสฺวาโส. ”

“(1) อนึ่ง ภิกษุ ไต ถึงพร้อมด้วยสิกขาและสาชีพ(ธรรมเนียมการเลี้ยงชีพ) ร่วมกันของภิกษุทั้งหลายไม่กล่าวคินสิกขา ไม่ทำให้แจ้งความเป็นผู้ท้อแท้ ฟังเสพ (2) ซึ่งเมณฐนธรรม โดยที่สุตตเมในเตรจฉาน ภิกษุนั้นต้องอาบัติปาราชิกหาสงวาสไม่ได้”

\*สัตถาธิบาย มาจากคำว่า สทฺท+อธิปฺปาโย

ในพจนานุกรม บาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต ความหมายของ “สทฺท” หมายถึง sound, noise, voice , a word ส่วน “อธิปฺปาโย” หมายถึง intention, wish, meaning, thought.

<sup>11</sup> Hinüber Oskar Von “A Handbook of Pāli Literature,”(Berlin New York: Walter de Gruyter,2000),p.1

<sup>12</sup> วิ.มหาวิ. 1/24/42



จากลักษณะบทข้างต้น ผู้วิจัยได้ขีดเส้นใต้ไว้ที่ 2 กลุ่มคำ คือ

**กลุ่มคำที่ 1** คือ โย ปน “อนึ่ง..ใด” ที่มีการยกมาอธิบายในส่วนที่เรียกว่า ปทภาษณีย์<sup>13</sup> เพิ่มเติมอีกดังต่อไปนี้ คือ

“โย ปนาติ โย ยาติโส ยถายุตโต ยถาชจโจ ยถานาโม ยถาโคตโต ยถาสีโล ยถาวิหารี ยถาโคจโร เถโร วา นโว วา มชฌิมโ วา เอโส วุจจติ โย ปนาติ”

“คำว่า โย ปน ความว่า ผู้ใด คือ ผู้เช่นใด มีการประกอบ(งาน)อย่างใด มีชาติอย่างใด มีชื่ออย่างใด มีโคตรอย่างใด มีปกตอย่างใด มีกรรมเครื่องอยู่อย่างใด มีอารมณ์อย่างใด เป็นเถระก็ตาม เป็นนวกะก็ตาม เป็นมชฌิมะก็ตาม ผู้นี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกว่า “อนึ่ง..ใด”

ผู้วิจัยพบว่า ลักษณะการยกคำจากปาฏิโมกขสูตร มาอธิบายเช่นนี้ มีลักษณะที่ คล้ายคลึงกันกับคัมภีร์มหานิทเทศ ดังตัวอย่างในกามสูตรตนิทเทศ พระสูตรต้นตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทศ เล่มที่ 21 ข้อที่ 11 หน้าที่ 6 ดังต่อไปนี้ คือ

“โย กามะ ปริวชเชติ สปปสเสว ปทา สีโร

โสสม วิสตติกั โลเก สโต สมติวตตติ

“พระผู้มีพระภาคตรัสว่า

ผู้ใด ย่อมเว้นขาดซึ่งกามทั้งหลาย เหมือนบุคคลหลีกเลี่ยงหัวของ งูด้วยการก้าวเท้าหลบ ผู้นั้นเป็นผู้มีสติ ย่อมล่วงพ้นต้นหาอันชื่อว่า วิสตัดิกานี้ ในโลกเสียได้

**โย กามะ ปริวชเชตติ โยติ** โย ยาติโส ยถายุตโต ยถาวิหิตโต ยถापกาโร ยถานานุปตโต ยถมมสมนนาโคโต ขตติโย วา พราหมโณ วา เวสโส วา สุโท วา คหฺภูโจ วา ปพฺพชิตโต วา เทโว วา มนุสโส วา”

คำว่า โย ในคำว่า โย กามะ ปริวชเชติ มีความว่า ผู้ใด เป็นเช่นใด มีการ ประกอบ(งาน)อย่างใด ผู้ตระเตรียมอย่างใด ผู้มีประการอย่างใด ผู้ถึงฐานะใด ผู้ ประกอบด้วยกรรมใด เป็นกษัตริย์ เป็นพราหมณ์ เป็นแพศย์ เป็นศูทร เป็นคฤหัสถ์ เป็นบรรพชิต เป็นเทวดา หรือเป็นมนุษย์”

<sup>13</sup> วิ.มหาวิ. 1/25/42

จากตัวอย่างข้างต้น จะเห็นได้ว่า มีการยกกลุ่มคำในคาถาบาทแรกมาเป็นบทตั้งแล้ว ยังมีการอธิบายคำว่า โย ในบทตั้งนั้นต่อไปอีกด้วย ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า การอธิบายในปทภาษณีย์ และในมทานิทเทศมีลักษณะที่คล้ายคลึงกัน

**กลุ่มคำที่ 2** คือ เมณฺฐนํ ธมฺมํ “ซึ่งเมณฺฐนธรรม”<sup>14</sup> ที่ประกอบด้วยพหุติยวิภัตติ แต่เมื่อมีการยกคำ ๆ นี้มาอธิบาย มีการเปลี่ยนแปลงรูปวิภัตติเป็นปฐมวิภัตติ และมีการใช้ “นาม” ต่อท้ายคำดังกล่าว ดังข้อความต่อไปนี้ คือ

“**เมณฺฐนธมฺโม นาม** โย โส อสทฐมฺโม คามธมฺโม วสธมฺโม ทุฏฐุลล โอทกนฺตํ ฤษสฺสํ ทวย ทวยสมาปตฺติ เอโส เมณฺฐนธมฺโม นาม”

“**ที่ชื่อว่า เมณฺฐนธรรม** มีอธิบายว่า ธรรมของคนไม่ดี ประเพณีของชาวบ้าน มรรยาทของคนชั้นต่ำ ธรรมอันชั่วหยาบ ธรรมอันมีน้ำเป็นที่สุด กิจที่ควรซ่อนเร้น ธรรมอันคนเป็นคู่ ๆ พึงประพฤตร่วมกัน ชื่อว่า เมณฺฐนธรรม”

**หมายเหตุ:** ทั้ง 2 กลุ่มคำนี้เป็นเพียงตัวอย่างการยกคำจากปาฏิโมกขสูตรมาอธิบาย ในส่วนที่เรียกว่า **ปทภาษณีย์** เท่านั้น

**สมันตปาสาทิกา** หมายถึง อรรถกถาพระวินัยปิฎกทั้งหมด แบ่งเป็น 2 ภาค คือ **ภาคที่ 1** อธิบายปาราชิก 4 ข้อ **ภาคที่ 2** อธิบายตั้งแต่สังฆาทิเสส 13 ข้อ จนถึงอธิกรณสมณะ 7 ข้อ

**กัณฑ์ชาตรี** หมายถึง อรรถกถาเฉพาะปาฏิโมกขสูตร

## 1.6 ข้อตกลงเบื้องต้น

1. ผู้วิจัยจะใช้ชื่อเรียกแทนคำอธิบายส่วนต่าง ๆ ดังต่อไปนี้ คือ

1.1 **สิกขาบท 150 ข้อ** คือ ปาราชิก 4 ข้อ สังฆาทิเสส 13 ข้อ นิสสัคคีย์ 30 ข้อ ปาจิตตีย์ 92 ข้อ ปาฏิเทศนียะ 4 ข้อ และอธิกรณสมณะ 7 ข้อ

เรียกว่า “**ปาฏิโมกขสูตร**”

1.2 คำอธิบายปาฏิโมกขสูตรในมหาวิทยาลัย

เรียกว่า “**ปทภาษณีย์**”

1.3 อรรถกถาพระวินัยปิฎกทั้งหมด

เรียกว่า “**สมันตปาสาทิกา**”

<sup>14</sup> วิ.มหาวิ.1/33/51

#### 1.4 อรรถกถาเฉพาะปาฏิโมกขสูตร

เรียกว่า “**กัังขาวิตรณี**”

2. คำเฉพาะบางคำที่เป็นชื่อคัมภีร์ ผู้วิจัยใช้คำทับศัพท์แบบภาษาบาลี เช่น คัมภีร์มหานิทเทส
3. สัททาทิบายคำศัพท์หรือกลุ่มคำศัพท์ ผู้วิจัยใช้ชื่อเรียกแทนโดยรวมว่า “**คำหรือกลุ่มคำ**”
4. พระวินัยปิฎกภาษาบาลี ใช้ฉบับสยามรัฐ ของมหาหมกุฎราชวิทยาลัย ฉบับที่พิมพ์ปีพุทธศักราช 2552 สมันตปาสาทิกา หรือ อรรถกถาพระวินัยใช้ฉบับสยามรัฐ ของมหาหมกุฎราชวิทยาลัย ฉบับที่พิมพ์พุทธศักราช 2535 กัังขาวิตรณีอรรถกถา ปาฏิโมกขสูตรใช้ของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ฉบับที่พิมพ์พุทธศักราช 2539 ส่วนคำแปลภาษาไทยทั้ง 3 คัมภีร์นั้นผู้วิจัยได้เน้นการแปลเพื่อให้เข้าใจได้ง่าย แบบการแปลโดยอรรถ และจะไม่มีแปลคำหรือกลุ่มคำในบทตั้งที่ยกมาอธิบาย แต่จะระบุเล่ม ข้อ และหน้าของภาษาบาลีไว้เท่านั้น
5. อักษรย่อของคัมภีร์พระไตรปิฎกที่ใช้ในการอ้างอิง
 

วิ.มหาวิ.	วินัยปิฎกมหาวิภังค์	พระไตรปิฎกเล่มที่ 1-2
วิ.มหา.อ.	วินัยปิฎกมหาวิภังค์อรรถกถา	สมันตปาสาทิกาภาคที่ 1-2
อง.ติก.	อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต	พระไตรปิฎกเล่มที่ 20
กงฺขา.อ.	กัังขาวิตรณีอรรถกถา	อรรถกถาปาฏิโมกขสูตร

วิธีการอ้างอิงวินัยปิฎกมหาวิภังค์ แสดงอักษรย่อ เล่มที่/ข้อที่/หน้าที่  
เช่น วิ.มหาวิ. 1/33/51

วิธีการอ้างอิงสมันตปาสาทิกา แสดงอักษรย่อ เล่มที่/หน้าที่  
เช่น มหาวิ.อ. 2/40

วิธีการอ้างอิงกัังขาวิตรณี แสดงอักษรย่อ หน้าที่  
เช่น กงฺขา.อ.40

### 1.7 วิธีดำเนินการวิจัย

ในการวิจัยนี้ ผู้วิจัยศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลการสัทธาธิบายปาฏิโมกข์ชุดละ 150 ข้อที่ปรากฏใน คัมภีร์ ได้แก่ พระวินัยปิฎกมหาวิภังค์ สมันตปาสาทิกา และกัณฑ์ชาตรี โดยเริ่มจาก **บทที่ 2** สัทธาธิบายในมหาวิภังค์ **บทที่ 3** สัทธาธิบายในสมันตปาสาทิกา **บทที่ 4** สัทธาธิบายใน กัณฑ์ชาตรี **บทที่ 5** การอภิปรายผลและสรุปการศึกษาสัทธาธิบายในมหาวิภังค์ สมันตปาสาทิกา และกัณฑ์ชาตรี

### 1.8 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. เข้าใจเกี่ยวกับรูปแบบ เนื้อหา และกลวิธีสัทธาธิบายในปทกานีในมหาวิภังค์
2. เข้าใจเกี่ยวกับรูปแบบ เนื้อหา และกลวิธีสัทธาธิบายในสมันตปาสาทิกา
3. เข้าใจเกี่ยวกับรูปแบบ เนื้อหา และกลวิธีสัทธาธิบายในกัณฑ์ชาตรี
4. เข้าใจเกี่ยวกับการเปรียบเทียบสัทธาธิบายในทั้ง 3 คัมภีร์

## บทที่ 2

### สัทธาธิบายในมหาวิงค์

ในวินัยปิฎกมหาวิงค์ มีส่วนสำคัญที่เรียกว่า **สูตรวิงค์** หรือ **ปาฏิโมกขสูตร** ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในบทที่ 1 และในปาฏิโมกขสูตร อันเป็นบทบัญญัติที่พระภิกษุหรือภิกษุณีจะต้องปฏิบัติตาม ต่อจากปาฏิโมกขสูตรจะมีการอธิบายแจกแจง จำกัดความคำที่อยู่ในปาฏิโมกขสูตร คำต่อคำตามลำดับ ที่เรียกว่า **ปทภาษณีย์**<sup>1</sup>

ในบทที่ 2 นี้ เพื่อให้เกิดความเข้าใจรูปแบบของสัทธาธิบายในมหาวิงค์ว่ามีลักษณะอย่างไร มีการอธิบายทุกคำในปาฏิโมกขสูตรหรือไม่ และมีคำประเภทไหนบ้างที่ไม่ปรากฏมีเนื้อหาแน่นอนอย่างไร ใช้กลวิธีอย่างไร ผู้วิจัยจึงแบ่งการศึกษาออกเป็น 3 ด้าน ดังนี้ คือ ด้านรูปแบบ ด้านเนื้อหา และด้านกลวิธี

#### 2.1 ด้านรูปแบบ

ปทภาษณีย์เป็นการอธิบาย ปรากฏต่อท้ายหลังจากปาฏิโมกขสูตรแต่ละข้อ การสัทธาธิบายเป็นไปตามลำดับคำในปาฏิโมกขสูตร แต่ไม่ได้อธิบายทุกคำ มีการยกเว้นไม่อธิบายคำบางประเภทดังจะกล่าวในรายละเอียดต่อไป และไม่อธิบายคำที่ได้อธิบายแล้วในสิกขาบทนั้น ๆ ตัวอย่างเช่น

ในปาราชิกข้อที่ 1 เมณฺุสิกขาบท ว่าด้วยการห้ามเสพเมถุนแม้กับเดรัจฉานตัวเมีย มีข้อสังเกตที่น่าสนใจอย่างหนึ่ง คือ ในสิกขาบทนี้ มีคำว่า **ภิกขุ “ภิกขุ”** ที่เป็นปฐมวิงค์ติ และ **ภิกขุณี “แก่ภิกขุทั้งหลาย”** ที่เป็นจตุตถวิงค์ติ และคำว่า **สิกขา “สิกขา”** ที่อยู่ในคำสมาส **“สิกขาสาชีวิสมาปนโน”** กับ **สิกข “ซึ่งสิกขา”** ที่เป็นทุติยวิงค์ติ เมื่อมีการอธิบายคำใดคำหนึ่งแล้วจะไม่อธิบายซ้ำอีก เนื่องจากอยู่ในสิกขาบทเดียวกัน

ในกรณีที่สิกขาบทนั้น มีคำสมาส ไม่จำเป็นว่าปทภาษณีย์จะต้องอธิบายทุกศัพท์ โดยมาก จะยกศัพท์เพียงตัวใดตัวหนึ่งมาอธิบายที่จำเป็นเท่านั้น ดังตัวอย่างเช่น คำว่า

---

\*เป็นคำสมาสระหว่าง **สิกขาสาชีวิ** กับ **สมาปนโน**

**สิกขาสาชีวิ** เป็นสมาหารทวันทสมาส มีรูปวิเคราะห์ว่า “สิกขา จ สาชีวิจ สิกขาสาชีวิ (สิกขาและสาชีวิ) และเมื่อนำมาสมาสกับคำว่า **สมาปนโน** จะเป็นทุติยัตปฺปริสสมาส มีรูปวิเคราะห์ว่า “สิกขาสาชีวิ สมาปนโน” “ผู้เข้าถึงซึ่งสิกขาและสาชีวิ”

<sup>1</sup> Hinüber Oskar Von “A Handbook of Pāli Literature,”(Berlin New York: Walter de Gruyter,2000),p.13

สิกขาสาชีวสมาปนโน “ผู้เข้าถึงซึ่งสิกขาและสาชีพ” ในปทภาษนี้อยธิบายคำว่า **สิกขา** และ **สาชีพ** ไม่อธิบายคำว่า **สมปนโน**

ส่วนอีกประการหนึ่ง ที่เป็นรูปแบบสหททธิบายเด่นในปทภาษนี้อย คือ ในบางกรณีทีคำสองคำแจกวิภัตติ โดยคำหนึ่งเป็นคำขยายของอีกคำหนึ่ง เมื่อจะยกมาอธิบาย จะมีการเปลี่ยนคำทีแจกวิภัตติเหล่านั้นเข้าเป็นสมาสกล่าวคือเป็นบทเดียวแล้วจึงอธิบาย ตัวอย่างเช่น เมถุน ธมม “ซึ่งธรรมอันเป็นของคนคู่” นำมาสมาสเป็นคำเดียวกัน คือ เมถุนธมโม “เมถุนธรรม ธรรมของคนคู่” แล้วจึงนำไปอธิบาย

นอกจากนี้ ศัพท์จำพวกนิบาต เช่น ปน “ก็,แต่ว่า” โข “แล” เจ “หากว่า” รวมทั้งอุปสรรคทีประกอบเป็นส่วนหนึ่งของบท ผู้วิจัยพบว่า ปทภาษนี้อยจะไม่อธิบายศัพท์เหล่านี้เลย นอกจากการยกคำต่อคำจากบทตั้งในปาฏิโมกขสูตระ มีการยกวลีหรือประโยคในบทตั้งมาอธิบาย โดยรวมอย่างละเอียด ไม่แยกอธิบายเป็นคำ ๆ ต่างจากลักษณะการยกวลีหรือประโยคจากบทตั้งมาอธิบายในอรรถถกภายหลังทีนิยมอธิบายแจกแจงทีละคำ<sup>2</sup>

## 2.2 ด้านเนื้อหา\*

### 2.2.1 การอธิบายเกี่ยวกับการต้องอาบัติ

ในปทภาษนี้อย เนื้อหาของคำอธิบายปาฏิโมกขสูตระนั้น เกี่ยวกับการต้องอาบัติประเภทต่าง ๆ ได้แก่ ปาราชิก 4 สังฆาทิเสส 13 นิสสัคคียปาจิตติย 30 ปาจิตติย 92 ปาฏิเทศนียะ 4 นอกจากนี้ยังมีกรกล่าวถึงชนิดของอาบัติทีเรียกว่า ฤลลัจจัย และทุกกฎ ซึ่งเป็นลหุกาบัติ

จากการศึกษาสหททธิบายเนื้อหาเกี่ยวกับการปรับอาบัติในปทภาษนี้อย ผู้วิจัยพบว่าสามารถแบ่งได้เป็น 2 กรณี กรณีแรกเป็นการสหททธิบายการต้องอาบัติประเภทเดียวทีตรงกับปาฏิโมกขสูตระ ในกรณีนี้ ได้แก่ การอธิบายปาราชิก 4 ซึ่งเป็นครุกาบัติ เมื่อต้องอาบัติแล้ว ตามเงื่อนไขทีระบุไว้อย่างชัดเจนในปาฏิโมกขสูตระ จะต้องขาดความเป็นภิกษุ หรือภิกษุณีทันที ไม่มีการวินิจฉัยเนื้อหาเป็นอย้อยอื่นได้

<sup>2</sup> ดูเพิ่มเติมใน พระคันธสาราภิงศ์ “สังวรธรรณามัญชรี และ สังวรธรรณานิยาม,” (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2545)

\*ไม่เน้นศึกษาอนียต และเสชียวัตร เพราะเป็นเพียงสิกขาบทสั้น ๆ ส่วนอธิกรณสมถะ ไม่มีปทภาษนี้อย K.R.Norman (1983:19)

\*\*แปลว่า พ่าย เป็นชื่ออาบัติหนักทีเรียกว่า ครุกาบัติ ทีแก้ไขไม่ได้ผู้ล่วงละเมิดต้องพ่าย คือ ขาดจากความเป็นพระภิกษุทันที

กรณีที่สองที่ผู้วิจัยพบ คือ ในขณะที่ปาฏิโมกข์สุดตะกล่าวถึงการต้องอาบัติสังฆาทิเสส นิสสัคคียปาจิตตีย์ ปาจิตตีย์ และปาฏิเทศนียะอย่างใดอย่างหนึ่งในแต่ละข้อเพียงอาบัติเดียว ในปทภาษนีย์ ได้เพิ่มการวินิจฉัยอาบัติประเภทอื่น คือ ฤกษ์จัจจย และทุกกฏ ซึ่งเป็นลหุกาบัติ เมื่ออธิบายปาฏิโมกข์สุดตะข้อเหล่านั้นด้วย โดยบ่งเงื่อนไขการกระทำอันเป็นเหตุที่ต้องอาบัติฤกษ์จัจจย และทุกกฏ ถ้อยความที่เป็นเงื่อนไขให้ต้องอาบัติอาจจะไม่ปรากฏในปาฏิโมกข์สุดตะก็ได้ เป็นแนวทางการวินิจฉัยของปทภาษนีย์เอง นี่นับว่าเป็นลักษณะเด่นของสหทาทิบายด้านเนื้อหาในปทภาษนีย์

### ตัวอย่าง

สังฆาทิเสสข้อที่ 6 กุฎิการสิกขาบท ว่าด้วยการห้ามสร้างกุฎิเพื่อตนด้วยการขอใหญ่ เกิน หรือไม่ให้สงฆ์แสดงที่<sup>3</sup>

“สณฺหาจิกาย ปน ภิกขุณา กุฎิ การยมาเนน อสสามิก อตตฺตฺเทศ ปมาณิกา  
กาเรตฺตฺพวา ตตฺตริท ปมาณ ทิมฺโส ทฺวาทส วิทตฺถิโย สุตตฺวิทตฺถิยา ติริย สตตฺนตฺตรา  
ภิกขุ อภินตฺตฺพวา วตฺตฺเทศนาย เตหิ ภิกขุหิ วตฺตฺ เทเสตฺตฺพพ อนารมฺภ สปริกฺกมณ  
สารมฺภ เจ ภิกขุ วตฺตฺตฺสมิ อปริกฺกมเน สณฺหาจิกาย กุฎิ กาเรยฺย ภิกขุ วา  
อนภินเณยฺย วตฺตฺเทศนาย ปมาณ วา อตฺติกาเมยฺย สงฺฆาทิเสสฺสตี”

“อนึ่ง ภิกษุผู้จะสร้างกุฎิไม่มีเจ้าของสร้างถวาย สร้างเป็นของส่วนตัว ด้วยการ  
ขอเอาเอง พึงสร้างให้ได้ขนาด ขนาดในการสร้างนั้น ดังนี้ ยาว 12 คืบ กว้าง 7 คืบ  
โดยคืบพระสุคต ต้องพาภิกษุทั้งหลายไปแสดงพื้นที่ให้ ภิกษุเหล่านั้นพึงแสดงพื้นที่ ไม่มี  
ผู้จองไว้ เป็นพื้นที่ที่มีบริเวณโดยรอบ ถ้าภิกษุสร้างกุฎิด้วยการขอเอาเอง ในที่มีผู้จองไว้  
เป็นพื้นที่ไม่มีบริเวณโดยรอบ ไม่พาภิกษุทั้งหลายไปเพื่อสร้างพื้นที่ให้ หรือสร้างให้เกิน  
ขนาด เป็นสังฆาทิเสส”

<sup>3</sup> วิ.มหาวิ.1/510/137

\*ชื่อของสิกขาบทที่มาในพระปาฏิโมกข์มี 8 อย่าง คือ 1) ปาราชิก 4 ข้อ 2) สังฆาทิเสส 13 ข้อ 3) อนียต 2 ข้อ 4) นิสสัคคียปาจิตตีย์ 30 ข้อ 5) ปาฏิเทศนียะ 4 ข้อ 6) ปาฏิเทศนียะ 4 ข้อ 7) เสขิยะ 75 ข้อ 8) อธิกรณสมณะ 7 ข้อ

ชื่อของอาบัติมี 7 อย่าง คือ 1) ปาราชิก 2) สังฆาทิเสส 3) ฤกษ์จัจจย 4) ปาจิตตีย์ 5) ปาฏิเทศนียะ 6) ทุกกฏ 7) ทุพภาสิต

ดูเพิ่มเติมใน พุทธบัญญัติ 227 เพื่อความเข้าใจวินัยของพระให้ถูกต้อง, (กรุงเทพมหานคร:โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,2549),หน้า 1-14

ดังในปทภาษณีย์ ยกกลุ่มคำที่ขีดเส้นใต้ คือ ภิภุ วา อนภิเนยย วตฤเทศนาย ปมาณ วา อติภกาเมยย “ไม่พาภิภุทั้งหลายไปเพื่อสร้างพื้นที่ให้ หรือสร้างให้เกินขนาด” ข้างต้นมาอธิบาย ดังต่อไปนี้ คือ

“ภิภุ วา อนภิเนยย วตฤเทศนาย ปมาณ วา อติภกาเมยยชาติ ฤตติหุติเยน กมเมน กุฎิวตถุ น เทสาเปตวา आयामโต वा वित्ठारतो वा อนत्मโส เกสคคตตมปิ อติภกาเมตวา กโรติ वा การาเปติ वा ปโยเค ทุกกฏ เอกปิณช อนาคต อาปตติ ฤลลจยสส ตสมิ ปิณชเ อาคเต อาปตติ สงฆาติเสสส”

“สองพากย์ว่า ภิภุ วา อนภิเนยย วตฤเทศนาย ปมาณ วา อติภกาเมยย ความว่า ไม่ขอให้สงฆ์แสดงสถานที่สร้างกุฎด้วยฤตติหุติกรรมวาจาก็ตาม สร้างเองหรือใช้ให้ เขาสร้างให้เกินกำหนด แม้เพียงเส้นผมเดียว โดยส่วนยาวหรือโดย ส่วนกว้างก็ตาม ต้องอาบัติทุกกฏในขณะที่พยายามทำ ยังอิฐอีกก้อนหนึ่งจะเสร็จต้อง อาบัติฤลลจย ก้อนที่สุดเสร็จต้องอาบัติสังฆาติเสส”

ในสิกขาบทข้อนี้ มีการวินิจฉัยการต้องอาบัติหนักเบาตามลำดับเป็น ทุกกฏ ฤลลจย และสังฆาติเสส โดยบ่งเงื่อนไขการกระทำอันเป็นเหตุที่ต้องอาบัติ ถ้อยความที่เป็นเงื่อนไขไม่ปรากฏ ในปาฏิโมกขสูตร เป็นแนววินิจฉัยของปทภาษณีย์เอง ดังตารางต่อไปนี้

ระดับอาบัติ	เงื่อนไขที่ต้องอาบัติ
ทุกกฏ	ไม่ขอให้สงฆ์แสดงพื้นที่ สร้างเองหรือใช้ให้คนอื่นสร้างเกินกำหนด
ฤลลจย	สร้างแล้วแต่ยังเหลืออิฐอีกก้อนหนึ่งจึงจะเสร็จ
สังฆาติเสส	สร้างเสร็จสมบูรณ์แล้ว

### นิสัคคิยปาจิตตีย์

#### ตัวอย่าง

ปุราณจิวรสิกขาบท ข้อที่ 4 ว่าด้วยการห้ามใช้ภิกษุณีชกผ้า<sup>4</sup>

“โย ปน ภิกขุ อลลทาติกาย ภิกขุณิยา ปุราณจิวริ โรวาเปยย วา รชาเปยย วา อาโฏฐาเปยย วา นิสัคคิย ปาจิตตีย์”

“อนึ่ง ภิกษุใด ใช้ภิกษุณีผู้ไม่ใช่ญาติ พึงให้ชก พึงให้ย้อม หรือพึงให้หุ จิวรเก่า ต้องอาบัตินิสัคคิยปาจิตตีย์”

<sup>4</sup> วิ.มหาวิ.2/42/24



ตั้งในปทภาษณีย์<sup>5</sup> มีการยกกลุ่มคำ โธวาเปยย ราชอาณาจักร อาโกฎาเปยย “พึงให้ชัก พึงให้ยอม หรือพึงให้ทาบ” มาอธิบาย ดังต่อไปนี้

“โธวาเปยยาติ โธวาติ อาปตติ ทุกกฏสส โธต นิสสคคิย โหติ  
 ราชอาณาจักร ราชาติ อาณาเขต อาปตติ ทุกกฏสส รตต นิสสคคิย โหติ  
 อาโกฎาเปยยาติ อาโกฎาหิติ อาณาเขต อาปตติ ทุกกฏสส สกั  
 ปาณิปปหาร วา มุคครูปหาร วา ทินเน นิสสคคิย โหติ นิสสชชิตพพ สงฆสส วา  
 คณสส วา ปุคคลสส วา”

“บทว่า โธวาเปยย ความว่า ภูมิภาคซึ่งว่า จงชัก ต้องอาบัติทุกกฏ จีวรที่  
 ภูมิภาคนี้ชักแล้วเป็นนิสสคคิย

บทว่า ราชอาณาจักร ความว่า ภูมิภาคซึ่งว่า จงยอม ต้องอาบัติทุกกฏ จีวรที่  
 ภูมิภาคนี้ยอมแล้วเป็นนิสสคคิย

บทว่า อาโกฎาเปยย ความว่า ภูมิภาคซึ่งว่า จงทาบ ต้องอาบัติทุกกฏ เมื่อภูมิภาคนี้  
 ทาบด้วยมือก็ตาม ด้วยตะลุมพุกก็ตามเพียงทีเดียว จีวรนั้นเป็นนิสสคคิย คือ เป็นของจำ  
 จะต้องเสียสละแก่สงฆ์คณะหรือบุคคล”

ในสิกขาบทข้อนี้ มีการวินิจฉัยการต้องอาบัติหนักเบาตามลำดับ มีการบ่งเงื่อนไขการ  
 ต้องอาบัติ ด้วยถ้อยความที่ไม่ปรากฏในปาฎิโมกขสูตรตะ ดังตารางต่อไปนี้

ระดับอาบัติ	เงื่อนไขที่ต้องอาบัติ
ทุกกฏ	สั่งให้ภูมิภาคนี้ชัก ย่อม ทาบจีวรเก่า
นิสสคคิยปาจิตตีย์	ภูมิภาคนี้ทำตามคำสั่งนั้น

<sup>5</sup> วิ.มหาวิ.2/43/25

**ปาจิตตีย์****ตัวอย่าง**

โอวาทสิกขาบท ข้อที่ 21 ว่าด้วยการห้ามสอนภิกษุณีเมื่อไม่ได้รับมอบหมาย<sup>6</sup>

“โย ปน ภิกขุ อสมมโต ภิกขุณีโย **โอวเทยย** ปาจิตตีย์”

“อนึ่ง ภิกษุใด ไม่ได้รับแต่งตั้ง **ฟังสั่งสอน** ภิกษุณีทั้งหลาย ต้องอาบัติปาจิตตีย์”

ตั้งในปทภาษณีย์<sup>7</sup> ยกคำที่ขีดเส้นใต้ คือ คำว่า **โอวเทยย** “**ฟังสั่งสอน**” ข้างต้นมาอธิบาย ดังต่อไปนี้ คือ

“**โอวเทยยาติ** อฎฐหิ ครุชเมหิ โอวทติ อาปตติ ปาจิตตียสส อณเณน ฐมเมเน โอวทติ อาปตติ ทุกกภูสส”

“บทว่า **โอวเทยย** ความว่า ภิกษุกล่าวสอนด้วยครุธรรม 8 ประการต้องอาบัติปาจิตตีย์ กล่าวสอนด้วยธรรมอย่างอื่นต้องอาบัติทุกกภู กล่าวสอนภิกษุณีผู้อุปสมบทในภิกษุณีสงฆ์ฝ่ายเดียวต้องอาบัติทุกกภู”

ในสิกขาบทข้อนี้ มีการวินิจฉัยเงื่อนไขการต้องอาบัติตามลำดับ ซึ่งเงื่อนไขทั้งสองประการไม่ปรากฏในปาฏิโมกขสูตรเลย ดังตารางต่อไปนี้

ระดับอาบัติ	เงื่อนไขที่ต้องอาบัติ
ทุกกภู	สอนภิกษุณีด้วยธรรมอย่างอื่น ,สอนภิกษุณีที่ภิกษุณีสงฆ์ฝ่ายเดียวอุปสมบทให้
ปาจิตตีย์	สอนภิกษุณีด้วยครุธรรม 8 ประการ

<sup>6</sup> วิ.มหาวิ.2/406/267

<sup>7</sup> วิ.มหาวิ.2/409/269

## ปาฏิเทสนียะ

### ตัวอย่าง

สิกขาบทข้อที่ 4 ว่าด้วยเมื่ออยู่ป่า ห้ามรับประทานอาหารที่เขาไม่ได้แจ้งไว้<sup>8</sup>

“ยานิ โข ปน ตานิ อารณณกานิ เสนาसनานิ สาสงกสมมตานิ สปปฎิ  
ภยานิ โย ปน ภิกขุ ตถารูปेषุ เสนาสนेषุ วิหรนโต ปุพเพ **อปปฏิสัวิตติ** ขาถนีย  
วา โภชนีย วา อชฌารามะ สหตถา ปฏิกคเหตวา อคิลานो ขาเทยย วา ภูณเชยย  
วา ปฎิเทเสตพพ เตน ภิกขุณา คารยห อาวุโส ธम्म อาปชชี อสปปาย  
ปาฏิเทสนียี ต ปฎิเทเสมีติ”

“ก็แล เสนาสนะป่าที่รู้กันว่าน่าหวาดระแวงมีภัยน่ากลัวเหล่าใดมีอยู่ อนึ่ง  
ภิกษุใดไม่เป็นไข้ อยู่ในเสนาสนะเห็นปานนั้น รับของเคี้ยวหรือของฉัน **ที่เขาไม่ได้  
บอกให้รู้** ไว้ก่อน ด้วยมือตนเองในอารามแล้ว เคี้ยวหรือฉัน ภิกษุนั้นพึงแสดงคินว่า  
“ท่านทั้งหลาย กระผมต้องธรรมคือ ปาฏิเทสนียะ เป็นธรรมที่น่าตำหนิ ไม่เป็น  
สัปปายะ กระผมขอแสดงคินธรรมนั้น”

ตั้งในปทภาษณีย<sup>9</sup> ยกคำที่ขีดเส้นใต้ คือ คำว่า **อปปฏิสัวิตติ** “**ที่เขาไม่ได้บอกให้รู้**”  
ข้างต้นมาอธิบาย ดังต่อไปนี้ คือ

“**อปปฏิสัวิตติ** อคิลานो ขาทิสสามิ ภูณชิสสามีติ ปฎิคคณหาติ อาปตติ  
ทุกกภูสส อชโณหาเร อชโณหาเร อาปตติ ปาฏิเทสนียสส”

“ภิกษุไม่ใช่ผู้อาหาร รับประเคนของ **ที่เขาไม่ได้บอกให้รู้** ด้วยหมายว่า จัก  
เคี้ยวจักฉัน ต้องอาบัติทุกกภู ฉันต้องอาบัติปาฏิเทสนียะ ทุก ๆ คำกลืน”

<sup>8</sup> วิ.มหาวิ.2/795/527

<sup>9</sup> วิ.มหาวิ.2/796/529

ในลักษณะข้อนี้ กล่าวถึงการวินิจฉัยการต้องอาบัติทุกกฎและปาฏิเทสนียะดังต่อไปนี้

ระดับอาบัติ	เงื่อนไขที่ต้องอาบัติ
ทุกกฎ	รับประเคนของที่เขาไม่ได้บอกให้รู้
ปาฏิเทสนียะ	ฉันทไปแล้ว

### 2.2.2 การอธิบายไวยากรณ์

จากการศึกษา ผู้วิจัยพบว่า ในขณะที่สัททอธิบายในปทภาษณีย์ส่วนใหญ่เป็นการอธิบาย จำกัดความของคำที่ปรากฏในปาฏิโมกขสูตร ก็มีกรอธิบายไวยากรณ์อยู่ด้วย โดยใช้ศัพท์เฉพาะทางไวยากรณ์ ที่มักพบในตำราไวยากรณ์ต่าง ๆ แต่ทว่าการอธิบายไวยากรณ์ดังกล่าวมีจำนวนน้อย พบเพียงแห่งเดียวเท่านั้น กล่าวคือ พบเฉพาะในปาราชิกข้อที่ 3 มนุสสวิคคหสิกขาบทว่าด้วยการห้ามมิให้ฆ่ามนุษย์เท่านั้น<sup>10</sup> มีการใช้คำว่า **อาลปะนะ** (คำร้องเรียก) เพื่ออธิบายข้อความต่อไปนี้

“โย ปน ภิกขุ สลยจิจจ มนุสสวิคคห ชีวิตา โวโรเปยย สตถหารก วาสส ปริยเสยย มรณวณณ วา สัณเณยย มรณาย วา สมหาเปยย **อมโห ปุริส** ก็ ตฺยหิมินา ปापเกน ทฺขชีวิตน มตฺนเต ชีวิตา เสยโยติ อิติจิตฺตมโน จิตฺตสํกปโป อเนกปริยาเยน มรณวณณั วา สัณเณยย มรณาย วา สมหาเปยย อยมปิ ปาราชิกโก โหติ อสฺวาโสติ”

“อนึ่ง ภิกษุใดจงใจพรากกายมนุษย์จากชีวิต หรือแสวงหาศัสตราอันจะปลิดชีวิตให้แก่กายมนุษย์นั้น หรือพรรณนาคุณแห่งความตาย หรือชักชวนเพื่ออันตาย ด้วยคำว่า **แนะนำผู้เป็นชาย** จะประโยชน์อะไรแก่ท่าน ด้วยชีวิตอันแสนลำบากแค่นี้ ท่านตายเสียดีกว่าเป็นอยู่ดังนี้ เรายังมีจิตอย่างนี้ มีใจอย่างนี้ มีความหมายหลายอย่าง อย่างนี้ พรรณนาคุณในความตายก็ดี ชักชวนเพื่ออันตายก็ดี โดยหลายนัย แม้ภิกษุนี้ต้องอาบัติปาราชิก หาสังวาสมิได้”

<sup>10</sup> วิ.มหาวิ.2/180/137

ในปทภาษณีย<sup>11</sup> มีการยกคำว่า **อมโห ปุริส “แนะนำผู้เป็นชาย”** มาอธิบายว่าเป็นคำร้องเรียก (อาลปน) ทางไวยากรณ์ถือว่าเป็นนิบาตประเภทหนึ่ง สามารถอยู่หน้า ท่ามกลาง หรือท้ายบทอื่น

**“อมโห ปุริสชาติ อาลปนาธิวจนเมต อมโห ปุริสชาติ”**

“คำว่า **อมโห ปุริส** ได้แก่ คำว่า **แนะนำผู้เป็นชาย** นั้นเป็นคำสำหรับเรียก ทักทาย”

นอกจากนี้ ผู้วิจัยพบว่าปทภาษณียอธิบายการใช้สำนวน อณฺฏตฺร “นอกเหนือจาก ,ยกเว้น”+ คำนามที่ประกอบด้วยวิภัติที่ 5 ในปาฏิโมกข์สุดตะด้วยการแทนที่ด้วยสำนวนว่า **จเปตฺวา + วิภัติที่ 2** ซึ่งมีความหมายเหมือนกันทุกที่ ๆ ปรากฏการใช้สำนวน อณฺฏตฺร ในลักษณะดังกล่าว

#### **ตัวอย่าง**

สังฆาติเสสซอที่ 2 สุกกวิสสฺฐฐิสสิกขาบท ว่าด้วยการห้ามทำน้ำอสุจิให้เคลื่อนด้วยความตั้งใจ ยกเว้นแต่ความฝัน<sup>12</sup>

**“สยเจตนิกา สุกกวิสสุจิจิ อณฺฏตฺร สุปินนตา  
สังฆาติเสโส”**

**“ภิกษุจงใจทำน้ำอสุจิให้เคลื่อน ต้องอาบัติสังฆาติเสส  
ยกเว้นไว้แต่ความฝัน”**

มีการยกคำที่ขีดเส้นใต้ไว้ คือ อณฺฏตฺร สุปินนตา “ยกเว้นไว้แต่ความฝัน” มาอธิบายในปทภาษณีย<sup>13</sup> ดังข้อความต่อไปนี้ คือ

**“อณฺฏตฺร สุปินนตาติ จเปตฺวา สุปินนตํ”**

**“สองบทว่า ยกเว้นไว้แต่ความฝัน ความว่า ยกเว้นไว้ซึ่ง  
ความฝัน”**

จะเห็นได้ว่า มีการใช้ **จเปตฺวา** แทน **อณฺฏตฺร** และเปลี่ยนคำนามที่ต่อท้ายจาก **วิภัติที่ 5 เป็นวิภัติที่ 2**

<sup>11</sup> วิ.มหาวิ.1/184/137

<sup>12</sup> วิ.มหาวิ.2/302/224

<sup>13</sup> วิ.มหาวิ.2/303/224

นอกจากตัวอย่างข้างต้น ปรากฏการใช้ **รเปตวา** ในปทภาษนี้อย่าง **อณตฺร** ใน ปาฏิโมกขสูตร และมีการเปลี่ยนใช้คำนามวิภัติที่ 2 ต่อท้าย **รเปตวา** แทนการใช้คำนามวิภัติที่ 5 ต่อท้าย **อณตฺร** ดังตารางแสดงต่อไปนี้ คือ

**ตารางแสดงการใช้ รเปตวา แทน อณตฺร**

ปาฏิโมกขสูตร-ปทภาษนี	คำแปล
อณตฺร ภิกขุสมมตียาติ รเปตวา ภิกขุสมมต <sup>14</sup>	คำว่า อณตฺร ภิกขุสมมตียา ความว่า ยกเว้นซึ่งภิกษุได้รับสมมติ(หน้าที่)
อณตฺร สมยาติ รเปตวา สมย <sup>15</sup>	คำว่า อณตฺร สมยา ความว่า ยกเว้นซึ่งสมัย
อณตฺร วิณฺณนา ปุริสวิคคเหนาติ รเปตวา วิณฺณ ปุริสวิคคห <sup>16</sup>	คำว่า อณตฺร วิณฺณนา ปุริสวิคคเหน ความว่า ยกเว้นซึ่งบุรุษผู้รู้ความ
อณตฺร ติริยนฺตรณายาติ รเปตวา ติริยนฺตรณ <sup>17</sup>	คำว่า อณตฺร ติริยนฺตรณาย ความว่า ยกเว้นซึ่งการข้ามปาก.
อณตฺร ปุพฺเพ คิหิสมารมภาติ รเปตวา ปุพฺเพ คิหิสมารมภ <sup>18</sup>	คำว่า อณตฺร ปุพฺเพ คิหิสมารมภา ความว่า ยกเว้นซึ่งคฤหัสถ์ปรารภไว้ก่อน
อณตฺร อุกทนต์โปณาติ รเปตวา อุกทนต์โปณ <sup>19</sup>	คำว่า อณตฺร อุกทนต์โปณา ความว่า ยกเว้นซึ่งน้ำและไม้ชำระฟัน
อณตฺร ตถารูปปจฺจยาติ รเปตวา ตถารูปปจฺจย <sup>20</sup>	คำว่า อณตฺร ตถารูปปจฺจยา ความว่า ยกเว้นซึ่งเหตุจำเป็นเสีย
อณตฺร ตถารูปา อจฺจายิกา กรณียาติ รเปตวา ตถารูป อจฺจายิก กรณีย <sup>21</sup>	คำว่า อณตฺร ตถารูปา อจฺจายิกา กรณียา ความว่า ยกเว้นซึ่งกิจจำเป็นที่รีบด่วน เห็นปานนั้น

<sup>14</sup> วิ.มหาวิ.2/12/10, 2/88/74, 2/166/147, 2/343/226

<sup>15</sup> วิ.มหาวิ.2/55/30, 2/431/279, 2/453/292, 2/483/314, 2/491/320, 2/552/366, 2/616/402

<sup>16</sup> วิ.มหาวิ.2/301/206

<sup>17</sup> วิ.มหาวิ.2/458/414

<sup>18</sup> วิ.มหาวิ.2/463/300

<sup>19</sup> วิ.มหาวิ.2/524/345

<sup>20</sup> วิ.มหาวิ.2/564/376

<sup>21</sup> วิ.มหาวิ.2/748/496

## 2.3 ด้านกลวิธี

### 2.3.1 การใช้ นาม และ อิติ ต่อท้ายคำหรือกลุ่มคำที่ยกมาอธิบาย

การยกคำ วลี หรือประโยค จากปาฐิโมกขสูตรตะมาอธิบายในปทภาษณีย์ มีการใช้ **นาม** และ **อิติ** วางไว้หลังคำหรือกลุ่มคำดังกล่าว โดยปกติเมื่อใช้ นาม “ชื่อว่า..” จะเป็นการอธิบายความหรือจำกัดความคำใดคำหนึ่งสั้น ๆ มักจะเป็นศัพท์เฉพาะ คำที่นำมาอธิบายจะแจกเป็นปฐมาวีภัตติ โดยไม่คำนึงว่าในบทตั้งจะเป็นวิภัตติใด ส่วนการใช้ อิติ “ว่า..” จะเป็นการยกข้อความในบทตั้งมาอธิบายโดยคงรูปเดิมไว้ไม่เปลี่ยนแปลง<sup>22</sup>

จากการศึกษาสัทธาธิบายด้านกลวิธีการใช้ นาม และ อิติ ในปทภาษณีย์ ผู้วิจัยพบว่า มีลักษณะดังต่อไปนี้

#### - การใช้ นาม

ในปทภาษณีย์ ผู้วิจัยพบว่า นิยมใช้ นาม มากกว่า อิติ ในการนำคำ ได้แก่ นามนาม คุณนาม สัพพนาม มาอธิบาย จำกัดความ โดยเปลี่ยนรูปคำซึ่งแจกเป็นวิภัตติต่าง ๆ ในบทตั้ง เป็นปฐมาวีภัตติ ดังการใช้ นาม ที่กล่าวมาแล้วข้างต้น นอกจากนี้ ผู้วิจัยพบการใช้ นาม ในกรณีพิเศษกล่าวคือ ในกรณีของกริยาภิกตักที่ลง อนต ปัจจัย ซึ่งแจกเป็นปฐมาวีภัตติในบทตั้ง มาอธิบายในปทภาษณีย์ โดยเปลี่ยนให้เป็นกริยาอาขยาตวัตตมาณา ปฐมบุรุษ เอกพจน์ นี่เป็นกรณีที่ไม่พบในอรรถกถาพระวินัยชั้นหลัง

#### - การใช้ อิติ

โดยปกติในปทภาษณีย์ ใช้การยกข้อความจากบทตั้ง กล่าวคือ จากปาฐิโมกขสูตรตะ โดยตรงตามด้วย อิติ มีน้อยกว่าการใช้ นาม ที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ใช้ในกรณีการยกวลี หรือประโยค จากบทตั้งมาอธิบายเป็นส่วนใหญ่ แต่ก็พบการยกคำเดียวตามด้วย อิติ เช่นกันแต่พบน้อยมาก ผู้วิจัยพบว่า มีลักษณะการใช้ อิติ ที่เป็นลักษณะพิเศษในปทภาษณีย์ กล่าวคือ ใช้ลักษณะเดียวกับ นาม คือ มีการเปลี่ยนวิภัตติของคำในบทตั้งเป็นปฐมาวีภัตติ ซึ่งเป็นกรณีที่พบน้อยมาก

<sup>22</sup> Mahesh A.Deokar (2008:166), Gary A.Tubb and Emery R.Boose (2007:200)

ต่อไปนี้เป็นตัวอย่างของการใช้ นาม และ อิติ ลักษณะต่าง ๆ ในปทภาษณีย์ โดยแบ่งเป็นตัวอย่างกรณีทั่วไป และกรณีพิเศษ ดังนี้

### ตัวอย่างกรณีทั่วไป

ปาราชิกข้อที่ 1 เมถุนธรรมสิกขาบท ว่าด้วยการห้ามภิกษุเสพเมถุน โดยที่สุดแม้ใน เตรีจฉานตัวเมีย<sup>23</sup>

“โย ปน ภิกขุ ภิกขุณฺโณ สิกขาสาชีวะสมาปนโน สิกข. อปฺปจจกฺขาย...  
ปาราชิกโก โหติ อสฺวาโส”

“อนึ่ง ภิกษุใด ผู้เข้าถึงซึ่งสิกขาและสาชีพ(ธรรมนิยมเลี้ยงชีพร่วมกัน)  
ของภิกษุทั้งหลายไม่กล่าวคินสิกขา...ภิกษุนั้นต้องอาบัติปาราชิก”

จากคำที่ขีดเส้นใต้ ในสิกขาบทข้างต้น คือ สิกขาสาชีวะสมาปนโน “ผู้เข้าถึงซึ่ง สิกขาและสาชีพ” (2) เมถุน ธรรม “ซึ่งเมถุนธรรม” มีการใช้ อิติ ต่อท้ายคำว่า สิกขา และมีการ ใช้ นาม ต่อท้ายคำว่า สาชีโว ในปทภาษณีย์<sup>24</sup> ดังต่อไปนี้

“สิกขาติ ติสฺโส สิกขา อธิสึลสิกขา อธิจิตตสิกขา อธิปัญญาสิกขา”

“คำว่า สิกขา ได้แก่ สิกขา 3 อย่างคือ อธิสึลสิกขา อธิจิตตสิกขา  
อธิปัญญาสิกขา”

“สาชีโว นาม ย ภควตา ปญฺจตต สิกขาปท เอต สาชีโว นาม”

“ที่ชื่อว่า สาชีพ ได้แก่ สิกขาบทใด ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว สิกขาบทนั้น  
ชื่อว่า สาชีพ”

และจากตัวอย่างข้างต้น จะเห็นได้ว่า ในปทภาษณีย์มีการใช้ นาม และ อิติ ต่อท้าย คำหรือกลุ่มคำที่ยกมาอธิบาย โดยนิยมเปลี่ยนแปลงรูปวิภัตติเดิมเป็นวิภัตติที่ 1 เมื่อจะใช้คำว่า “นาม” ต่อท้ายคำหรือกลุ่มคำนั้น ในขณะที่การใช้ “อิติ” นั้นไม่นิยมเปลี่ยนแปลงรูปวิภัตติเดิมเป็น วิภัตติที่ 1 แต่จะมีบ้างในบางสิกขาบทเท่านั้น ดังที่พบว่า ในสังฆาทิเสส ภายสังสัคคสิกขาบทข้อที่ 2<sup>25</sup> ทุฏฐุลลาจาสิกขาบทข้อที่ 3<sup>26</sup> อตตคามสิกขาบทข้อที่ 4<sup>27</sup>

<sup>23</sup> วิ.มหาวิ.1/24/42

<sup>24</sup> วิ.มหาวิ.1/27/42, 1/28/43, 1/33/51

<sup>25</sup> วิ.มหาวิ.2/377/253

<sup>26</sup> วิ.มหาวิ.2/399/274

<sup>27</sup> วิ.มหาวิ.2/416/288



### ตัวอย่างกรณีพิเศษ

ในสังฆาทิเสสข้อที่ 2,3,4 มีกลุ่มคำที่ยกมาอธิบายเหมือนกัน ดังต่อไปนี้ คือ

“โย ปน ภิกขุ โอตินโน วิปริณตณ จิตเตน...สงฆาทิเสโส”

“อนึ่ง ภิกษุใด ถูกราคะครอบงำแล้ว มีจิตแปรปรวน...ภิกษุนั้นต้องอาบัติสังฆาทิเสส”

ในปทภาชนีย์<sup>28</sup> มีการยกคำที่ขีดเส้นใต้มาอธิบาย โดยมีการเปลี่ยนแปลงวิภัตติเป็นวิภัตติที่ 1 และใช้ อติ ต่อท้ายคำดังกล่าวเหมือนกันทั้ง 3 สิกขาบท ดังต่อไปนี้

“วิปริณตณติ รตตมปิ จิตต วิปริณตํ ทุฏฐมปิ จิตต วิปริณต มุฬหมปิ จิตต วิปริณต อปิจ รตตํ จิตต อิมสมิ อตเถ อธิเปต วิปริณตณติ”

“บทว่า วิปริณตํ ความว่า จิตที่ถูกราคะย้อมแล้วก็แปรปรวน ที่ถูกโทสะประทุษร้ายแล้วก็แปรปรวน ที่ถูกโมหะให้ลุ่มหลงแล้วก็แปรปรวน แต่ที่ว่าแปรปรวนในอรรถนี้ ทรงประสงค์จิตที่ถูกราคะย้อมแล้ว”

ปาจิตตีย์ ข้อที่ 20 สัปปานกสิกขาบท ว่าด้วยการห้ามเอาน้ำมีตัวสัตว์รดหญ้าหรือดิน<sup>29</sup>

“โย ปน ภิกขุ ขานํ สัปปานก อุกก ติน วา มตติก วา สิญเจยย วา สิญจาเปยย วา ปาจิตตีย์”

“อนึ่ง ภิกษุใด รู้ยู่ว่ามีสิ่งมีชีวิตรดหรือใช้ให้รดหญ้าหรือดินต้องอาบัติปาจิตตีย์”

ในปทภาชนีย์<sup>30</sup> มีการยกคำว่า ขานํ “รู้” มาอธิบาย ดังนี้

“ขาน นาม สาม วา ชานาติ อญเณ วา ตสฺส อาโรเจนติ”

“ที่ชื่อว่า รู้อยู่ ได้แก่ รู้เอง หรือ คนอื่นบอกเธอ”

<sup>28</sup> วิ.มหาวิ.2/378/253, วิ.มหาวิ.2/400/274, วิ.มหาวิ.2/417/289

<sup>29</sup> วิ.มหาวิ.2/402/263

<sup>30</sup> เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน

นิสสัคคียปาจิตตีย์ ข้อที่ 20 ปริณตสิกขาบท ว่าด้วยการห้ามน้อมลากสงฆ์มาเพื่อตน<sup>31</sup>

“โย ปน ภิกขุ ขาน สงฆิก ลาก ปริณต อตตโน ปริณาเมยฺย นิสสัคคีย  
ปาจิตตียนฺติ

“อนึ่ง ภิกษุใด รู้อยู่ว่า นำสิ่งชีวิตรดหรือใช้ให้รดหญ้าหรือดินต้องอาบัติ  
ปาจิตตีย์”

ในปทกานี<sup>32</sup> มีการยกคำว่า ขาน “รู้อยู่” มาอธิบาย ดังนี้

“ขานาติ นาม สาม วา ขานาติ อญฺเณ วา ตสฺส อารโจะติ”  
อารโจะติ”

“ที่ชื่อว่า รู้อยู่ คือรู้เอง หรือคนอื่นบอกแก่เธอ หรือเจ้าตัวบอก”

จากอย่างตัวอย่างกรณีพิเศษข้างต้น จะเห็นได้ว่า ขาน “รู้อยู่” ประกอบด้วยกริยา  
อนต ปัจจัย เป็นปฐมวิภัติ แต่ในปทกานียกคำนี้มาอธิบายว่า ขานาติ ประกอบด้วยกริยา  
อาชยาตวัตตมานา ลักษณะเช่นนี้พบในปทกานีทั้งหมด 8 แห่งด้วยกัน<sup>33</sup>

### 2.3.2 การจำกัดความโดยใช้คำไวยาจน์ (เววจนหาระ)

การใช้คำไวยาจน์มาอธิบายคำหรือกลุ่มคำ เป็นกลวิธีหนึ่งในการอธิบายพุทธวจนะ ซึ่งใน  
ที่นี้ คือ ปาฐโมกขสูตร คำไวยาจน์ หรือ ที่ในคัมภีร์เนตติปกรณ์ เรียกว่า เววจนหาระ<sup>34</sup> นั้น เป็น  
คำที่มีความหมายใกล้เคียงหรือเหมือนกับคำที่ยกมาอธิบาย แต่ใช้ศัพท์ต่างออกไป เพื่อไขความให้  
ผู้อ่าน ผู้ศึกษาสามารถเข้าใจความหมายได้อย่างถ่องแท้ จากการศึกษา ผู้วิจัยพบว่า คำจำกัดความ  
คำว่า คำไวยาจน์ (เววจนหาระ) ในคัมภีร์อรรถกถาบาลี ไม่ตรงกับ ความหมายของคำพ้องใน  
ภาษาไทย ในบางกรณีจะมีลักษณะคล้ายการจำกัดความมากกว่าเป็นคำพ้องความหมาย นอกจากนี้

<sup>31</sup> วิ.มหาวิ.2/462/300

<sup>32</sup> เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน

<sup>33</sup> วิ.มหาวิ.2/462/300, 2/635/414, 2/639/416, 2/650/423, 2/654/425, 2/669/438, 2/727/479

\*โอทกนตฺกั “ธรรมอันมีน้ำเป็นที่สุด” หมายถึง กามกิจที่เมื่อเสร็จสิ้นแล้วจะต้องมีการชำระล้างร่างกายด้วยน้ำ ดูใน  
**The Pali Text Society’s Pali-English Dictionary p.166**

<sup>34</sup> ดูเพิ่มเติมใน จำรูญ ธรรมดา, “กระบวนการตีความพระพุทธานุญาตตามแนวของคัมภีร์เนตติ,”  
(กรุงเทพมหานคร:ประยูรสาสน์ไทย, 2555), หน้า 210-216

ข้อที่น่าสังเกตอีกประการหนึ่ง คำไวพจน์ จะมีรูปทางไวยากรณ์เช่นเดียวกับคำในบทตั้ง  
ตั้งตัวอย่างเช่น

### ตัวอย่างที่ 1

ปาราชิกข้อที่ 1 ว่าด้วยการห้ามเสพเมถุน โดยที่สุตแม่ในเครื่องนุ่งห่ม<sup>35</sup>

“เมถุนธมโม นาม โย โส อสทธมโม คามธมโม  
วสธมโม ทฎฐุลล โอทกนตติก รหสส ทวย ทวยสมาปตติ  
เอโส เมถุนธมโม นาม”

“ที่ชื่อว่า เมถุนธรรม มีอธิบายว่า ธรรมของ  
อัสตบุรุษ ประเพณีของชาวบ้าน มรรยาทของคนชั้นต่ำ  
ธรรมอันชั่วหยาบ ธรรมอันมีน้ำเป็นที่สุด กิจที่ควรซ่อนเร้น  
ธรรมอันคนเป็นคู่ ๆ พึงประพุดิตร่วมกัน นี้ชื่อว่า เมถุนธรรม”

จากตัวอย่างข้างต้น เป็นการอธิบายความหมายของคำว่า “เมถุนธรรม” โดยใช้คำ  
ไวพจน์ซึ่งคัมภีร์เนตติปกรณ์ได้ยกสัทธาธิบายในปทภาษนีย์ ข้อความนี้เป็นตัวอย่างอธิบายกลวิธีที่  
เรียกว่า เวจจนหาระ

ปทภาษนีย์ยกคำจากปาฏิโมกขสูตรที่ว่า เมถุน ธมม “ซึ่งธรรมอันเป็นของคนคู่”  
มาอธิบายโดยมีการเปลี่ยนเป็นรูปสมาส อธิบายโดยใช้คำไวพจน์ คือ อสทธมโม “ธรรมของอ  
ัสตบุรุษ” คามธมโม “ประเพณีของชาวบ้าน” วสธมโม “มรรยาทของคนชั้นต่ำ” ทฎฐุลล  
“ธรรมอันชั่วหยาบ” โอทกนตติก “ธรรมอันมีน้ำเป็นที่สุด” \* รหสส “กิจที่ควรซ่อนเร้น” ทวย  
ทวยสมาปตติ “ธรรมอันคนเป็นคู่ ๆ พึงประพุดิตร่วมกัน”

### ตัวอย่างที่ 2

ปาราชิกข้อที่ 2 ว่าด้วยการห้ามถือเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้ตั้งแต่ราคา 5 มาสก  
ขึ้นไป<sup>36</sup>

“อาทิเยยยาติ อาทิเยยย หเรยย

อวหเรยย อริยาปถ วิโกเปยย จานา

จาเวยย สงเกต วิดีนาเมยย”

<sup>35</sup> วิ.มหาวิ.1/33/51

<sup>36</sup> วิ.มหาวิ.1/86/85

“บพว่า **ฟังถือเอา** คือ ฟังยึดเอา  
ฟังเอาไป ฟังเอาลง ฟังยังอิริยาบถให้  
กำเริบ ฟังให้เคลื่อนจากที่ ฟังให้ล่วงเลยเขต  
หมาย”

จากตัวอย่างข้างต้น เป็นการอธิบายคำว่า อาทียะย “**ฟังถือเอา**” ในบทตั้ง ด้วยการ  
ใช้คำไวพจน์ คือ อาทียะย “**ฟังยึดเอา**” (ในกรณีนี้ซ้ำกับคำในบทตั้ง) ต่อจากนั้นก็ให้คำไวพจน์  
อื่น ๆ ได้แก่ ทระย “**ฟังเอาไป**” อวทระย “**ฟังเอาลง**” อริยาปล วิโกเปย “**ฟังยังอิริยาบถ  
ให้กำเริบ**” จานา จาเวย “**ฟังให้เคลื่อนจากที่**” สงเกต วิดีนาเมย “**ฟังให้ล่วงเลยเขตหมาย**”  
กริยาทั้งหมดประกอบรูปเป็นกริยาอาชยาตสัตตมีวิภตติ ตรงกับรูปกริยาในบทตั้ง

### ตัวอย่างที่ 3<sup>37</sup>

#### ปาราชิกข้อที่ 2

“**อาทียมาโนติ** อาทียมาโน หรมาโน อวหรมาโน  
อิริยาปล วิโกปยมาโน จานา จายมาโน สงเกต  
วีดีนามยมาโน”

“บพว่า **ถือเอาอยู่** คือ ต่อยู่ วังราวอยู่ ฉ้ออยู่  
ยังอิริยาบถให้กำเริบอยู่ ให้เคลื่อนจากที่อยู่ ให้  
ล่วงเลยเขตหมายอยู่”

จากตัวอย่างข้างต้น เป็นการอธิบายคำว่า อาทียมาโน “**ถือเอาอยู่**” ในบทตั้ง ด้วย  
การใช้คำไวพจน์ คือ อาทียมาโน “**ยึดเอาอยู่**” (ในกรณีนี้ซ้ำกับคำในบทตั้ง) ต่อจากนั้นก็ให้คำ  
ไวพจน์อื่น ๆ ได้แก่ หรมาโน “**เอาไปอยู่**” อวหรมาโน “**เอาลงอยู่**” อริยาปล วิโกปยมาโน “**ยัง  
อิริยาบถให้กำเริบอยู่**” จานา จายมาโน “**ให้เคลื่อนจากที่อยู่**” สงเกต วิดีนามยมาโน “**ให้  
ล่วงเลยเขตหมายอยู่**” กริยาทั้งหมดประกอบรูปเป็นกริยาภิกตักประกอบด้วย มาน ปัจจัย  
เช่นเดียวกับในบทตั้ง สงเกต วิดีนามยมาโน “**ให้ล่วงเลยเขตหมายอยู่**” และทั้งหมดยัง  
ประกอบด้วยกริยาภิกตัก คือ มาน ปัจจัย ที่เน้นใช้ในปัจจุบันกาล คือ ในขณะที่ทำอยู่นั่นเอง

<sup>37</sup> วิ.มหาวิ.1/88/86

### 2.3.3 การใช้อุปมา

การใช้อุปมา เป็นกลวิธีหนึ่งที่ใช้อธิบายในปทภาษนีย์ เพื่อให้เห็นภาพชัดเจนและเกิดความเข้าใจได้ง่ายขึ้น จัดเป็นภาพพจน์ประเภทหนึ่ง ดังที่มีข้อความในรวินิตสูตร ได้อธิบายประโยชน์ของการใช้อุปมาว่า **คนผู้รู้บางพวกนั้นสามารถรู้เนื้อความแห่งคำที่กล่าวแล้วด้วยอุปมาได้**<sup>38</sup>

การใช้อุปมาในปทภาษนีย์ ผู้วิจัยพบเพียง 4 ที่เท่านั้น ได้แก่ ในปาราชิกทั้ง 4 ข้อดังต่อไปนี้

#### ปาราชิกข้อที่ 1

“ปาราชิกโก โหติติ เสยฺยถาปิ นาม ปุริโส สีสจฺฉินโน  
อภพโป เตน สรริพนฺธเนน ชีวิตฺ เอวเมว ภิกฺขุ เมถุน  
ธมม ปภฺวิเสวิตฺวา อสสมโณ โหติ อสภยปฺตติโย เตน  
วุจฺจติ ปาราชิกโก โหติติ”<sup>39</sup>

“คำว่า ปาราชิกโก โหติ ความว่า บุรุษถูกตัดศีระชะแล้ว ไม่สามารถที่จะมีชีวิตอยู่ได้ด้วยการ(มีศีระชะ)ติดอยู่กับ

ร่างกาย ชื่อแม่ฉันไต ภิกษุก็ฉันนั้นเหมือนกัน เสพเมถุน  
ธรรมแล้วย่อมไม่เป็นสมณะ ไม่เป็นเชื้อสายพระศากยบุตร  
เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงตรัสว่า ต้องอาบัติ  
ปาราชิก”

ในตัวอย่างนี้ อุปมาภิกษุผู้ต้องอาบัติปาราชิก เหมือนคนถูกตัดศีระชะไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ ผู้ต้องอาบัติปาราชิก ก็ไม่สามารถดำรงสมณเพศได้ต้องขาดจากความเป็นภิกษุ

<sup>38</sup> ม.มู.12/341/347 อุปมาปิเรกจฺเจ วิญญู ปุริสา ภาสิตสฺส อตฺถ อาขานนฺติ “คนผู้รู้บางพวกในโลกนี้ ย่อมรู้เนื้อความแห่งคำที่กล่าวแล้วด้วยอุปมา”

<sup>39</sup> วิ.มหาวิ.1/36/52

## ปาราชิกข้อที่ 2

“ปาราชิกโก โหตติ เสยยถาปี นาม ปณฺฑุปลาโส  
พนฺธนา ปวุตโต อภพโป หริตตตาย เอมเมว ภิกฺขุ  
ปาท วา ปาทารห วา อติเรกปาท วา อทินน  
ถยยสงฆาต อาทียิตฺวา อสสมโณ โหติ อสภยปฺตติโย  
เตน วุจฺจติ ปาราชิกโก โหตติ”<sup>40</sup>

“คำว่า ปาราชิกโก โหติ ความว่า ไปไม่เหลืองหล่นจากขั้ว  
แล้ว ไม่อาจจะเป็นของเขี้ยวสดขึ้นได้ แม้ฉันใด ภิกษุก็ฉัน  
นั้นแล เมื่อถือเอาทรัพย์อันเขาไม่ได้ให้ ด้วยส่วนแห่ง  
ความเป็นขโมย หนึ่งบาทก็ดี ควรแก่หนึ่งบาทก็ดี เกิน  
กว่าหนึ่งบาทก็ดีแล้ว ย่อมไม่เป็นสมณะ ไม่เป็นเชื้อสาย  
พระศากยบุตร เพราะเหตุนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า  
ต้องอาบัติปาราชิก”

ในตัวอย่างนี้ อุปมาภิกษุผู้ต้องอาบัติปาราชิก เหมือนไปไม่เหลือง ไม่สามารถจะกลับ  
เป็นไปไม่สดได้อีก ผู้ต้องอาบัติปาราชิก ก็ไม่สามารถคืนสู่ความเป็นภิกษุได้อีก

## ปาราชิกข้อที่ 3

“ปาราชิกโก โหตติ เสยยถาปี นาม ปุณฺณสิลา เทวธา ภินฺนา  
อปปฺภิสฺสนธิกา โหติ เอมเมว ภิกฺขุ สยจิจฺจ มนุสฺสวિકฺคห ชีวิตา  
โวโรเปตฺวา อสสมโณ โหติ อสภยปฺตติโย เตน วุจฺจติ ปาราชิกโก  
โหตติ”<sup>41</sup>

“คำว่า เป็นปาราชิก ความว่า ศีลาหนาแตกสองเสี่ยงแล้วเป็นของ  
กลับต่อให้ติดสนธิอีกไม่ได้แม้ฉันใด ภิกษุก็ฉันนั้นแล เมื่อจงใจพรากร  
กายมนุษย์จากชีวิตแล้ว ย่อมไม่เป็นสมณะ ไม่เป็นเชื้อสายพระศากย  
บุตร เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงตรัสว่า ต้องอาบัติปาราชิก”

<sup>40</sup> วิ.มหาวิ.1/89/86

<sup>41</sup> วิ.มหาวิ.1/186/138

ในตัวอย่างนี้ อุปมาภิกษุผู้ต้องอาบัติปาราชิก เหมือนศิลาที่แตกจากกันไม่สามารถต่อติดสนิทเป็นเนื้อเดียวกันได้อีก ผู้ต้องอาบัติปาราชิกต้องขาดจากความเป็นภิกษุฉันทันนั้น

#### ปาราชิกข้อที่ 4

“ปาราชิโก โหตีติ เสยยถาปิ นาม ตาโล มตถกจฉินโน  
อภัพโพ ปุน วิรุฬหิยา เอวเมว ภิกขุ ปาปิจโณ อิจฉापโกโต  
อสนต อภุต อุตตริมนุสสรम्म อุลลปิตวา อสสมโณ โหติ  
อสภยปุตติโย เตน วุจจติ ปาราชิโก โหตีติ”<sup>42</sup>

“คำว่า ปาราชิโก โหติ ความว่า ต้นตาลมียอดด้วนแล้ว ไม่  
อาจจะงอกอีก ชื่อแม่ฉันทใด ภิกษุที่ฉันทนั้นแล เมื่อมีความอยากอัน  
ลามก อันความอยากครอบงำแล้ว พุดอวดอุตตริมนุสสรम्म อันไม่  
มีอยู่ อันไม่เป็นจริง ย่อมไม่เป็นสมณะ ไม่เป็นเชื้อสายพระศากย  
บุตร เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า ต้องอาบัติ  
ปาราชิก”

ในตัวอย่างนี้ อุปมาภิกษุผู้ต้องอาบัติปาราชิก เหมือนต้นตาลยอดด้วนไม่สามารถงอกได้อีก ผู้ต้องอาบัติปาราชิกจึงไม่สามารถเจริญในสมณธรรม ต้องขาดจากความเป็นภิกษุฉันทันนั้น

จากการศึกษาสหททธิบายในมหาวิภังค์ กล่าวคือ ในปทภาษนียจะเห็นได้ว่า มีรูปแบบเป็นอรรถกถายุคแรก ซึ่งมีลักษณะใกล้เคียงกับคัมภีร์จุฬนิตเทศ มหานิทเทศ เน้นการอธิบายความ การจำกัดความ คำที่ปรากฏในปาฏิโมกขสูตรโดยอธิบายคำต่อคำอย่างละเอียด พบการอธิบายทาง ไวยากรณ์น้อย ไม่พบการอธิบายวากยสัมพันธ์ ซึ่งแตกต่างจากอรรถกถารุ่นหลัง ดังจะได้กล่าวในบทต่อไป ในการศึกษาสหททธิบายในสมันตปาสาทิกา และกัณฐกชาดก

<sup>42</sup> วิ.มหาวิ.1/235/174

### บทที่ 3

#### สหทธิบายในสมันตปาสาทิกา

ในบทที่ 2 ผู้วิจัย ได้ศึกษาสหทธิบายในมหาวิงค์แล้ว ในบทนี้จะกล่าวถึงสหทธิบายในสมันตปาสาทิกา ซึ่งเป็นอรรถกถาพระวินัยปิฎกทั้งหมด<sup>1</sup> รจนาโดยพระพุทโธมชะ ดังมีหลักฐานปรากฏอยู่ในคำลงท้ายของสมันตปาสาทิกา<sup>2</sup> ว่า

“พุทโธโสติ ครูหิ คหิตนามธเยเยน เถเรน กตา  
อย สมันตปาสาทิกา นาม วินยส์วณณนา”  
“สังวรรณนาพระวินยส์ชื่อว่า สมันตปาสาทิกา นี้  
อันพระเถระซึ่งครูทั้งหลายขนานนามว่า พุทโธมชะ  
รจนาไว้แล้ว”

อนึ่ง คัมภีร์ชั้นอรรถกถานั้น แตกต่างจากคัมภีร์พระไตรปิฎก ในแง่เวลา คัมภีร์อรรถกถาแต่งขึ้นภายหลังจากที่มีการรวบรวมคำสอนเป็นหมวดหมู่ ในแง่วัตถุประสงค์ เป็นคัมภีร์ที่แต่งขึ้นเพื่ออธิบายความในพระไตรปิฎกให้แจ่มแจ้งทั้งอรรถและพยัญชนะ คัมภีร์อรรถกถาจัดเป็นผลงานของพระเถระที่เป็นอรรถกถาจารย์รุ่นหลัง ส่วนมากจะมีการระบุชื่อผู้แต่ง<sup>3</sup> ตามประวัติวรรณคดีบาลีกล่าวกันว่าเมื่ออรรถกถาจำนวนมากที่แต่งทั้งในอินเดียและลังกา แต่ทว่าในสมัยต่อมา คัมภีร์อรรถกถาดั้งเดิมในอินเดียได้สูญหายเหลือเพียงคัมภีร์ที่เป็นภาษาสิงหลเท่านั้น พระพุทโธมชะจึงต้องเดินทางไปลังกาเพื่อที่จะปริวรรตอรรถกถาเหล่านั้นกลับมาเป็นภาษามคธอีกครั้ง ในกรณีของพระวินัยมีรายชื่ออรรถกถาโบราณที่ปัจจุบันไม่เหลือต้นฉบับอีกต่อไปแล้ว ปรากฏในสมันตปาสาทิกา ในการแต่งสมันตปาสาทิกาสันนิษฐานว่า พระพุทโธมชะได้ใช้คัมภีร์อรรถกถาเหล่านั้นประกอบด้วย

<sup>1</sup> ดูเพิ่มเติมใน พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), “พระไตรปิฎกสิ่งที่ชาวพุทธต้องรู้,” (บริษัทเอส. อาร์. พรินต์ติ้ง แมสโปรดักส์ จำกัด, 2545) หน้า 51

<sup>2</sup> วิ.มหา.อ.3/636

<sup>3</sup> ดูเพิ่มเติมใน พระมหาสาธัญ ศรีอ่อน, “ประมวลบทและนิคมณฑาในวรรณคดีบาลี: แนวคิด รูปแบบ และภาษา,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาบาลีและสันสกฤต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2550) หน้า 32



ในคำลงท้ายของสมันตปาสาทิกาได้ระบุไว้อย่างชัดเจนว่า พระพุทธโฆษะเป็นผู้แต่ง โดยคำอาราธนาของพระพุทธสิริ แต่งขึ้นระหว่าง ค.ศ. 429-430 หรือประมาณ พ.ศ.927-973<sup>4</sup> โดยอาศัยเค้าโครงของคัมภีร์อื่น ๆ เป็นต้นแบบในการแต่ง เช่น คัมภีร์อรรถกถาชื่อว่า กุรุนทีเป็นต้น ดังมีหลักฐานปรากฏอยู่ในอรรถกถาของสมันตปาสาทิกา<sup>5</sup> ว่า

“ตสฺมา อิม ปาลินยานุรูป  
 สวณณทานิ สมารภิสส  
 อชฌေန พุทฺธสิริวิหยสส  
 เถรสส สมมาสมนุสสรนโต ฯ  
 สวณณน ตถจ สมารภนโต  
 ตสสา มหาภูจกถ สรีร  
 กตฺวา มหาปจฺจริย ตเถว  
 กุรุนทีนามาทิสฺ วิสสุตาสฺ  
 วินิจฺฉโย อภูจกถาสฺ วุตโต  
 โย ยุตฺตมตถ อปริจฺจชนโต  
 ตโตปิ อนฺโตคฺชเถรวาท  
 สวณณน สมมสมารภิสส”

“สังวรณนานี้ย่อมไม่อ่านวยประโยชน์อะไรแก่ชน คือ พระภิกษุในเกาะอื่น เพราะท่านรจนาวัวด้วยภาษาของชาวสิงหล เพราะเหตุนี้ข้าพเจ้าระลึกถึงอยู่ด้วยดีโดยชอบซึ่งคำเชิญของพระเถระผู้มีนามว่า “พุทธสิริ” จักเริ่มด้วยดีซึ่งสังวรณนานี้อนึ่งรูปแก่นัยพระบาลี ณ กาลบัดนี้ และเมื่อปรารภอยู่ด้วยดีซึ่งสังวรณนานั้นจักทำมหาอรรถกถาให้เป็นเค้าโครงแห่งสังวรณนานั้น จักไม่ละอรรถที่ควร จักปรารภด้วยดีโดยชอบซึ่งสังวรณนา ทำให้มีเถรวาทหยั่งลงภายใน(ยกขึ้นเป็นประเด็น) แม้จากวินิจฉัยที่ท่านกล่าวแล้วในอรรถกถาชื่อว่ามหาปจจรีและในอรรถกถาทั้งหลายที่ปรากฏด้วยดีมีอรรถกถาชื่อว่ากุรุนทีเป็นต้น”

<sup>4</sup> ดูเพิ่มเติมใน เสนาะ ผดุงฉัตร, “ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับวรรณคดีบาลี,” (โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2523) หน้า 30

<sup>5</sup> วิ.มหา.อ.3/2-3

ในบทที่ 3 นี้ ผู้วิจัยจะศึกษาวิเคราะห์สหทาทิบายในสมันตปาสาทิกาโดยแบ่งประเด็นในการศึกษาออกเป็น 3 ประเด็นเช่นเดียวกับการศึกษาสหทาทิบายในมหาวิงค์ ดังนี้

### 3.1 ด้านรูปแบบ

ในสมันตปาสาทิกาไม่เน้นการยกปาฏิโมกข์สุดตะขึ้นมาแสดง พระพุทธโฆชะเน้นอธิบายปทภาษนียที่เป็นคำอธิบายของพระพุทธเจ้าที่เห็นว่ายังไม่ชัดเจน โดยได้อาศัยอรรถกถาวินัยปิฎกภาษาสิงหลสมัยโบราณ 6 คัมภีร์<sup>6</sup> คือ

- 1) มหาอรรถกถา หรือมูลอรรถกถาเป็นของภิกษุชาวมหาวิหาร เมืองอนูราชปุระ
- 2) มหาปัจจรี หรือ อรรถกถาแพใหญ่ ที่เรียกอย่างนี้เพราะแต่งบนแพ
- 3) กุรุนทีอรรถกถา แต่งที่กุรุนทีเวฬุวิหารในเกาะลังกา
- 4) อันธอรรถกถา แต่งที่เมืองกัญจปุระในอินเดียใต้
- 5) สังเขปอรรถกถา หรืออรรถกถาย่อ สันนิษฐานว่าแต่งที่อินเดียใต้
- 6) สังเขปอรรถกถา หรืออรรถกถาย่อ สันนิษฐานว่าแต่งที่อินเดียใต้

ดังตัวอย่างการอธิบายในปาจิตตีย์ ข้อที่ 58 ทุพพัฒนกรรมสิกขาบท<sup>7</sup> ว่าด้วยการทำจิวรใหม่ให้เสียสี่ ด้วยเหตุว่าภิกษุได้จิวรใหม่ ต้องพินทุด้วยสี่ 3 อย่าง คือ เขี้ยวคราม โคลนดำคล้ำ อย่างใดอย่างหนึ่งก่อนจึงจะนุ่งห่มได้ ถ้าไม่ทำพินทุก่อนแล้วนุ่งห่มต้องปาจิตตีย์

“ในปทภาษนียมีการอธิบายว่า ภิกษุไม่ถือเอาวัตถุสำหรับทำให้เสียสี่ 3 อย่าง อย่างใดอย่างหนึ่ง (ทำเป็นวงกลม) โดยที่สุตแม้ด้วยปลายหญ้าคา แล้วใช้จิวรใหม่ ต้องอาบัติปาจิตตีย์”

“ในสมันตปาสาทิกามีการอธิบายว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสหมายเอาที่พินทุ (จุดเครื่องหมาย) มิได้ตรัสหมายถึงการกระทำจิวรทั้งผืนให้เสียสี่ด้วยสี่เขี้ยวเป็นต้น ก็แล ภิกษุเมื่อจะถือเอากัปปะนั้นย่อมจิวรแล้วพึงถือเอาจุดเครื่องหมายเท่าแหวตานกยูง หรือว่าหลังตัวเรือด ที่มุมทั้ง 4 หรือที่มุมทั้ง 3 ทั้ง 2 หรือมุมเดียวก็ได้” และมีการอ้างถึงคัมภีร์มหาปัจจรี และคัมภีร์มหาอรรถกถา ดังข้อความต่อไปนี้

“**มหาปัจจรี** ปฏฺเฐ วา คณฺฐจฺย วา น วฏฺฏตีติ วุตฺต **มหาอฎฺฐกถา** ปน วฏฺฏตีเยวาติ วุตฺต ปาลิกปฺภกฺณณิกกปฺปาทยเ ปน สพฺพตฺถ ปฏฺฐิสฺสิทฺธา ตสฺมา จเปตฺวา เอกวฏฺฏพินฺทุ อณฺเณน เกณฺจิปิ วิกาเรน กปฺโป น กาทพฺโพ<sup>8</sup> “แต่ในมหาปัจจรีกล่าวว่า จะถือเอา

<sup>6</sup> พัฒน์ เพ็งผลา, ประวัติวรรณคดีบาลี (กรุงเทพมหานคร:โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง,2535),หน้า 110

<sup>7</sup> วิ.มหาวิ.2/619/404

<sup>8</sup> วิ.มหาอ.2/456

พินทุ์ปะปะที่ผืนผ้า หรือที่ลูกตุ้มไม่ควร ส่วนในมหาอรรถกถากล่าวว่า ควรแท้ ก็กะปะปะที่เป็นแนว และกะปะปะที่เป็นข้อ เป็นต้นท่านห้ามไว้ในทุก ๆ อรรถกถา เพราะฉะนั้น จึงไม่ควรทำกะปะปะ โดยวิธีการแม้จะอย่างไรอย่างอื่นเว้นจุดกลมจุดเดียว”

นอกจากนี้ มีการอ้างถึงข้อความในปทภาษณีย์อย่างชัดเจน โดยมีรูปแบบการอ้างถึง ดังนี้ เช่น

ปทภาษเน .....ติ วุตต “ในปทภาษณีย์...(อันพระผู้มีพระภาคเจ้า) ตรัสไว้แล้วว่า....”

. ปทภาษน วุตตณติ เวทิตพพ. “พึงทราบว่่า “ปทภาษณีย์.(อันพระผู้มีพระภาคเจ้า) ตรัสไว้แล้วว่า....”

อนึ่งก่อนที่จะมีการอธิบายสิกขาบทในแต่ละข้อ จะพบข้อความเกริ่นนำในการอธิบาย เช่น

อิทานิ สิกขาปทวิภังคสส อตถ วณณยิสสาม ย วุตต โย ปนาติ

โย ยาติโสติอาทิ เอตถ โย ปนาติ วิภังคิตพพท โย

ยาติโสติอาทินิ ตสส วิภังคนปทานิ<sup>9</sup>

“บัดนี้ ข้าพเจ้าทั้งหลายจะพรรณานำความแห่งสิกขาบทวิภังค์

คำใดที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้แล้วว่า โย ปนาติ โย

ยาติโส ดังนี้ คำว่า โย ปน ในคำเหล่านี้ เป็นบทที่ต้อง

แจกแจง คำว่า โย ยาติโส ดังนี้ เป็นต้น เป็นบทที่ถูกแจก

แจงของคำว่า โย ปน นั้น”

จากนั้น คำใดที่เห็นควร ต้องอธิบาย พระพุทธโฆษะก็จะอธิบายไปตามลำดับจนจบ ข้อความในปทภาษณีย์

นอกจากนั้น ยังมีการอธิบายด้วยการแต่งเป็นคาถาสรุปรุปรุ ความ ดังมีหลักฐานปรากฏอยู่ 4 แห่งในปฐมปาราชิก<sup>10</sup> เช่น

“ติจิวรณจ ปตโต จ วาสี สุจิ จ พนธน์

ปริสสาวเนนญเจเต ยุตตโยคสส ภิกขุโนติ”

“บริขาร 8 เหล่านี้ คือ ไตรจิวร บาตร มีด

เข็ม ประคตเอว และผ้ากรองน้ำ ย่อมควรแก่

ภิกษุผู้ประกอบความเพียร ดังนี้”

<sup>9</sup> วิ.มทอ.1/281

<sup>10</sup> วิ.มทอ.1/284, วิ.มทอ.1/285, วิ.มทอ.1/309, วิ.มทอ.1/310

จากการศึกษาผู้วิจัยพบว่า รูปแบบการอธิบายในสมันตปาสาทิกาผู้แต่งมีจุดประสงค์ เพื่อจะอธิบายความในปทภาษนียให้ชัดเจน มีการอ้างอิงคัมภีร์ดั้งเดิมประกอบการแต่ง มีโครงสร้าง ในการสัทธาธิบายสิกขาบทแต่ละข้อชัดเจน เป็นรูปแบบเดียวกัน มีการใช้ทั้งร้อยแก้วและร้อยกรองใน การสัทธาธิบาย

### 3.2 ด้านเนื้อหา

จากการศึกษา ผู้วิจัยพบว่า สมันตปาสาทิกามุ่งอธิบายคำในปทภาษนียเป็นหลัก โดยเสริมความ อธิบายความ และจำกัดความเพิ่มเติม แต่พบว่าการอธิบายเนื้อหาในปาฏิโมกข สุตตะเช่นกัน แต่เป็นส่วนน้อยเท่านั้น ในด้านเนื้อหานอกจากการอธิบายความหมายแล้วผู้วิจัยพบ การสัทธาธิบายเนื้อหาในสมันตปาสาทิกา ที่เป็นประเด็นสำคัญ ดังนี้ คือ

#### 3.2.1 การอธิบายไวยากรณ์

จากการศึกษา ผู้วิจัยพบว่า สมันตปาสาทิกามีการอธิบายไวยากรณ์ค่อนข้างมากเมื่อ เปรียบเทียบกับปทภาษนีย สันนิษฐานว่า ประเด็นเรื่องของไวยากรณ์ในสมัยของพระพุทธโฆษะ มี ความสำคัญ หน้าที่ประการหนึ่งที่สำคัญของคัมภีร์อรรถกถาในยุคนี้ คือ การอธิบายไวยากรณ์ให้แก่ผู้ ที่ศึกษา ให้สามารถเข้าใจความได้อย่างถูกต้องแม่นยำ อีกทั้งช่วยขจัดปัญหาความไม่เข้าใจด้าน ไวยากรณ์ให้แก่ผู้ศึกษาอีกด้วย โดยใช้คำศัพท์เฉพาะทางไวยากรณ์ที่ปรากฏในตำราไวยากรณ์ต่าง ๆ หัวข้อไวยากรณ์ดังกล่าวต่อไปนี้ เป็นประเด็นที่สมันตปาสาทิกาได้อธิบายไว้

##### 3.2.1.1 เรื่องสนธิ<sup>11</sup>

ในกรณีที่มีการสนธิ สมันตปาสาทิกา ได้อธิบายการสนธินั้นด้วยการแยกบทที่เข้า สนธิออกจากกันอย่างชัดเจน ที่เรียกว่า **ปัทจเจทสังวรณนา**<sup>12</sup> (การอธิบายวิธีตัดบท) จากนั้นก็จะ อธิบายบทแต่ละบทที่ตัดสนธิแล้วในด้านความหมายต่อไป ตัวอย่างเช่น

<sup>11</sup> ในวินัยปิฎกมหาวิภังค์ปรากฏเพียงแห่งเดียวเท่านั้น คือ อรรถกถาปริจจริยาสิกขาบท สังขาติเสสข้อที่ 4 ในคานี้ คือ **เอตทคคนติ** เอต อคคํ ในที่นี้มีการแปลงนิคคหิตที่ เอต ด้วยการลง ท พยัญชนะอาคมที่หลัง เอต ศัพท์ที่เป็นศัพท์นามนั่นเอง

<sup>12</sup> ดูเพิ่มเติมใน **สังวรณนามัญชรี** , (กรุงเทพมหานคร:มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2545), หน้า 6-8

### ตัวอย่างที่ 1

ปาราชิกข้อที่ 1 เมณฺฐนสิกขาบท ว่าด้วยการห้ามภิกษุเสพเมถุนโดยที่สุดแม้ใน  
ไตรจีวรตัวเมีย<sup>13</sup>

“ปจฺเม เมณฺฐนธมฺมสิกขาปเท ยวาย ภิกฺขุติ โย อย ภิกฺขุ”

“ในเมณฺฐนธมฺมสิกขาบท ปาราชิกข้อที่ 1 สองบทว่า ยวาย ภิกฺขุ ตัดบทเป็น  
โย อย ภิกฺขุ แปลว่า ภิกษุนี้ใด”

ผู้วิจัยพบว่าการอธิบาย **สนธิ** ในที่นี้ อธิบายคำว่า ยวาย ตัดบทเป็น โย อย  
เป็นสระสนธิ สระ โอ ที่คำว่า โย เมื่อมีสระมีรูปไม่เหมือนกันตามหลัง แปลงเป็น ุ และสระ  
หลังนั้น ถ้าเป็น อ และไม่มีพยัญชนะสังโยคต้องทิ้งด้วย<sup>14</sup>

### ตัวอย่างที่ 2

ปาราชิกข้อที่ 4 อุตฺตริมนุสฺสธมฺมสิกขาบท ว่าด้วยการห้ามภิกษุกล่าวอวดอุตริ  
มนุสฺสธมฺม<sup>15</sup>

“จตุตฺเถ อุตฺตริมนุสฺสธมฺมสิกขาปเท อนภิกฺขานนฺติ น ภิกฺขานํ”

“ในอุตฺตริมนุสฺสธมฺมสิกขาบท ปาราชิกข้อที่ 4 บทว่า อนภิกฺขานํ ตัดบทเป็น  
น ภิกฺขานํ แปลว่า รู้เฉพาะ”

ผู้วิจัยพบว่าการอธิบาย **สนธิ** ในที่นี้ อธิบายคำว่า อนภิกฺขานํ ตัดบทเป็น น  
ภิกฺขานํ มีการย้ายอักษรหน้าเป็นหลัง หรือหลังเป็นหน้า<sup>16</sup>

<sup>13</sup> วิ.มหา.อ.1/288

<sup>14</sup> ดูเรื่องสระสนธิ เพิ่มเติมใน หลวงเทพดรญาณุศิษย์ (ทวี ธรรมธัช ป.ธ.9), (กรุงเทพมหานคร:มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2534), หน้า 44

<sup>15</sup> วิ.มหา.อ.1/597

<sup>16</sup> ดูเรื่องสระสนธิ เพิ่มเติมใน หลวงเทพดรญาณุศิษย์ (ทวี ธรรมธัช ป.ธ.9), (กรุงเทพมหานคร:มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2534), หน้า 78-79

**ตัวอย่างที่ 3** สังฆาติเสสข้อที่ 11 เกทานุวัตตกลิกขาบทว่าด้วยห้ามเป็นพรรคพวกของผู้ทำสงฆ์ให้แตกกัน<sup>17</sup>

“เอกาทสเม เกทานุวัตตกลิกขาปเท สเมตายนฺนทาน สงฺเขนาติ อายสฺมนฺตาน จิตฺต สงฺเขน สหฺธิ สเมตฺ สมัคจฺจตุ เอกีภาว ยาคฺคิตฺ วุตฺตํ โหติ”

“ในเกทานุวัตตกลิกขาบท สังฆาติเสสข้อที่ 11 คำว่า **ท่านผู้มีอายุ** ของ**จงร่วม** มีความว่า ท่านผู้มีอายุ ของจงร่วม จงสมาคม จงเป็นผู้มีลัทธิอันเดียวกันกับด้วยสงฆ์”

ผู้วิจัยพบว่า มีการอธิบาย **สนธิ** ในที่นี้ อธิบายคำว่า **สเมตายนฺนทาน** ตัดบทเป็น สเมตฺ อายสฺมนฺตานํ เป็นสระสนธิ สระอุ ในคำว่า สเมตฺ เมื่อมีสระที่มีรูปไม่เหมือนกันตามมา ไม่ต้องแปลงเป็น ว แต่ต้องลบ อุ แทน<sup>18</sup>

### 3.2.1.2 เรื่องอุปสัค<sup>19</sup>

ในสมันตปาสาทิกา มีการอธิบายรูปศัพท์และความหมาย ที่เรียกว่า **ปทัตถสังวรณนา** การอธิบายทางไวยากรณ์ประเภทหนึ่งที่สำคัญ คือ การอธิบายความหมายของอุปสัค ที่เรียกว่า **อุปสัคคปทัตถสังวรณนา** ดังตัวอย่างต่อไปนี้ คือ

#### **ตัวอย่างที่ 1**

ปาราชิกข้อที่ 3 มนุสสวิคคหสิกขาบท ว่าด้วยการห้ามภิกษุมิให้ฆ่านุชย<sup>20</sup>

“ตติเย มนุสสวิคคหสิกขาปเท ตตถ **สนฺติ** อุปสคฺโค เตน สหฺธิ อุตฺตูกวณเมตฺ สญฺจิจฺจาติ”

“ในมนุสสวิคคหสิกขาบท ปาราชิกข้อที่ 3 ศัพท์ว่า **ส** ในบทว่า **สญฺจิจฺจ** นั้นเป็นอุปสรรคคำว่า **สญฺจิจฺจ** นี้ เป็นคำบ่งถึงบุพกาลกิจารวมกับ **ส** อุปสรรคนั้น”

<sup>17</sup> วิ.มหา.อ.2/124

<sup>18</sup> เรื่องเดียวกัน หน้า 43

<sup>19</sup> ดูเพิ่มเติมใน พระคันธสาราภิวงศ์, **สังวรณนามัญชรี**, (กรุงเทพมหานคร:มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2545), หน้า 65-66

<sup>20</sup> วิ.มหา.อ.1/533

ผู้วิจัยพบว่า มีการอธิบาย **อุปสัค** ในที่นี้ อธิบายคำว่า **สณฺจิจฺจ** ว่าประกอบด้วย **สั** อุปสัคอยู่หน้า เป็นคำที่บ่งถึงบุพกาลกิริยา<sup>21</sup> นอกจากนี้ในหนังสือกัณฑ์ชาโยชนาอภิวินฎิกา<sup>22</sup>ที่แต่งขึ้นโดย พระธัมมสามี มหาเถระชาวพม่า เมื่อปี พ.ศ.2463 อธิบายเพิ่มเติมว่า

“**สณฺจิจฺจ**ชาติ เอตถ **สณฺติ** อุปสคฺโค สทฺธิอตถวาจโก **จิติ** ธาตุ สณฺเจตตนตถวาจโก ตฺวาปจฺจโย บุพพกาลกิริยาจโก”

“อุปสัค คือ **สั** ในคำว่า **สณฺจิจฺจ** บ่งบอกถึงความประสงคร่วมกัน **จิติ** ธาตุ บ่งบอกถึงความประสงค์จะแก่ง ตฺวา ปจฺจโย บ่งบอกบุพกาลกิริยา”

**ตัวอย่างที่ 2** ปาจิตตีย์ข้อที่ 18 ห้ามนั่งนอนทับเตียงหรือตั้งที่อยู่ชั้นบน<sup>23</sup>

“**อภินิสึ**เทยย **อภินิพฺข**เชยยาติ เอตถ **อภิติ** อิท ปน ปทโสภณตถ อุปสคฺคมตฺตเมว”

“ก็ คำว่า **อภิ** นี้ ในคำว่า **อภินิสึ**เทยย **อภินิพฺข**เชยย นี้ เป็นเพียงอุปสัค เพื่อประดับบทเท่านั้น”

ผู้วิจัยพบว่า มีการอธิบาย **อุปสัค** ในที่นี้ อธิบายคำว่า **อภินิสึ**เทยย **อภินิพฺข**เชยย “พียงนั่ง พียงนอน” ว่าประกอบด้วย **อภิ** ที่เป็นเพียงอุปสัค ที่มีเพื่อประดับบทเท่านั้น ไม่มีความหมายอื่นใดเป็นพิเศษ

นอกจากนี้คำว่า **อุปสคฺโค** จากตัวอย่างที่ 1 และ **อุปสคฺคมตฺต** จากตัวอย่างที่ 2 มีวิธีใช้ต่างกัน คือ คำว่า **อุปสคฺโค** อธิบายรูปศัพท์ว่า บทตั้งเป็นอุปสัค ส่วนคำว่า **อุปสคฺคมตฺต** อธิบายความหมายว่าบทตั้งเป็นอุปสัคที่มีอรรถบทปุณฺณตถะ (ทำบทให้เต็ม)<sup>24</sup>

<sup>21</sup> ดูเพิ่มเติมใน สมเด็จพระญาณสังวร, วากยสัมพันธ์, (กรุงเทพมหานคร:มูลนิธิมหาจุฬาราชวิทยาลัย,2553), หน้า 163-167

<sup>22</sup> ดูเพิ่มเติมใน โรงพิมพ์วิญญูญาณ, กัณฑ์ชาโยชนาอภิวินฎิกา, (กรุงเทพมหานคร:มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,2557), หน้า 125

<sup>23</sup> มหาวิ.อ.2/345

<sup>24</sup> ดูเพิ่มเติมใน พระคันธสาราภิวงศ์, สังวรณนามัญชรี้, (กรุงเทพมหานคร:มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,2545), หน้า 65-66

### 3.2.1.3 ว่าด้วยเรื่องนิบาต<sup>25</sup>

ในสมันตปาสาทิกา การอธิบายความหมายของนิบาตบท ด้วยการระบุถึงความหมายของนิบาตบท นั้น ๆ อย่างชัดเจน ที่เรียกว่า นิบาตปทัตถสังวรณนา ในที่นี้เป็นการอธิบายหน้าที่ทางไวยากรณ์ ตัวอย่างเช่น

#### ตัวอย่างที่ 1

ปาราชิกข้อที่ 1 เมถุนสิกขาบท ว่าด้วยการห้ามมิภุเสพเมถุนโดยที่สุดแม้ในเดรัจฉานตัวเมีย<sup>26</sup>

“ปจเม เมถุนธมมสิกขาปเท **ปนาติ** นิปาตมตต์”

“ในเมถุนธรรมสิกขาบท ปาราชิกข้อที่ 1 บทว่า **ปน** เป็นเพียงนิบาต”

ผู้วิจัยพบว่าการอธิบาย **นิบาต** ในที่นี้ อธิบายคำว่า ปน ว่าเป็นเพียงนิบาตมีความหมายทำบทให้เต็ม

#### ตัวอย่างที่ 2

สังฆาติเสสข้อที่ 3 ทุฏฐุลลวจาสิกขาบท ว่าด้วยการห้ามพูดเกี้ยวหญิง<sup>27</sup>

“ตติเย ทุฏฐุลลวจาสิกขาปเท **ยถาตฺนติ** เอตถ **ตฺนติ** นิปาตมตต์”

“ในทุฏฐุลลวจาสิกขาบท สังฆาติเสสข้อที่ 3 คำว่า **ต** ในบทว่า **ยถาต** เป็นเพียงนิบาต”

ผู้วิจัยพบว่า มีการอธิบาย **นิบาต** ในที่นี้ อธิบายคำว่า **ต** ในคำว่า **ยถาต** ว่าเป็นเพียงนิบาตมีความหมายทำบทให้เต็ม

<sup>25</sup> เรื่องเดียวกัน หน้า 67-68

<sup>26</sup> วิ.มหา.อ.1/281

<sup>27</sup> วิ.มหา.อ.2/40



### ตัวอย่างที่ 3

ปาจิตตีย์ข้อที่ 58 ทุพพพัฒนกรณสิกขาบท ว่าด้วยการทำเครื่องหมายเครื่องนุ่งห่ม<sup>28</sup>

“ทุพพพัฒนกรณสิกขาปเท นว ปน ภิกขุชาติ เอตถ มชฺเฌ จิตฺปทฺทวเย  
ปนาติ นิปาโต”

“ในทุพพพัฒนกรณสิกขาบท ปาจิตตีย์ข้อที่ 58 คำว่า **ปน** ที่เรียงไว้ตรง  
กลางบททั้งสอง ในคำว่า “**นวิ ปน ภิกขุชา**” เป็นนิบาต”

ผู้วิจัยพบว่า ว่า มีการอธิบาย **นิบาต** ในที่นี้ อธิบายคำว่า **ปน** ที่เรียงไว้ตรง  
กลางบททั้งสองในคำว่า “**นวิ ปน ภิกขุชา**” ว่าทำหน้าที่เป็นนิบาต

จากตัวอย่างข้างต้น จะเห็นว่า สมันตปาสาทิกาต้องการระบุให้ผู้ศึกษาทราบว่า คำ  
ใดเป็นนิบาตเท่านั้น แต่ไม่ได้อธิบายเพิ่มเติม ในสมัยหลังเมื่อมีการศึกษาไวยากรณ์บาลีและแต่งตำรา  
โบราณจารย์ได้แบ่งแยกประเภท หน้าทีของนิบาต เมื่อนำทฤษฎีดังกล่าวมาพิจารณาพบว่า คำว่า  
**นิปาตมตฺตํ** จาก 2 ตัวอย่างแรก และคำว่า **นิปาโต** จากตัวอย่างที่ 3 มีวิธีใช้ต่างกัน คือ คำว่า  
**นิปาตมตฺตํ** อธิบายความหมายว่าบทตั้งเป็นนิบาตที่มี อรรถปทปุรณัตถะ (ทำบทให้เต็ม) ส่วนคำว่า  
**นิปาโต** อธิบายรูปศัพท์ว่าบทตั้งเป็นนิบาต<sup>29</sup>

#### 3.2.2 อธิบายวากยสัมพันธ์

ในสมันตปาสาทิกา นอกจากมีการอธิบายไวยากรณ์แล้ว ซึ่งเป็นระดับคำ พระพุทธ  
โฆชะยังสัทธาธิบายความสัมพันธ์ของคำต่าง ๆ ในประโยค จากการศึกษาพบว่า เมื่อจะ  
สัทธาธิบายเรื่องวากยสัมพันธ์ สมันตปาสาทิกาจะระบุการอธิบายความสัมพันธ์โดยใช้คำว่า  
**สมพนฺโธ** ต่อท้าย **อิตฺติ** ศัพท์ หน้า **อิตฺติ** ศัพท์จะเป็นสัทธาธิบายวากยสัมพันธ์ ทั้งนี้ ก็ให้ผู้ศึกษา  
สามารถเข้าใจความสัมพันธ์ของคำในปทภาษนี้อย่างถูกต้องไม่เกิดความสับสน

<sup>28</sup> วิ.มท.อ.2/455

<sup>29</sup> เรื่องเดียวกัน หน้า 67-68

### ตัวอย่าง

ปาราชิกข้อที่ 4      อุตฺตริมนุสฺสธรรมสิกขาบท ว่าด้วยการห้ามภิกษุก่ล่วงอวด  
 อุตฺตริมนุสฺสธรรม<sup>30</sup>

“**อตฺตูปนายิกนฺติ** อตฺตนิ ต อุปเนติ อตฺตทาน วา ตตถ อุปเนตีติ  
 อตฺตูปนายิกิโก ต อตฺตูปนายิกิ **เอว กตฺวา สมฺทาจเรยยาติ สมฺพนโร**”

“บทว่า **อตฺตูปนายิกิ** มีอรรถวิเคราะห์ว่า ภิกษุยอมอ่อนอุตฺตริมนุสฺสธรรมนั้นเข้า  
 มาในตน หรือว่า ย่อมอ่อนตนเข้าไปในอุตฺตริมนุสฺสธรรมนั้น ; เพราะเหตุนั้น อุตฺตริมนุสฺส  
 ธรรมนั้น จึงชื่อว่า อตฺตูปนายิกะ. (ภิกษุก่ล่วงอวด) อุตฺตริมนุสฺสธรรมนั้น เป็นที่ยอมเข้า  
 มาในตน หรือว่าเป็นที่ยอมตนเข้าไปหา. **เชื่อมความว่า ภิกษุทำอย่างนี้ก่ล่วงอวด**”

จากข้อความที่ขีดเส้นใต้ไว้จะเห็นว่า มีคำ **สมฺพนโร** ต่อท้าย อิติ ศัพท์ ส่วนข้อความ  
 ที่อยู่หน้า อิติ เป็นการวินิจฉัย สัทธาธิบายของอรรถกถาจารย์ว่าผู้ศึกษาควรเข้าใจความเพียงเท่านี้  
 ว่า ภิกษุทำอย่างนี้ก่ล่วงอวด

### 3.2.3 อธิบายการก

นอกจากการอธิบายสัมพันธ์ โดยใช้ อิติ สมฺพนโร แล้ว ในสมันตปาสาทิกา มี  
 การอธิบายการกของคำ หรือกลุ่มคำนาม ที่สัมพันธ์กับกริยา มีการระบุประเภทของการกโดยใช้  
 ศัพท์เฉพาะทางไวยากรณ์ ศัพท์เฉพาะเหล่านี้ ผู้วิจัยพบว่า ปรากฏใช้ในตำราไวยากรณ์บาลีต่าง ๆ  
 เช่น สัททนีติ ด้วย แสดงให้เห็นว่า พระพุทธโฆษะน่าจะคุ้นเคยและมีความรู้ตำราไวยากรณ์โบราณ  
 เป็นอย่างดี แต่ทว่า ประเด็นนี้ ผู้วิจัยมิได้ศึกษา เนื่องจากอยู่นอกเหนือขอบเขตการศึกษา การ  
 อธิบายการกนี้ก็เพื่อให้ผู้ศึกษาพระวินัยเข้าใจวิภัติได้อย่างถูกต้อง ทราบว่าคำเหล่านี้ทำหน้าที่ใดใน  
 ประโยคและสัมพันธ์กับกริยาอย่างไร มีการวิเคราะห์ วินิจฉัยหน้าที่ของคำในประโยค ในบางกรณี  
 รูปวิภัติของคำนามเป็นอย่างหนึ่ง แต่อรรถกถาจารย์จะให้คำวินิจฉัยแก่ผู้ศึกษาว่า คำเหล่านั้นใช้ใน  
 ความหมายของวิภัติอื่น<sup>31</sup> ต่อไปนี้เป็นตัวอย่างการอธิบายการกในสมันตปาสาทิกา

<sup>30</sup> วิ.มหา.อ.1/597

<sup>31</sup> ดูเพิ่มเติมใน **สังวรรณนามัญชรี** , (กรุงเทพมหานคร:มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2545),  
 หน้า 6-8

### ตัวอย่าง

อทินนาทานสิกขาบท ปาราชิกสิกขาบทที่ 2 ว่าด้วยการห้ามถือเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้<sup>32</sup>

“โย ปน ภิกขุ อทินน เถยยสงขชาติ อาทียะย ยถารูเป อทินนาทานะราชาโน โจร คเหตุวา หนะยฺยุ วา พนฺธะยฺยุ วา ปพฺพาเชยฺยุ วา โจรโรสี พาโลสี มุฬโหสี เถโนสีตี ตถารูป ภิกขุ อทินน อาทียะมาโน อยมปี ปาราชิกโก โหติ อสฺวาโสตี”

“อนึ่ง พระภิกษุใด ถือเอาทรัพย์ที่เจ้าของมิได้ให้ด้วยส่วนแห่งความเป็น ขโมย พระราชาทั้งหลายจับโจรได้แล้ว ฟังประหารบ้าง ฟังจองจำไว้บ้าง ฟังเนรเทศบ้างพร้อมบริภาษว่า “เจ้าเป็นโจร เจ้าเป็นคนพาล เจ้าเป็นคนหลง เจ้าเป็นขโมย ในเพราะถือเอาทรัพย์ที่เจ้าของมิได้ให้เช่นใด ภิกษุถือเอาทรัพย์ที่เจ้าของมิได้ให้ก็เช่นนั้น แม้ภิกษุนี้ต้องอาบัติปาราชิกหาสงวาสไม่ได้”

คำที่ขีดเส้นใต้ คือ คำ เถยยสงขชาติ “ด้วยส่วนแห่งความเป็นขโมย” เป็นคำในปาฏิโมกขสูตระ สมันตปาสาทิกาได้นำคำนี้มาอธิบายโดยระบุการแสดงความสัมพันธ์ของคำที่อธิบายว่าเกี่ยวข้องกับกริยาในประโยคอย่างไร<sup>33</sup> ทำให้ผู้ศึกษาเข้าใจได้ว่า เถยยสงขชาติ เป็นปฐมาวิภัตติ แต่ใช้ในความหมายของตติยาวิภัตติ<sup>34</sup> ดังข้อความต่อไปนี้

“เถยยณจ ต สงขชาติถจชาติ เถยยสงขชาติ,เถยยจิตตสงขชาติ เอโกจิตตโกฏฐาโสตี อตฺถโก กรณตเถ เจต ปจจตตวจน, ตสฺมา เถยยสงขชาติเนนาติ อตฺถโต ทฎฐพฺ”

“ความเป็นขโมยด้วย ส่วนนั้นด้วยนั้น เหตุนั้น ชื่อว่าเถยยสังขชาติ อธิบายว่า ส่วนแห่งจิตส่วนหนึ่งกล่าวคือจิตคิดขโมย ก็ คำว่า เถยยสงขชาติ เป็นปฐมาวิภัตติใช้ในความหมายตติยาวิภัตติ เพราะเหตุนี้ ฟังเห็นความหมายว่า ด้วยส่วนแห่งความเป็นขโมย”

<sup>32</sup> วิ.มหาวิ.1/83/83

<sup>33</sup> การก คือ ลักษณะของค่านามซึ่งประกอบด้วยวิภัตติต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับกริยาโดยมีตัวมีวิภัตติเป็นตัวบอกให้ทราบว่าเป็นการกใด

<sup>34</sup> กงฺขา.อ.141 อธิบายอย่างเดียวกัน

จากตัวอย่างข้างต้นจะเห็นได้ว่า คำว่า เถยยสงฺชาตํ “ด้วยส่วนแห่งความเป็นขโมย” นั้นเป็นการอธิบายให้ความหมายเพิ่มเติม ด้วยกลวิธีระบุถึงการกในทึ้นเป็นกรณการก<sup>35</sup> ประกอบด้วยตติยวิภัตตินั้นเอง

นอกจากนี้ในสิกขาบทอื่น ๆ ผู้วิจัยยังได้พบกลวิธีการระบุถึงการกในสมันตปาสาทิกา ดังต่อไปนี้ คือ

คำที่อธิบาย	ศัพท์อธิบายเรื่องการก
สหยมมิก <sup>36</sup>	กรณตเถ อุปโยควจน
อันสทธรมิก	(รูปคำ)เป็นหุตติยวิภัตติ (แต่) ใช้ในความหมายตติยวิภัตติ
คหปติสส <sup>37</sup>	กรณตเถ หิ อิท สามิวจน
อันคฤหัสถ์ชาย	ด้วยว่าคำนี้ (รูปคำ)เป็นฉัฐวิภัตติ (แต่)ใช้ในความหมายตติยวิภัตติ
ปจฺฉนิยมาโนติ <sup>38</sup>	อิท หิ กรณตเถ ปจฺฉตตวจน
ถูกถามอยู่	ด้วยว่าคำนี้ (รูปคำ)เป็นปฐมวิภัตติ (แต่)ใช้ในความหมายปฐมวิภัตติ
สนตเถ <sup>39</sup>	สมิปตเถ หิ อิท ภูมมวจน
ในที่ใกล้สำนัก	ด้วยว่าคำนี้ (รูปคำ)เป็นสัตตมีวิภัตติ ใช้ในความหมายว่าอยู่ใกล้
อุณฺณปญฺจพฺนธเนน <sup>40</sup>	อิตถมฺภูตสส ลกฺขणे กรณวจน
มีรอยช่อมต่ำกว่า 5	(รูปคำ) เป็นตติยวิภัตติ ใช้ในลักษณะบ่งอาการที่มี ที่เป็น
สมฺปนฺนํสุสาทาเท <sup>41</sup>	นิมิตตเถ เจต ภูมมวจน
ในเพราะกล่าวผิดทั้งที่รู้ตัว	ก็ คำนั้น (รูปคำ) เป็นสัตตมีวิภัตติ ใช้ในความหมายในเพราะ

<sup>35</sup> ดูเพิ่มเติม ไวยากรณ์พิเศษ หลวงเทพรัตนานุกิษฐ์ (ทวี ธรรมธัช) หน้า 8

<sup>36</sup> วิ.มหา.อ. 2/127

<sup>37</sup> วิ.มหา.อ. 2/200

<sup>38</sup> วิ.มหา.อ. 2/204

<sup>39</sup> วิ.มหา.อ. 2/205

<sup>40</sup> วิ.มหา.อ. 2/248, กงฺขา.อ.213

<sup>41</sup> กงฺขา.อ.225

ทสหาทานาคต์ <sup>42</sup> ในเพราะยังเหลือ 10 วัน	อจนตสโยควเสน ภูมตเถ อุโปยควจน (รูปคำ)เป็นทุตยาริภัตติ ใช้ในความหมายเป็นที่ล่ง
กตติกเตมาสิปฺณณม <sup>43</sup> ในเพราะวันเพ็ญเดือน 11	ภูมตเถ อุโปยควจน (รูปคำ)เป็นทุตยาริภัตติ (แต่) ใช้ในความหมายสัตตมวิภัตติ
ภูตคามปาตพุตตาย <sup>44</sup> ในเพราะพรากภูตคาม	นิมิตตเถ ภูมวจน (รูปคำ)เป็นสัตตมวิภัตติ ใช้ในความหมายว่าในเพราะ
มณจ, ปีริ <sup>45</sup> บนเตียง,บนตั้ง	ภูมตเถ อุโปยควจน (รูปคำ)เป็นทุตยาริภัตติ (แต่) ใช้ในความหมายสัตตมวิภัตติ
ติเรียนตรณาย <sup>46</sup> วันซึ่งการข้ามฟาก	อุโปยคตเถ นิสสกทจน (รูปคำ)เป็นปัญจมิภัตติ (แต่) ใช้ในความหมายทุตยาริภัตติ
สมปชานมุสวาเท <sup>47</sup> ในเพราะกล่าวเท็จทั้งที่รู้	นิมิตตเถ ภูมวจน (รูปคำ)เป็นสัตตมวิภัตติ ใช้ในความหมายว่าในเพราะ

จากการอธิบายการกข้างต้น พบว่า มีการอธิบาย 2 กรณีหลัก กล่าวคือ กรณีที่รูปคำเป็นวิภัตติหนึ่ง แต่สัททอธิบายว่าควรใช้ในความหมายอีกวิภัตติหนึ่ง ส่วนกรณีหลัง คือ กรณีที่รูปคำเป็นวิภัตตินั้น ที่ถูกต้องอยู่แล้ว แต่ต้องการสัททอธิบายระบุความหมายของการกในวิภัตตินั้น ๆ ซึ่งปกติมีหลายความหมาย ให้ชัดเจนเพื่อให้ผู้ศึกษาสามารถเข้าใจถูกต้องอย่างถ่องแท้

---

<sup>42</sup> วิ.มหา.อ. 2/275

<sup>43</sup> เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน

<sup>44</sup> วิ.มหา.อ. 2/316

<sup>45</sup> วิ.มหา.อ. 2/345

<sup>46</sup> วิ.มหา.อ. 2/380, กงขา.อ.252

<sup>47</sup> กงขา.อ.225

### 3.3 ด้านกลวิธี

#### 3.3.1 การใช้ นาม และ อิติ ต่อท้ายคำหรือกลุ่มคำที่ยกมาอธิบาย

ในสมันตปาสาทิกา มีกลวิธีการใช้ **อิติ** มากกว่า การใช้ **นาม** และมีข้อสังเกตที่เป็นลักษณะเด่นของคัมภีร์นี้ คือ ในการใช้ **อิติ ศัพท์** จะใช้ในกรณีที่มีการยกวลี หรือประโยคจากบทภาษานี้ขึ้นมาแล้วประกอบไว้ในอิติ โดยมีคำ **เอตถ** “ในคำว่า...นี้” อยู่หลัง **อิติ** เสมอ ดังตัวอย่าง

“**ทุฏฐุลา นาม อาปตตีติ** เอตถ จตตาริ ปาราชิกานิ  
อตถุทธารวเสน ทสสิตานิ”<sup>48</sup>

“ในคำว่า **ทุฏฐุลา นาม อาปตตี** นี้ มีวินิจฉัยว่า  
ปาราชิก 4 ข้อพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงแสดงไว้ด้วยอำนาจการ  
ยกเนื้อความ”

ส่วนการใช้ **นาม** นั้นพบว่า มีการใช้น้อย เพราะในสมันตปาสาทิกาส่วนใหญ่จะเป็นการ  
วลี หรือประโยคมาอธิบายมากกว่าการให้คำจำกัดความ หรืออธิบายความหมาย เนื่องจากการจำกัด  
ความคำในปาฏิโมกขสูตระ มีอธิบายในปทภาษนี้อย่างแจ่มแจ้งแล้ว

#### 3.3.2 การใช้คำไวพจน์

ในสมันตปาสาทิกา อธิบายความจากปทภาษนี้อย่างในมหาวิภังค์ก็จริง แต่ก็มากรายจาก  
ปาฏิโมกขสูตระมาอธิบายด้วย จากการศึกษา ผู้วิจัยพบว่าสมันตปาสาทิกามักจะใช้คำไวพจน์แสดง  
ความหมายของคำเหล่านั้นทุกแห่ง ซึ่งเป็นกลวิธีเด่นและพบมากในสมันตปาสาทิกา การใช้คำไวพจน์  
มีตัวอย่าง เช่น

##### ตัวอย่าง\*

“**หเนยฺยุนฺติ** โปเถยฺยุญฺเจว ฉินฺทเยยฺยุญฺจ”<sup>49</sup>

บทว่า **หเนยฺยุ** คือ พึงโบยและพึงตัด”

ในขณะที่ปทภาษนี้อธิบายคำเดียวกันนี้ โดยใช้กลวิธีต่างออกไปดังนี้

<sup>48</sup> วิ.มหาอ.2/460

\*ตัวอย่างเพิ่มเติมดู วิ.มหา.อ.1/372, วิ.มหา.อ.2/45 เป็นต้น

<sup>49</sup> วิ.มหา.อ.1/372

“**ทเนยฺยุ วาติ** หตฺเถน วา ปาเทน วา กสาย วา  
 เวตฺเตน วา อทฺตทณฺฑเกน วา เณชชาย วา ทเนยฺยุ”<sup>50</sup>  
 “**บทว่า ทเนยฺยุ วา** คือ พึงโยย ด้วยมือ ด้วยเท้า ด้วยเส้น  
 ด้วยหวาย ด้วยกระบอง ด้วยการตบตี”

ในบทที่ 3 นี้ผู้วิจัยได้ศึกษาสัททาทิบายในสมันตปาสาทิกา ด้านรูปแบบ เนื้อหา และ กลวิธี พบว่ามีลักษณะเด่น คือ ในด้านรูปแบบมีการอธิบายในรูปคาถา มีแบบสำนวนอย่างคัมภีร์ใน รุ่่นอรรถกถา ในด้านเนื้อหานอกจากอธิบายความเพิ่มเติม ขยายความ ไชความ คำในปทภาษนียั แล้ว ยังมีการสัททาทิบายคำในปาฎิโมกขสุดตะด้วยแต่มีจำนวนน้อย เน้นหนักที่การอธิบายไวยากรณ์ และวากยสัมพันธ์ ในด้านกลวิธี แม้จะใช้กลวิธีหลายประการแบบเดียวกับปทภาษนียัแต่จากการ สังเกตพบว่า การวางรูปประโยค สำนวน ต่างจากปทภาษนียัอย่างชัดเจน อีกทั้งมีการถึงอรรถกถา โบราณด้วยแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ของเหล่าคัมภีร์อรรถกถาที่อยู่ในสมัยใกล้เคียงกัน นอกจากนี้ การใช้ศัพท์เฉพาะทางไวยากรณ์ในสมันตปาสาทิกาสามารถสะท้อนให้เห็นถึงอิทธิพลของทฤษฎี ไวยากรณ์อินเดียอีกด้วย ในบทต่อไปผู้วิจัยจะศึกษาสัททาทิบายในกัังขาวิตรณิเพื่อนำมาเปรียบเทียบ ในลำดับต่อไป

---

<sup>50</sup> วิ.มหาวิ.1/85/85

## บทที่ 4

### สัทธาธิบายในกัณฑ์ชาวิตรณี

ในบทที่ 3 ผู้วิจัยได้กล่าวถึงสัทธาธิบายในสมันตปาสาทิกาไว้แล้ว ในบทนี้จะศึกษา สัทธาธิบายในกัณฑ์ชาวิตรณี กัณฑ์ชาวิตรณี หรือที่แปลว่า อรรถกถาที่ช่วยให้ข้ามพ้นความสงสัยได้ เป็น อรรถกถาที่อธิบายปาฏิโมกข์สุดตะในมหาวิภังค์ เช่นเดียวกับปทภาษนีย์ การที่กัณฑ์ชาวิตรณี สัทธาธิบายเรื่องเดียวกับปทภาษนีย์นั้นเป็นประเด็นที่มีความสำคัญควรศึกษาว่า การสัทธาธิบายทั้งสองคัมภีร์เหมือนหรือแตกต่างกันอย่างไร มีประเด็นใดบ้าง ที่เป็นจุดเด่นของสัทธาธิบายใน กัณฑ์ชาวิตรณี อนึ่งเกี่ยวกับผู้รจนา ตามขนบของประวัติวรรณคดีบาลี อ่างส่วนท้ายของคัมภีร์นี้ มี หลักฐานยืนยันว่า พระพุทธโฆชะเป็นผู้แต่ง เช่นเดียวกับคัมภีร์สมันตปาสาทิกา ดังข้อความต่อไปนี้

“พุทธโฆโสติ ครูหิ คหิตนามเธยเยน เถเรน กตา  
ออย กงชาวิตรณี นาม ปาฏิโมกข์วณฺณนา”  
“สังวรณนาปาฏิโมกข์ชื่อว่า กัณฑ์ชาวิตรณี นี้  
อันพระเถระซึ่งครูทั้งหลายขนานนามว่า พุทธโฆชะ  
รจนาไว้แล้ว”

ดังที่ผู้วิจัยได้กล่าวในบทที่ 1 นักวิชาการชาวต่างประเทศ มีความเห็น ว่า สมันตปาสาทิกาและกัณฑ์ชาวิตรณีนั้นอาจไม่ได้แต่งโดยผู้แต่งคนเดียวก็เป็นได้ เนื่องจากกัณฑ์ชาวิตรณีนี มีรายละเอียดเกี่ยวกับบุพกรรม์ บุพกิจ ซึ่งไม่มีในสมันตปาสาทิกา ทั้งยังมีการอ้างอิงสมันตปาสาทิกา ทำให้ทราบว่า อย่างน้อยกัณฑ์ชาวิตรณีต้องเป็นคัมภีร์ขึ้นหลังสมันตปาสาทิกาอย่างแน่นอน (Von Hinüber, Oskar. 2000:110-111)

ในบทที่ 4 นี้ ผู้วิจัยจะศึกษาวิเคราะห์สัทธาธิบายในกัณฑ์ชาวิตรณีโดยแบ่งประเด็นใน การศึกษาออกเป็น 3 ประเด็น ดังนี้

#### 4.1 ด้านรูปแบบ

กัณฑ์ชาวิตรณีก่อถึงบุพกรรม์ 4 บุพกิจ 5 ปัตตกัลลละ 4 และนิทานุทเทส (คำปฏิญญาในการสวดปาฏิโมกข์)<sup>1</sup> และประมวลปาฏิโมกข์สุดตะทุกข้อไว้ในเบื้องต้นและเรียกส่วนนี้ ว่า กิกขุปาฏิโมกข์

<sup>1</sup> กงชา.อ.1-2



ในการอธิบายปาฏิโมกข์สุดตะข้อมแรกในแต่ละอาบัติจะแสดงชื่อของหมวดอาบัติไว้อย่างชัดเจน เช่น **เมถุนสิกขาปทวณฺณนา** เป็นการบอกอาบัติปาราชิกข้อแรก ส่วนสิกขาบทที่เหลือจะระบุลำดับข้อด้วยปุณฺณสังขยา ตัวอย่างเช่น **ทุติเย คามา วา อรณฺญา วาติ เอตถ** และสัททาธิบายถึงข้อสุดท้ายของแต่ละหมวดอาบัติ จากนั้นจะขึ้นหมวดอาบัติใหม่เป็นเช่นนี้จนจบสิกขาบททุกข้อ

ในการอธิบายมีลักษณะเด่นอีกประการหนึ่ง มีการอ้างอิงคัมภีร์ ได้แก่ ปทภาชนีย์ (ใช้คำว่า ปทภาชเน “ในปทภาชนีย์...”) สมันตปาสาทิกา (ใช้คำว่า สมนตปาสาทิกาย “ในสมันตปาสาทิกา...”) และคัมภีร์อรรถาธิบายที่ชื่อว่า มหาอรรถกถา (ใช้คำว่า มหาอรรถกถาย “ใช้มหาอรรถกถา...”) แต่ทว่าไม่ทราบข้อมูลเกี่ยวกับคัมภีร์มหาอรรถกถานี้ นอกจากนี้ จากการศึกษา ผู้วิจัยพบว่า รูปแบบสัททาธิบายในกัณฑ์ชาวิตถณี มีลักษณะสังเขปมีการยกข้อความจากปทภาชนีย์และสมันตปาสาทิกามากกล่าวโดยย่อ เมื่อต้องการให้ผู้ศึกษา ศึกษาอย่างละเอียด กัณฑ์ชาวิตถณีจะให้ไปดูถ้อยความอย่างละเอียดในสมันตปาสาทิกา โดยใช้สำนวนว่า สมนตปาสาทิกาย วิถถารวินิจฺฉโย “(พึงทราบ) การวินิจฉัยอย่างละเอียดในสมันตปาสาทิกา...” ทุกที่

อีกทั้งพบข้อความที่เหมือนกันทั้งในปทภาชนีย์หรือสมันตปาสาทิกา ในสัททาธิบายในกัณฑ์ชาวิตถณี กรณีนี้ ไม่มีการอ้างอิงชื่อคัมภีร์ จึงทำให้ไม่ทราบอย่างแน่ชัดว่า เป็นการยกข้อความจากทั้งสองคัมภีร์มาโดยตรง หรือเป็นขนบในการสัททาธิบายร่วมกัน เพราะหากเชื่อว่า ผู้แต่งสมันตปาสาทิกาและกัณฑ์ชาวิตถณีเป็นคนเดียวกัน ย่อมมีรูปแบบสัททาธิบายเหมือนกันเป็นธรรมดา ลำดับต่อไป ผู้วิจัยจะศึกษาวิเคราะห์สัททาธิบายในกัณฑ์ชาวิตถณีด้านเนื้อหา

## 4.2 ด้านเนื้อหา

### 4.2.1 การอธิบายเกี่ยวกับการต้องอาบัติ

ในกัณฑ์ชาวิตถณี ผู้วิจัยพบว่า ในการสัททาธิบายคำ วลี หรือประโยคเดียวกันนั้น นอกเหนือจากเป็นการย่อความจากปทภาชนีย์และสมันตปาสาทิกา ยังมีการอธิบายความเพิ่มเติม และยังมีการวินิจฉัยอาบัติในพระปาฏิโมกข์ ซึ่งปทภาชนีย์ได้วินิจฉัยอาบัติเพิ่มเติม กัณฑ์ชาวิตถณียังขยายความและวินิจฉัยอาบัติเพิ่มเติมต่อจากปทภาชนีย์ ดังตัวอย่าง

อนุปชฺชชสิกขาบท<sup>2</sup> ปาจิตตีย์ข้อที่ 16 ว่าด้วยการห้ามนอนแทรก

<sup>2</sup> 2/383/250

“โย ปน ภิกขุ สงฆิเก วิหาเร ชาน ปุพฺพูปคต  
ภิกขุ อนุปชช เสยย กปเปยย ยสส สมพาโธ ภวิสสตี  
โส ปกฺกมิสสตีติ เอตเทว ปจฺจย กริตฺวา อนนฺถํ  
ปาจิตฺติยํ”

“อนึ่ง ภิกษุใด รู้อยู่ สำเร็จการนอนแทรกแซงภิกษุ  
ผู้เข้าไปก่อนในวิหารของสงฆ์ ด้วยหมายว่า ผู้ใดมีความคับใจ,  
ผู้นั้นจักหลีกไปเอง ทำความหมาย อย่างนี้เท่านั้นให้เป็นปัจฉัย  
หาใช่ออย่างอื่นไม่ เป็นปาจิตติยํ”

ปทภาษณียอธิบายกลุ่มคำที่ขีดเส้นใต้ คือ เสยย กปเปยย “สำเร็จการนอน” ใน  
ปาฏิโมกขสูตรและวินัจฉัยอาบัติ ดังนี้

“เสยย กปเปยยาติ มณฺจสฺส วา ปีจสฺส วา  
ปวิสนตสฺส วา นิกฺขมนตสฺส วา อุปะจาเร เสยฺย สนฺนรติ  
วา สนฺนราเปติ วา อาปตติ ทุกฺกณฺสส อภินิสฺสตีติ วา  
อภินิพชชติ วา อาปตติ ปาจิตฺติยสฺส”

“คำว่า เสยย กปเปยย ความว่า ภิกษุปุไว้เองก็ดี ให้  
คนอื่นปุไว้ก็ดี ซึ่งที่นอนในสถานที่ใกล้เตียงก็ดี ตั่งก็ดี  
ทางเข้าออกก็ดี, ต้องอาบัติทุกกณ นั่งทับก็ดี นอนทับก็ดี ต้อง  
อาบัติปาจิตติยํ”

ในสิกขาบทข้อนี้ ปทภาษณียวินัจฉัยการต้องอาบัตินักเบาตามลำดับเป็น ทุกกณ  
ปาจิตติยํ โดยบ่งเงื่อนไขการกระทำอันเป็นเหตุที่ต้องอาบัติ กังขาวิตรณได้อธิบายเพิ่มเติมต่อจาก  
ปทภาษณียดังนี้

“เสวย กปเปยยาติ ตสฺส สมพาท กตตุกามตาย ตสฺมี อุปะจาเร ทสฺสุ เสยยาสุ เอกมปี สนฺถรณตสฺส วา สนฺถราเปนตสฺส วา ทุกกภู, ตตถ นิสีทนตสฺส วา นิปะชชนตสฺส วา ปาจิตตีย, เทวปี กโรนตสฺส เทว ปาจิตตียานิ, ปุณฺปปุณฺ กโรนตสฺส ปโยคคณนาย ปาจิตตีย”

“คำว่า เสวย กปเปยยาติ ความว่า เมื่อภิกษุปุไว้เองก็ดี ให้คนอื่นปุไว้ก็ดี ที่นอนแม้ที่หนึ่งบนที่นอน 10 ที่ในโกณั้น เพราะทำต้องการทำที่นั้นให้แคบ ต้องอาบัติทุกกภู เป็น ปาจิตตีย์ เมื่อภิกษุนั่งทับก็ดี นอนทับก็ดี เป็นปาจิตตีย์ เมื่อ ภิกษุทำทั้ง 2 อย่างเป็นปาจิตตีย์ 2 วาระเมื่อทำประจำเป็น เป็นปาจิตตีย์ด้วยการนับความพยายาม”

ในสิกขาบทข้อนี้ กังขาวิตรณมีการวินิจฉัยการต้องอาบัติหนักเบาตามลำดับเป็น ทุกกภู ปาจิตตีย์ โดยบ่งเงื่อนไขเพิ่มเติมละเอียดกว่าปทภาษณีย์ ดังตารางต่อไปนี้

ระดับอาบัติ	เงื่อนไขที่ต้องอาบัติ
ทุกกภู	ภิกษุปุ หรือสั่งปุที่นอนติดกับที่นอนจำนวนมาก
ปาจิตตีย์	ภิกษุปุ หรือสั่งปุที่นอนติดกับที่นอนจำนวนมากและภิกษุนั่งหรือนอนทับ

อีกกรณีหนึ่ง คือ ปทภาษณีย์ และสมันตปาสาทิกา ไม่มีการวินิจฉัยแต่ในกัณฑ์ชาวีตรณีย์มีการวินิจฉัยอาบัติ ดังตัวอย่าง

ปาฏิเทสนีเยข้อที่ 4 ว่าด้วยการห้ามรับประทานอาหารที่เขาไม่ได้แจ้งไว้ เมื่ออยู่ป่า<sup>3</sup>

“ยานิ โข ปน ตานิ อรณฺณกานิ เสนาสนานิ  
 สาสงกสมมตานิ สปปฎิกฺขยานิ โย ปน ภิกฺขุ ตถารูปेषุ  
 เสนาสนेषุ วิหฺรณฺโต ปุพฺเพ อปฺปฏิสฺสวิตฺต ขาถนียี วา  
 โภชนียี วา อชฺฌารามे สหตฺถา ปฏิกฺคเหตฺวา อคฺคิลาโน  
 ขาเทยฺย วา ภูณฺเชยฺย วา ปฏฺเทเสตฺตพฺพ เตน ภิกฺขุณา  
 คารยฺห อวฺโส รมฺม อาปชฺชียี อสฺสปาย ปาฏิเทสนียี ต  
 ปฏฺเทเสมีตี”

“อนึ่ง ภิกษุใดไม่เป็นไข้ อยู่ในเสนาสนะป่าที่รู้กันว่า  
 นำหวาดระแวง มีภัยน่ากลัวเช่นนั้น รับของเคี้ยวหรือของฉัน  
 ที่ไม่ได้รับแจ้งไว้ก่อน ด้วยมือตนเองในอารามแล้วเคี้ยวหรือ  
 ฉัน ภิกษุนั้นพึงแสดงคินว่า ท่านทั้งหลาย กระผมต้องธรรม  
 คือปาฏิเทสนีเย เป็นธรรมที่น่าตำหนิ ไม่เป็นสัปปายะ  
 กระผมขอแสดงคินธรรมนั้น”

ตั้งในกัณฑ์ชาวีตรณีย์ ยกกลุ่มคำที่ขีดเส้นใต้ คือ ปาฏิเทสนียี “ปาฏิเทสนีเย” ข้างต้นมาอธิบาย ดังต่อไปนี้

“ปาฏิเทสนีเยนติ เอวรูป อนฺตมโส อารามมชฺฌเณ  
 คจฺจนฺเตหิ อหฺธิเกหิ ทินนฺมปิ อารามे วา อารามูปจาเร  
 วา ปฏิกฺคเหตฺวา อชฺโฆหฺรณฺตสฺส ปฏิกฺคหฺเณ ทุกฺกฏ,   
 อชฺโฆหาเร อชฺโฆหาเร ปาฏิเทสนีเยนติ”

“คำว่า ปาฏิเทสนียี ความว่า เป็นทุกกฎ ในเวลา  
 รับประเคน สำหรับภิกษุที่รับประเคนของเคี้ยวของฉันเห็น  
 ปานนั้นจากคนเดินทางไกลที่เดินตรงไปวัดแล้วกลืนกิน  
 เป็นปาฏิเทสนีเย ในทุก ๆ คำที่กลืน”

<sup>3</sup> วิ.มหาวิ.2/795/527

ในลักษณะข้อนี้ มีการวินิจฉัยการต้องอาบัติหนักเบาตามลำดับเป็น ทุกกฎ ปาฏิเทสนียะ โดยบ่งเงื่อนไขการกระทำอันเป็นเหตุที่ต้องอาบัติ ด้วยถ้อยความที่เป็นเงื่อนไขไม่ปรากฏ ในปาฏิโมกขสูตระ ดังตารางต่อไปนี้

ระดับอาบัติ	เงื่อนไขที่ต้องอาบัติ
ทุกกฎ	รับประเคนจึงกลืนกิน
ปาฏิเทสนียะ	ไม่รับประเคนกลืนกินเลย

นอกจากนี้ลักษณะเด่นของกัณฑ์วินัย คือ การชี้แนวทางในการศึกษาสิกขาบทนั้น ด้วยวลีที่เจาะจงว่า ควรไปศึกษาเพิ่มเติมจากเนื้อความในสมันตปาสาทิกา โดยจะปรากฏวลีว่า ตตถ วิถถารวินิจโย สมณฑปาสาทิกาย<sup>4</sup> ดังตัวอย่าง

“กถิน เอว วุตตาสู อฏฐสุ มาติกาสุ อถถตร  
วเสน อุทธีริยติ, ตตถ วิถถารวินิจโย สมณฑปาสาทิกาย  
วุตตนเยน เวทิตพุโพ”

“กฐินที่อุกยกขึ้น (กฐินเสียหาย) ด้วยอำนาจมาติกา  
อย่างใดอย่างหนึ่ง ในบรรดามาติกา 8 ข้อ การวินิจฉัยโดย  
พิสดารในสมันตปาสาทิกานั้น บัณฑิตพึงทราบโดยพิสดาร  
ตามนัยที่ถูกกล่าวไว้แล้ว”

<sup>4</sup> กงขา.อ.183

#### 4.2.2 การอธิบายไวยากรณ์

จากการศึกษา ผู้วิจัยพบว่า ในกัณฑ์ชาวิตร์ณีมีการอธิบายเนื้อหาทางไวยากรณ์ที่เหมือนกับสมันตปาสาทิกา เช่น เรื่องอาลปะนะ นิบาต สัทธาธิบายในปทภาษนีย์เกี่ยวกับสำนวนการใช้ อณฺฏตฺร + คำนามวิภตฺติที่ 5 ด้วย รปะตฺวา + คำนามวิภตฺติที่ 2 ข้างต้นแล้ว แต่ผู้วิจัยพบว่าในกัณฑ์ชาวิตร์ณีนั้ยังรักษาสำนวนเดิมไว้ ใช้การอธิบายเพิ่มเติมทำให้เข้าใจความหมายได้ง่ายขึ้นแทนดังตัวอย่าง

“อณฺฏตฺร สุปีนฺนตาทิ ยา สุปีเน สุกฺกวิสสุฏฺฐิ โหติ ต รปะตฺวา”<sup>5</sup>

“คำว่า อณฺฏตฺร สุปีนฺนตา ความว่า การตั้งใจปล่อยน้ำสุกกะในเพราะฝนไปอย่างใดมีอยู่ ยกเว้นการตั้งใจนั้น”

“อณฺฏตฺร ตถารูปปฺปจฺจยาติ ปทิปุชฺชาลน วา ปตฺตปจฺจนาทิสฺสุโขติกรณ วาติ เอวรูป ปจฺจย วินา”<sup>6</sup>

“คำว่า อณฺฏตฺร ตถารูปปจฺจยา ความว่า ยกเว้นปัจจัยเห็นปานนี้ การจุดประทีป หรือก่อไฟในเวลาระบมบาตรเป็นต้น”

จากตัวอย่างข้างต้นจะเห็นได้ว่า ในกัณฑ์ชาวิตร์ณีนั้มีการอธิบายความเพิ่มทำให้ผู้ศึกษาเข้าใจความในสิกขาบทนั้นได้ดีขึ้น และนอกจากนี้ ในกัณฑ์ชาวิตร์ณียังปรากฏว่า มีการใช้คำ วินา “ยกเว้น” แทนคำ อณฺฏตฺร “ยกเว้น” ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า ผู้แต่งมีความประสงค์จะให้ผู้ศึกษาได้เข้าใจถึงความหลากหลายในการใช้คำนั้นเอง

การอธิบายทางไวยากรณ์ในกัณฑ์ชาวิตร์ณีที่ไม่ปรากฏในปทภาษนีย์ และสมันตปาสาทิกา ได้แก่ การอธิบายศัพท์นามพบเพียงแห่งเดียว คือ การอธิบายศัพท์นามที่เป็นรูปย่อ โว ซึ่งใช้ได้หลายวิภตฺติ กัณฑ์ชาวิตร์ณีต้องการระบุหน้าที่ของ โว ในประโยคนั้ให้ชัดเจนว่ามีความหมายเป็นวิภตฺติใด

#### ตัวอย่าง

มา โว สก วินฺสฺสาติ ตุมหาก สนฺตก มา วินฺสฺสตุ”<sup>7</sup>

“คำว่า มา โว สก วินฺสฺส ความว่า ขอสิ่งของของท่านทั้งหลายจงอย่าเสียหาย

<sup>5</sup> กงขา.อ.154

<sup>6</sup> กงขา.อ.282

<sup>7</sup> กงขา.อ.204

### 4.3 ด้านกลวิธี

ในกัณฑ์ชาตรีตรีมีกลวิธีสัทธาธิบายที่แตกต่างจากปททชาชนี และสมันตปาสาทิกาอย่างชัดเจนโดยเฉพาะอย่างยิ่งเนื่องจากกัณฑ์ชาตรีตรี มีการกล่าวข้อความโดยสังเขปมากกว่าการขยายความอีกทั้งมีการยกข้อความจากคัมภีร์อื่นมาอธิบาย ดังนั้นด้านกลวิธี ผู้วิจัยพบว่า มีประเด็นต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

#### 4.3.1 การยกข้อความบางส่วนโดยใช้ อาทิ ศัพท์

ในกัณฑ์ชาตรีตรีมีการยกข้อความที่อยู่ในปาฏิโมกข์สุตตะหรือสมันตปาสาทิกามา สัทธาธิบาย แต่ทว่าไม่ได้ยกมาทั้งหมด ใช้ อาทิ ศัพท์แทน อิติ ศัพท์ ซึ่งเป็นการยกข้อความมา ทั้งหมด ทั้งนี้เพื่อบ่งให้ทราบว่า ข้อความในคัมภีร์อื่นเหล่านั้นมีใจความเป็นอย่างไร ตัวอย่าง เช่น

“ก็ ตฺยหิมาติอาทิ สวณณนาการนิทสสน”<sup>8</sup>

“คำว่า ก็ ตฺยหิมา ดังนี้เป็นต้น เป็นการแสดงอาการคือการพรรณนา”

เอตทคฺคนฺติอาทิ ตสสา อตตคามปาริจริยาย วณณภาสนาการนิทสสน<sup>9</sup>

“คำว่า เอตทคฺคฺ ดังนี้เป็นต้น เป็นการแสดงอาการคือการกล่าวพรรณนา คุณของการบำเรอตนด้วยกาม”

เอวณฺจ โสติอาทิ อีโต ปุพฺเพ วุตตณฺจ อวุตตณฺจ สพฺพ อุตฺตานตฺถเมว<sup>10</sup>

“คำว่า เอวณฺจ โส ดังนี้เป็นต้น คำที่ได้กล่าวไว้ และยังไม่ได้กล่าวไว้ ก่อนหน้านี้ ทั้งหมดง่ายทั้งสิ้น”

นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังพบว่า ในกัณฑ์ชาตรีตรีมีการยกข้อความจากสมันตปาสาทิกา<sup>11</sup> ด้วย เหมือนกันโดยการใช้ อาทิ ศัพท์ “เป็นต้น” ยกความไว้ซึ่งผู้ศึกษาสามารถไปสืบค้นดูได้จาก สมันตปาสาทิกานั้นว่ามีเนื้อความโดยสมบูรณ์อย่างไร

<sup>8</sup> กงฺขา.อ.149

<sup>9</sup> กงฺขา.อ.158

<sup>10</sup> กงฺขา.อ.173

“โย ปนาติ โยโกจิติ วุตต์ โหติ ยสฺมา ปน โย โส โยโกจิ นามโส อวสฺส ลึงคฺยุตฺตชาตินามโคตตสีลวิหารโคจรเวสฺส เอเกนากาเรน ปถณายติ ตสฺมา ต ตถา ณาเปตุ ต ปภท ปกาเสนโต ยาทีโสติอาทิมาท ตตถ ยาทีโสติ ลึงควเสน ยาทีโส วา ตาทีโส วา โหตุ ทีโฆ วา รสโส วา กาโห วา โอทาทโต วา มงฺคุรจฉวี วา กิโส วา ภูโล วาติ อตฺโถ”

“บทว่า โย ปน มีอธิบายว่า ผู้ใดผู้หนึ่ง ก็เพราะภิกษุหนึ่งใด คือ ชื่อว่าผู้ใดผู้หนึ่งนี้ ย่อมปรากฏด้วยอาการอย่างหนึ่ง บรรดาลักษณะการงานที่ประกอบชาติชื่อโคตรปรกติ ธรรมเป็นเครื่องอยู่ อารมณ์และวัย ฉะนั้น เมื่อจะทรงประกาศประเภทนั้น เพื่อให้เข้าใจบุคคลนั้นโดยอาการอย่างนั้น จึงตรัสคำว่า ผู้เช่นใด ดังนี้ เป็นต้น”

“ยาทีโสติ ลึงควเสน ยาทีโส วา ตาทีโส วา โหตุ ทีโฆ วา รสโส วา กาโห วา โอทาทโต วา มงฺคุรจฉวี วา กิโส วา ภูโล วาติ อตฺโถ”

“บทว่า ผู้เช่นใด ความว่า ว่าโดยลักษณะ จะเป็นคนเช่นใดก็ตาม อธิบายว่า สูงหรือเตี้ยก็ตาม ดำหรือขาวมีผิวต่างก็ตาม ผอมหรืออ้วนก็ตาม”

การย่อความที่ปรากฏในกัณฑ์ชาวีตรณ<sup>12</sup>

“โย ปนาติ ลึงคาคิเณเทน โย โกจิ”

“คำว่า โย ปน ได้แก่ บุคคลใดบุคคลหนึ่งด้วยความต่างกันแห่งลักษณะ เป็นต้น”

จากตัวอย่างข้างต้น กัณฑ์ชาวีตรณียกข้อความจากสมันตปาสาทิกามาบางส่วน โดยใช้ อาที ศัพท์ แทนที่จะกล่าวทั้งหมด โดยใช้ อิติ ศัพท์ ในที่นี้ คือ ยุตฺตชาตินามโคตตสีลวิหารโคจรเวสฺส “การงานที่ประกอบชาติชื่อโคตรปรกติ ธรรมเป็นเครื่องอยู่ อารมณ์และวัย”

<sup>11</sup> วิ.มหา.อ.2/281-282

<sup>12</sup> กงฺขา.อ.128



#### 4.3.2 การสังเขปและแนะนำเพิ่มเติมโดยอังกัมภีร์อื่น

ในกัถาวิตรณี สัทธาธิบายส่วนใหญ่เป็นลักษณะสรุปย่อ ผู้แต่งระบุว่าข้อความใดเป็นข้อความย่อจะบ่งด้วยคำว่า อยเมตถ สงเขโป “ในข้อนี้ มีความย่อดังต่อไปนี้..” และเมื่อต้องการแนะนำให้ผู้ศึกษาดูเพิ่มเติมในคัมภีร์ใด ก็จะมีระบุชื่อคัมภีร์นั้นอย่างชัดเจน ดังตัวอย่างเช่น

นิสสัคคิยาจิตตีย์ข้อที่ 2 อุทโทสิตสิกขาบท ว่าด้วยกฐินเดาะ

“นิฎฐิตจิวรสมิ ภิกขุณา อุพภตสมิ กถิเน เอกรตตมปิ เจ ภิกขุ  
ติจิวเรน วิปฺปเสยฺย อณฺณตฺร ภิกขุสมมตฺยา นิสสัคคิยา ปาจิตฺตียนฺติ”

“เมื่อจิวรของภิกษุสำเร็จแล้ว เมื่อกฐินเดาะแล้ว ถ้าภิกษุ  
อยู่ปราศจาก ไตรจีรแม่สิ้นราตรีหนึ่ง ต้องอาบัตินิสสัคคิยาจิตตีย์ เว้นแต่  
ภิกษุได้รับสมมติ”

(วิ.มหาวิ.2/11/9)

ในกัถาวิตรณีนำคำที่ขีดเส้นใต้ คือ วิปฺปเสยฺย “อยู่ปราศจาก” มาอธิบายเพิ่มเติมดังข้อความต่อไปนี้

“วิปฺปเสยฺย ชาติ วิยฺตุโต วเสยฺย,คาโม เอกุปจาโร นานูปจาโรติ  
อาทินา นเยน ปาลิยา วุตฺตาน คามนิคมณนิเวสนอุทโทสิตอฏฺฐมาหฺปาสารท  
หมมฺยิณาวาสตถเขตตฺรณฺณกรณอารามวิหารรูกฺขมฺลชฺโฆกาสปฺปเกทาน  
ปนฺนรสาณ นิกฺเขปญฺจาน ยตฺถ กตฺถจิ นิกฺขิปปิตฺวา เตส คามาทีน พหิ  
หตฺถปาสา ติกฺกเมน อรุณ อุจฺจาเปยฺยชาติ อยเมตถ สงเขโป, วิตถาโร  
ปน สมฺนตปาสาทิกายํ วุตฺโต”

“บทว่า วิปฺปเสยฺย ความว่า พึงอยู่ปราศ ในคำว่า วิปฺปเสยฺย นี้มี  
เนื้อความสังเขปดังนี้ว่า บรรดาสถานที่เก็บ 15 แห่ง อันต่างโดยบ้าน  
โรงเก็บของ หอรบ โรงกลม ปราสาท เรือนโล้น เรือ หมู่เกวียน นา ลาน  
นวดข้าว สวน วิหาร โคนไม้ และที่แจ้ง อันพระอุบาลีเถระกล่าวไว้ในพระ  
บาลี โดยนัยเป็นต้นว่า “บ้านมีอุปจารเดียวกัน ต่างอุปจารกัน” ภิกษุเก็บจีวร  
ไว้ในที่ใดที่หนึ่งแล้ว ยังอรุณให้ตั้งขึ้น ในเพราะลวงหัตถบาส ภายนอกบ้าน  
เป็นต้น เหล่านี้ ส่วนความพิสดารท่านกล่าวไว้แล้วในสมันตปาสาทิกา”

(กฐ.อา.อ./189)

จากข้อความข้างต้น จะเห็นได้ว่า กังขาวิตรณีย์ ใช้คำว่า **อัยเมตถ สงฺเขโป** “ในคำว่า **วิปปเสยฺย** มีความสังเขปหรือความโดยย่อดังต่อไปนี้” มาอธิบายเพิ่มเติมจากปาฐิโมกขสูตรตะ แล้วยังได้กล่าวทิ้งท้ายไว้ว่า **วิตถารो ปน สมन्ตปาสาทิกายं วุตฺโต** “ส่วนใจความโดยละเอียดได้กล่าวแล้วในสมันตปาสาทิกา กลวิธีนี้สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์กันระหว่างทั้ง 2 คัมภีร์ อีกทั้งยังทำให้สรุปได้ว่า กังขาวิตรณีย์ควรแต่งภายหลังสมันตปาสาทิกา

จากการศึกษาวิเคราะห์สหทาทิบายในกังขาวิตรณีย์ สามารถสรุปได้ว่า โดยส่วนใหญ่ กังขาวิตรณีย์ มีกลวิธีคล้ายคลึงกับคัมภีร์อื่น ๆ แต่อย่างไรก็ตามสิ่งที่เด่นของกังขาวิตรณีย์ คือ การย่อความ การยกข้อความจากคัมภีร์อื่น มาอธิบายเพิ่มเติม หรืออธิบายความ วินิจฉัยความเพิ่มเติม ในกรณีที่ปทภาชนีย์ และสมันตปาสาทิกายังไม่ได้กล่าวถึง ในบทต่อไป ผู้วิจัยจะอภิปรายผลและสรุปการศึกษาสหทาทิบายในมหาวิภังค์ สมันตปาสาทิกา และกังขาวิตรณีย์

## บทที่ 5

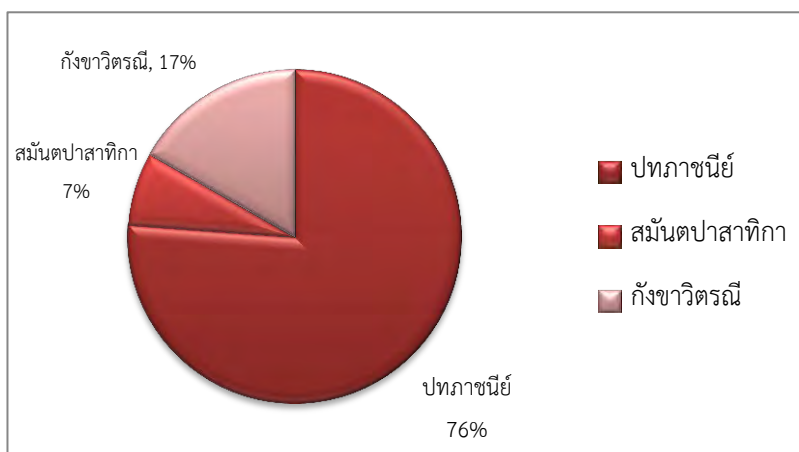
### การอภิปรายผลและสรุปการศึกษาสหทาทิบายในมหาวิภังค์ สมันตปาสาทิกา และกัษขาวิตรณั

ปาฎิโมกขสุตตะ (ปาฎิโมกข์) หรือ สิกขาบท เป็นข้อกำหนดที่ภิกษุ หรือภิกษุณี ต้องปฏิบัติตาม ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ปาฎิโมกข์มีส่วนที่เป็นคำอธิบายอยู่ในมหาวิภังค์ที่ชื่อว่า ปทภาษณั ถือว่าเป็นอรธกถารุ่นแรกที่อยู่ในพระไตรปิฎก ต่อมา สันนิษฐานว่า น่าจะมีคัมภีร์ที่อธิบายปาฎิโมกข์ ปทภาษณั หรือแม้ว่าแต่พระวินัยปิฎกทั้งหมดรจนาขึ้นในอินเดีย และลังกา แต่ทว่าอรธกถาโบราณเหล่านั้น ปัจจุบันได้สูญหายไปหมดสิ้น ทำให้การศึกษารรณคดีในสายพระวินัยที่เป็นภาษาบาลีขาดหายไป ในช่วงราวคริสตวรรษที่ 5 มีคัมภีร์อรธกถาพระวินัยปิฎก 2 คัมภีร์ที่มีความสำคัญ คือ สมันตปาสาทิกา และกัษขาวิตรณั

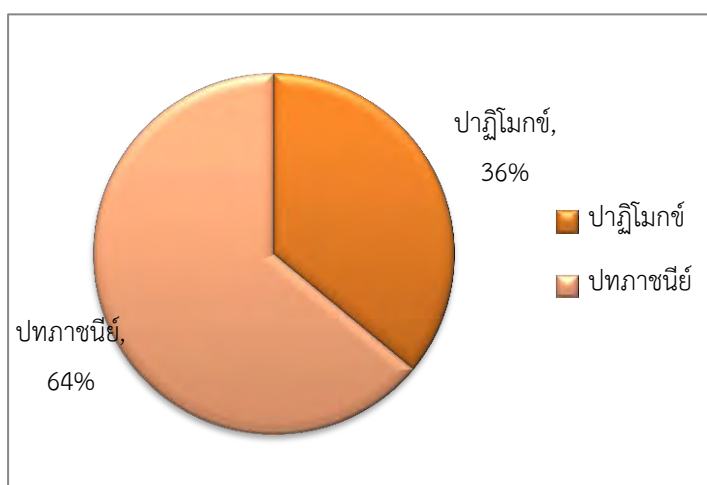
สมันตปาสาทิกา ดังที่ได้กล่าวแล้ว มุ่งสหทาทิบายพระวินัยปิฎกทั้งหมด ในขณะที่กัษขาวิตรณัมุ่งสหทาทิบายเพียงแต่ปาฎิโมกข์เท่านั้น ซึ่งตรงกับวัตถุประสงค์การแต่งของปทภาษณั ในบทที่ 5 นี้ ผู้วิจัยจะอภิปรายผลการศึกษาสหทาทิบายของทั้ง 3 คัมภีร์ ในด้านต่าง ๆ 3 ด้าน คือ ด้านรูปแบบ ด้านเนื้อหา และด้านกลวิธี เปรียบเทียบกัน เพื่อให้เห็นความสัมพันธ์ของคัมภีร์ทั้ง 3 ได้ชัดเจนเป็นรูปธรรมขึ้น

#### 5.1 ด้านรูปแบบ

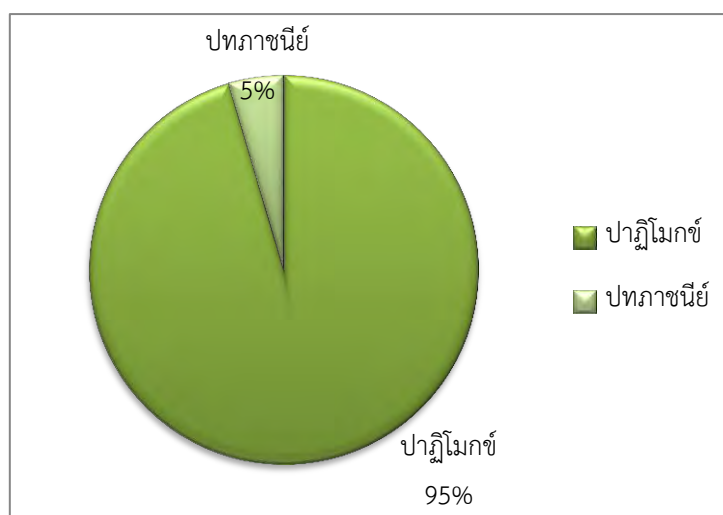
สหทาทิบายทั้ง 3 คัมภีร์ มีรูปแบบที่คล้ายกัน คือ การอธิบายความไปตามลำดับ แต่ไม่อธิบายทุกคำ จากการศึกษา จะพบว่ารูปแบบในการอธิบายคำ วลี ประโยค ที่ปรากฏในปาฎิโมกข์ ปทภาษณั เป็นส่วนที่อธิบายละเอียดที่สุด แต่ไม่พบการอ้างถึงคัมภีร์อื่น เป็นการอธิบายปาฎิโมกข์โดยตรง (ดูรายละเอียด ข้อที่ 2.1) ผู้วิจัยพบว่า ปทภาษณัเน้นอธิบายปาฎิโมกข์คิดเป็นร้อยละ 76 สมันตปาสาทิกาคิดเป็นร้อยละ 7 ส่วนกัษขาวิตรณัคิดเป็นร้อยละ 17 ตามแผนภูมิดังนี้



ในขณะที่สมันตปาสาทิกา เน้นการอธิบายปทภาษณีย์เป็นส่วนใหญ่ มีการอ้างถึงปทภาษณีย์ไว้อย่างชัดเจน รวมถึงคัมภีร์อรรถกถาโบราณอื่น ๆ ด้วย แทบจะไม่มีการกล่าวถึงปาฏิโมกข์มีเพียงบางประเด็น หรือบางคำเท่านั้น ที่สมันตปาสาทิกาย้ายความจากปทภาษณีย์เพิ่มเติม (ดูรายละเอียด ข้อที่ 3.1) ผู้วิจัยพบว่า สมันตปาสาทิกาอธิบายปาฏิโมกข์ คิดเป็นร้อยละ -36 อธิบายปทภาษณีย์ 64 ตามแผนภูมิดังนี้



ส่วนกัณฑ์ชาวิตรณี มีรูปแบบการสัทธาธิบายที่เด่นชัด คือ การย่อความ(การสังเขป) และมีการอ้างถึงปทภาษณีย์ สมันตปาสาทิกา ในการสัทธาธิบายอย่างชัดเจน ข้อความหลายส่วนในกัณฑ์ชาวิตรณีตรงกับปทภาษณีย์ และสมันตปาสาทิกา นี้แสดงให้เห็นว่า กัณฑ์ชาวิตรณี มีปทภาษณีย์ สมันตปาสาทิกา เป็นแบบอย่างในการสัทธาธิบาย (ดูรายละเอียด ข้อที่ 4.1) ผู้วิจัยพบว่า กัณฑ์ชาวิตรณีอธิบายปาฏิโมกข์ คิดเป็นร้อยละ 95 อธิบายปทภาษณีย์คิดเป็นร้อยละ 5 ตามแผนภูมิดังนี้



## 5.2 ด้านเนื้อหา

ในปทภาษณีย มีลักษณะเด่นเกี่ยวกับการวินิจฉัยการต้องอาบัติ ดังมีข้อสังเกตว่า มีการวินิจฉัยนอกเหนือไปจากปาฏิโมกข์ โดยระดับความหนักเบาของอาบัติ มีการสัทธาธิบายให้ผู้ศึกษาได้ทราบถึงรายละเอียดในการต้องอาบัตินั้น มีการอธิบายทางไวยากรณ์ แต่ไม่พบการอธิบายด้านวากยสัมพันธ์ (ดูรายละเอียด ข้อที่ 2.2) สมันตปาสาทิกามีลักษณะเด่นเกี่ยวกับการอธิบายทางไวยากรณ์ และวากยสัมพันธ์ (ดูรายละเอียด ข้อที่ 3.2) ในขณะที่กัณฑ์ชาวีตรณี พบว่ามีการวินิจฉัยนอกเหนือไปจากปาฏิโมกข์ โดยระดับความหนักเบาของอาบัติ และมีอธิบายทางไวยากรณ์ และวากยสัมพันธ์ (ดูรายละเอียด ข้อที่ 4.2)

## 5.3 ด้านกลวิธี

ในปทภาษณีย มีกลวิธีที่เป็นลักษณะเด่น คือ การใช้ นาม และ อิติ ต่อท้ายคำหรือกลุ่มคำที่ยกมาอธิบาย ผู้วิจัยพบว่า มีการใช้ นาม มากกว่า อิติ (ดูรายละเอียด ข้อที่ 2.3.1) การขยายความ อธิบายความเพิ่มเติมโดยใช้คำไวพจน์ (ดูรายละเอียด ข้อที่ 2.3.2) และการใช้อุปมา (ดูรายละเอียด ข้อที่ 2.3.3) ส่วนในสมันตปาสาทิกา มีกลวิธีที่เป็นลักษณะเด่นคือการใช้ นาม และ อิติ ต่อท้ายคำหรือกลุ่มคำที่ยกมาอธิบาย ผู้วิจัยพบว่า มีการใช้ อิติ มากกว่า นาม (ดูรายละเอียด ข้อที่ 3.3.1) การใช้คำไวพจน์ (ดูรายละเอียด ข้อที่ 3.3.2) ในขณะที่กัณฑ์ชาวีตรณี มีการยกข้อความบางส่วนโดยใช้ อาทิ ศัพท์ (ดูรายละเอียดข้อที่ 4.3.1) การสังเขปและแนะนำเพิ่มเติมโดยอ้างคัมภีร์อื่น (ดูรายละเอียด ข้อที่ 4.3.2)

## ข้อเสนอแนะ

งานวิจัยนี้ผู้วิจัยได้จำกัดขอบเขตการศึกษาเปรียบเทียบสัทธาธิบายในมหาวิภังค์ สมันตปาสาทิกา และกัณฑ์ชาวีตรณี เฉพาะปาฏิโมกข์สุตตะ 150 ข้อของภิกษุเท่านั้น โดยแบ่งประเด็นการศึกษาในด้านรูปแบบ เนื้อหา และกลวิธี สำหรับผู้สนใจศึกษาต่อ ก็สามารถศึกษาจากปาฏิโมกข์สุตตะของภิกษุณีได้ ซึ่งจะช่วยให้เข้าใจรูปแบบ เนื้อหา และกลวิธี ว่าเหมือน หรือต่างกันอย่างไร

## รายการอ้างอิง

### ภาษาไทย

- คณะกรรมการแผนกตำรา. วากยสัมพันธ์ เล่มที่ 1-2. พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2553.
- จันทบุรินทร์ฤณาด, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ. ปทานุกรม บาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต. พระนคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2513.
- จำรูญ ธรรมดา. กระบวนการตีความพระพุทธรูปตามแนวของคัมภีร์เนตติ. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: ประยูรสาสน์ไทยการพิมพ์, 2555.
- ชินวรสิริวัฒน์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า, พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวง. พระคัมภีร์อภิธานัปทิตีปิกา หรือ พจนานุกรมภาษาบาลีแปลเป็นไทย. พระนคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2508.
- ธัช มั่นต่อการ. การศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์สมันตปาสาทิกาปฐมภาค. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาจารึกภาษาไทย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2547.
- นิमित โพธิพัฒน์. คู่มือศึกษาวิชาแปลไทยเป็นมคร ป.ธ.7 มงคลทีปนี ภาค 1. กรุงเทพฯ: ประยูรสาสน์การพิมพ์, 2551.
- “โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย-บาลี” [online]. Available: <http://www.budsir.org/program>. นครปฐม: มหาวิทยาลัยมหิดล, 2002.
- พระคันธสาราภิงศ์. เนตติปกรณ์. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2500.
- พระคันธสาราภิงศ์. สังฆวินนนามัญชรี พิมพ์ครั้งที่ 1. ลำปาง: โรงพิมพ์ลำปางการพิมพ์, 2538.
- พระจักรกริช โสภณ. การศึกษาวิเคราะห์การสวดพระปาฏิโมกข์ในพระพุทธศาสนาของ คณะสงฆ์ไทย. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2545.
- พระญาณลึงการเถระ. ปทวิจาร คัมภีร์ประมวลศัพท์ไวยากรณ์บาลี. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พิทักษ์อักษร, 2544.
- พระธรรมปิฎก(ป.อ.ยุตโต). พระไตรปิฎกที่ชาวพุทธควรรู้. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: บริษัทเอส.อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, 2546.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพมหานคร: สือตะวัน, 2545.
- พระมหาสาย์ญ ศรีอ่อน. ประณามบทและนิคมกถาในวรรณคดีบาลี: แนวคิด รูปแบบ อรรถกถา. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2550.

- พัฒน์ เพ็งผลา. **ประวัติวรรณคดีบาลี**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2535
- แม่ชีวิมุตติยา (สุภาพรรณ ณ บางช้าง). **รัตนประทีปแห่งพระไตรปิฎก พระวินัยปิฎก**. กรุงเทพมหานคร: บริษัท คราฟแมนเพรส จำกัด, 2550.
- ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542**. กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์, 2546.
- รังษี สุนทรต์. **เรียนรู้เรื่องอรรถกถา**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2553.
- เสนาะ ผดุงฉัตร. **ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับวรรณคดีบาลี**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2532.
- สุริยา รัตนกุล. **อรรถศาสตร์เบื้องต้น**. พิมพ์ครั้งที่ 1. นครปฐม: มหาวิทยาลัยมหิดล, 2544.
- สุภาพรรณ ณ บางช้าง. **วรรณคดีบาลีในอินเดียและลังกา**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526.
- สมพรนุช ต้นศรีสุข. **งานนิพนธ์ของพระสารีบุตรในพระไตรปิฎกบาลี**. วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2550.
- ทวี ธรรมธัช. **ธาตุปฏิบัติภา**. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2508.

### ภาษาบาลีตัวอักษรไทย

- พระธรรมपालเถระ. **เนตติอฎกถา**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์วิญญูญาณ, 2539.
- พระธัมมสามีเถระ. **กงขาโยชนาอภิวนฎีกา**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์วิญญูญาณ, 2557.
- พระพุทธโฆษาจารย์. **สมนตปาสาทิกา นาม วินยฎกถา ปจโม ภาโค**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์วิญญูญาณ, 2534.
- พระพุทธโฆษาจารย์. **สมนตปาสาทิกา นาม วินยฎกถา ทุตติโย ภาโค**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์วิญญูญาณ, 2534.
- พระภัททันทมมหาพุทธโฆษะ. **กงขาวิตรณอฎกถา**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์วิญญูญาณ, 2539.
- พระสัทธัมมपालเถระ. **เนตติวิภาวินี**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์วิญญูญาณ, 2538.
- มหาวิทยาลัยมหิดล. **พระไตรปิฎก อรรถกถา-ฎีกา ฉบับคอมพิวเตอร์. “ฉบับ 26 ศตวรรษแห่งพุทธกาล”** กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์คอมพิวเตอร์ มหาวิทยาลัยมหิดล, 2548.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. **สยามรฎกสส เตปิฎกฎกถา**. เล่ม 1-2. พระนคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2535.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. **สยามรฎกสส เตปิฎก**. เล่ม 1-2. พระนคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2552.
- มูลนิธิภูมิพล. **ปฏิโกปเทศปกรณ์**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มูลนิธิภูมิพลโลกิคุ, 2558.

ภาษาอังกฤษ

- Aggarahapandita, A.P. Buddhadatta Mahathera. **Concise Pāli-English Dictionary**. Colombo :U.Chadradasa de Silva of Ahangama,1968.
- thera Anuruddha, **kākkāpalliye. Dictionary of pāli idioms, hong kong**,2004.
- Davids, T.W. Rhys and Stede, William. **The Pali Text Society's Pali-English Dictionary**, London: the Pali Text Society, 1972.
- Davids, T.W. Rhys. **The History and Literature of Buddhism**. Delhi: New Era Offet Printers,1975.
- Deokar, Mahesh A. **Technical terms and technique of the pali and the Sanskrit grammars central institute ofhigher Tibetan studies, sarnath,varanasi**, 2008.
- Geiger, Wilhelm. **Pali Literature and Language**. Delhi: Oriental Books Reprint Corporation,2000.
- Hinüber, Oskar Von. **A Handbook of Pāli Literature**. Berlin; New York : Walter de Gruyter, c2000.
- Hermann, Oldenberg. **Vinaya Piṭakam. The Pali Text Society Oxford**,1997.
- Law, B.C. **A History of Pali Literature Vol. 2**. London,1933.
- Malalaskera, George Peiris. **The Pali literature of Ceylon**. Colombo: Gunasena, c1928, c1958.
- Norman, K. R. 1983. **Pali Literature**. Wiesbaden: Harrassowitz.
- Oberlies, Thomas. **Pāli : a grammar of the language of the Theravāda Tipiṭaka**. Berlin ; New York : Walter de Gruyter, 2001.
- Sarup, Lakshman. **The Nighaṇṭu and The Nirukta**, Delhi, 2002.
- Tubb, Gary A. and Boose Emery R. **Scholastic Sanskrit: a handbook for students** Columbia university, New York, 2000.



### ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

พระมหานรินทร์ เชื้อชิด เกิดวันที่ 13 ตุลาคม 2523 ที่จังหวัดเชียงใหม่ สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาเปรียญธรรม 9 ประโยค จากสำนักงานพระพุทธศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ เมื่อปีการศึกษา 2553 และเข้าศึกษาต่อในหลักสูตรอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาบาลีและสันสกฤต ที่คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในปีการศึกษา 2554

ระหว่างการศึกษาในระดับปริญญามหาบัณฑิตได้รับทุนการศึกษาจากมูลนิธิคีตาอาศรม แห่งประเทศไทย ประจำปี 2557

ปัจจุบัน เป็นอาจารย์สอนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ประจำวิชาแปลมคธเป็นไทย (อภิธัมมัตถวิภาวินี) ชั้นประโยค ป.ธ.9 ประจำสำนักเรียนวัดสามพระยา กรุงเทพมหานคร

เป็นกรรมการคุมสอบแผนกธรรมสนามหลวง และบาลีสสนามหลวง

เป็นพระวิทยากรอบรมโครงการปฐมนิเทศข้าราชการ กรุงเทพมหานคร และโครงการปฏิบัติธรรมวัดสามพระยา กรุงเทพมหานคร